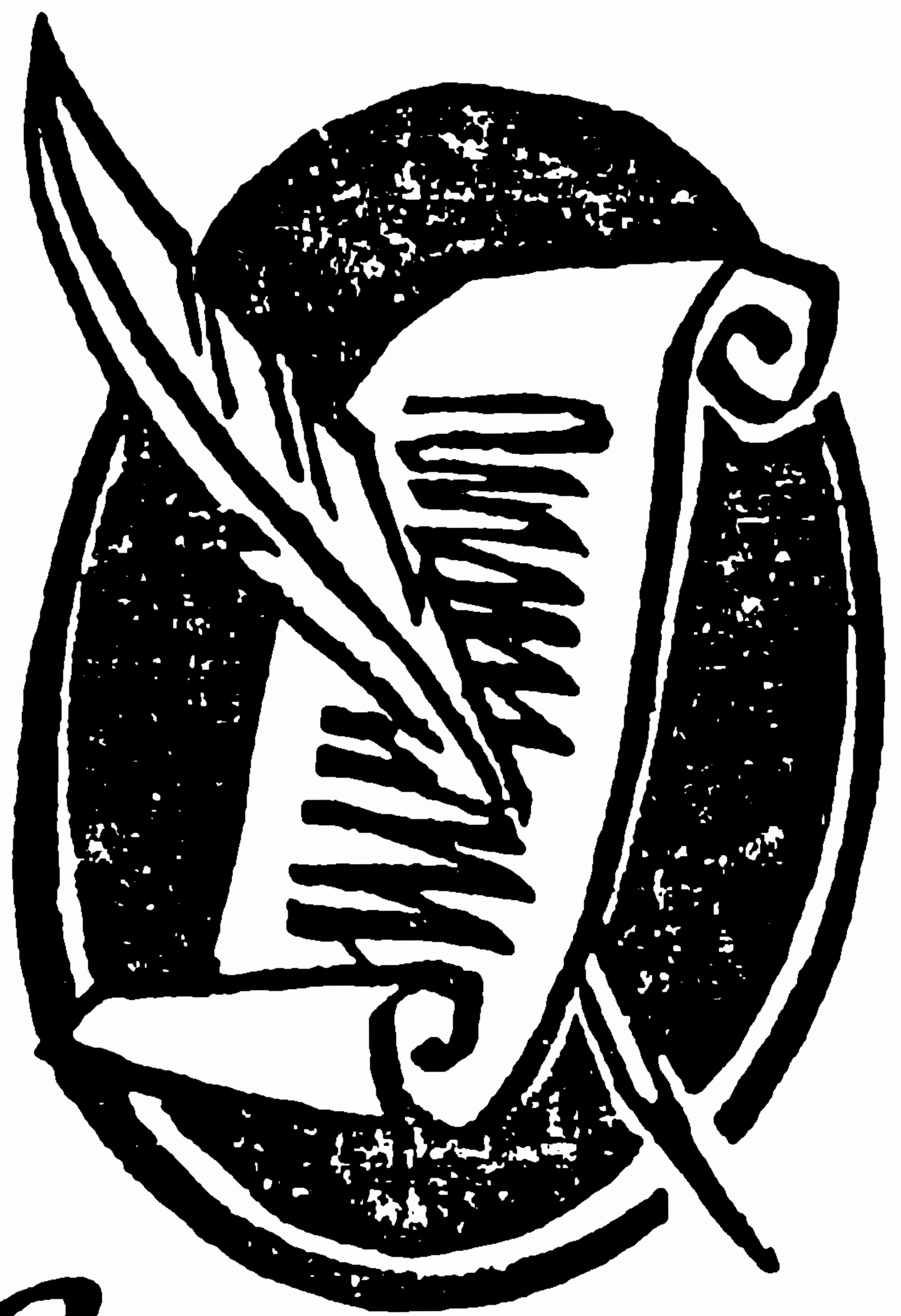

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

*Letters
to Friends*

РІК XII. Ч. 133-134

КНИЖКА 3-4, 1964.

diasporiana.org.ua

**ЛІСТИ до
ПРИЯТЕЛІВ**
LETTERS TO FRIENDS

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

З М І С Т:

Д. Козій: Шевченк'в етос	1
В. Кубійович: Думки до культурної політики української діаспори	6
О. Тарнавський: Література під наглядом інквізиції	16
П. Гіряк: Останнє доручення	22
Т. Олесіюк: Кам'янець — Золотий Вінець	28
М. Добрянський: Рубають ліс... українські дівчата	32
Пам'яті Симона Петлюри	36
С. Гординський: Чому „реабілітують” Антонича?	37
Юр. Л.: З книжкових новин (Тарас Шевченко: Мистецька спадщина; Світова велич Шевченка; День поезії; Нові поезії; Ізарський: Ранок)	38
М. Д.: „Сія книга вічная...”	42
Р. Срібний: Жидівська суспільність в українській державі	43
А. В.: Мистецькі виставки	45
Вадим Лесич: Л. Кузьма та його світ	46
Ярза: Зачароване коло	48
М. Шлемкевич: Дух-традиція-політика	51
О. О.: Справи Публ.-наук. Інституту (З'їзд делегатів у Чикаго)	56
М. І.: Універсалізм-націоналізм	57
Розвиток советської історіографії	60
Гр. Костюк: Лист до редакції	60
Бібліографія	61
Чому?	62

ШЕВЧЕНКІВ ЕТОС

1. Проблема

Властивий поетам і взагалі мистцям дар „читати в людських душах”, вглядати та чуватися в них і давати цьому вираз у поетичних та інших мистецьких кreationах був даний Шевченкові особливою мірою. Поет сам рано усвідомив собі свій хист, коли, наприклад, писав у листі до Гр. Квітки-Основ'яненка: „Вас не бачив, а Вашу душу, Ваше серце так бачу, як, може, ніхто на всім світі: Ваша „Маруся” так мені Вас розказала, що я Вас навиліт знаю”. (Лист з дати 19 лютого 1841 р.) Але багатство Шевченкової психіки розкривається ще більшою мірою, коли візьмемо до уваги його винятковий дар розуміти інших людей, завдяки якому він з легкістю підбивав собі людей у своєму оточенні, і то не тільки в нормальних обставинах життя, але навіть в умовах безправного животіння політичного засланиця, а далі — притаманний етичним геніям хист поглиблювати й перебудовувати етос людської спільноти, хист, який корениться в ентузіазмі і вольовості саме етичних геніїв. Людина Шевченкового психічного складу докорінно відрізняється в своєму світосприйманні і своїй поведінці від „нормальних” людей, для яких „чужа душа — що темний ліс”, які сприймають переживання інших людей фрагментарно або — ще гірше — в окаліченій формі. Етичний геній скоплює внутрішнє життя інших людей у граничній повноті, а в безпосередньому контакті з людьми, особливо з молодечими душами, розгортає їхнє — як же часто заглушене життям і приховане для людського ока — внутрішнє багатство.

Підходячи до Шевченка як до етичного генія, ми ставимо собі завдання з'ясувати його етос, що обіймає собою сукупність аксіологічних настанов, які кореняться в глибоких емоціональних шарах психіки. Етос втілюється в окреслених формах світосприймання і підходу до життєвих цінностей, зокрема до людської особи. Він виявляється своєю суттю завжди в конкретних ситуаціях.

Говорячи про Шевченків етос, ми будемо брати до уваги і етос „Шевченкової людини”, тобто витворених Шевченком постатей, які носять на собі печать його духа. Найбільш характеристична риса Шевченка і Шевченкової людини — це величезна наснага емоціонального життя, якою вони в своїй життєвій настанові переростають норми і постулати панівної суспільної моралі своєї доби.

Висуваючи проблему Шевченкового етосу, ми підійдемо близько до поета, в центрі уваги якого стоїть жива, конкретна людина. Хоча ствердження спрямованості поета на конкретну людину не будить застереження ні з чийого боку, проте питання про суть Шевченкового етосу викликувало і викликає поважні суперечки і непорозуміння. Це зв'язане з наявністю в Шевченковому етосі якоїсь нелегкої до вияснення суперечливості, яка погрожує підірвати внутрішню єдність моральної істоти. Мусимо зважити, що етос у Шевченка розгортається між крайностями: на одному кінці він позначений суспільним

і національним ресентиментом, на другому — осяяний свангельською любов'ю і духом всепрощення. Дуже важко, а то й неможливо, дійти до взаємного порозуміння тим, які хотіли б бачити у Шевченкові борця і месника, і тим, що хотіли б мати його за апостола любови. Як же часто в наші часи, часи культу ненависти, проголошується, що етос всепрощення чужий Шевченкові і навіяний йому збоку — з метою вибити поетові з рук гострого меча і всунути йому оливну галузку.

У цих обставинах складність структури Шевченкового етосу не перестас нас бентежити.

2. Повага до людини. — Внутрішня осяяність. — Радість багаті душі.

Хотячи збагнути особовість Шевченка і структуру його етосу, мусимо вийти від ствердження багатогранності його етосу. У зв'язку з цим потребуємо знайти значущі риси духової структури поета, з яких промовляє до нас „ціла людина” не як психофізична істота з її настановою на самозбереження та збереження роду, а як духовна істота з змістовними, сенсовними настановами на здійснення „вищого призначення”. Духова особовість проявляється насамперед у тому, якими очима вона дивиться на світ і як втягає все навколишнє в обсяг своєї мислі, любови і дії. Виходячи з цього погляду, стверджуємо насамперед важливу властивість поета — дивитися на людей і світ духовим зором, властивість, із якою пов'язана його повага — пістет до всього живого, а до людської особи зокрема. Цю рису його духовності хочемо підкреслити, пам'ятаючи про те, як страшно знецінилося життя в сучасному нашому світі, як трагічно замерло почуття поваги до життя, дарма, що цей убивчий процес заглушується брязкітливими гаслами та пустопорожніми шумними промовами. Про заник поваги до життя говорять надто вимовно не тільки депортації мільйонів людей, концентраційні табори смерті і такі ж табори „моральної переробки” людей, але й уся бездушна механізація та матеріалізація нашого життя. У шевченківському світі почуття поваги до життя пронизує всі сфери людських взаємин: і родинне життя, і кохання, і дружбу, і старосвітську гостинність. Саме тому, що це почуття таке сильне й живе в людських душах, так виразно відтіняються в Шевченкових творах процеси його ламавання й потоптання. Ми зустрічаємо у Шевченка цілу галерею постатей, які вражають нас суцільністю своєї істоти, внутрішнім ладом, шляхетністю і тактом — рисами, які викристалізувалися на ґрунті вікової етичної культури. Шевченко знаходить людей такого психічного складу в різних сферах суспільства, починаючи від хуторян, відомих, напр., з поеми й оповідання „Наймичка”, і кінчаючи лікарем Антоном Карловичем та його дружиною Мар'яною Якимівною в повісті „Музика”. У поведінці тих людей не почувасмо нічого надуманого, вони роблять добро не тому, що так робити наказує обов'язок, а просто тому, що вони добрі і шляхетні і поступають так, а не інакше, бо вони є такі, а не інші. Приймаючи до себе в найми незнайому молодицю, господарі-хуторяни відносяться до неї з першої ж хвилини знайомства з довір'ям і тактом людей, які розуміють нещасну людину, а тому й не розпитують її, хто вона і звідки, бо тонкіше відчуття підказує їм, що „у нещасного не треба розпитувати про його колишні нещастя” (оповідання „Наймичка”). Ще більшу тонкість відчуття і живочу

ніжність проявляє гувернантка панна Магдалина в відношенні до талановитого сироти-кріпака, якому вона допомагає і якого вчить чужих мов та гри на роялі („Музика”).

У світі, в якому обертаються ті люди, такі чесноти, як запопадливість, чесність, вдячність, ідуть упарі з некорисливістю. У своїй патріархальній простоті вони зберігають рідкий, неоціненний дар дивитися на речі з погляду вічності, як це наївно висловлює господар хutorянина у розмові з наймичкою, коли вона дорікає йому, що він марно витратив на неї гроші: „Не твої, дочко, гроші, а божі! — каже він. — Бог дав, Бог і візьме” (опов. „Наймичка”).

Внутрішній лад, що проявляється в світосприйманні та поведінці тих людей, відбивається в цілому укладі їх життя і мимохіть очаровує кожного, хто з ними зустрічається. Атмосфера ладу та спокою відчувається і на хutorі заможного лікаря Антона Карловича, і в убогій домівці вчителя Івана Максимовича, що живе з старенькою сестрою та двома дітьми: Відвідавши цього вчителя по двох роках, поет зауважує: „Віднота та ж [що колись], та не та. Віднота та ж, та тільки біднота ся була вміта й причепурена жіночою рукою”. Предмети хатнього устаткування були „ті самі, та якось інакше дивилися”. А сама бабуся — „така вона люба та чистенька, що рідко коли стрічав я таких на своєму віку” („Музика”).

Повага, яка панує в Шевченковому світі, — це не та суворая повага, яка пронизує життя холодом, а повага, овіяна душевним теплом, опромінена внутрішнім сяйвом доброти і радості з людського щастя, повага, яка випливає з божественного дару „дивитися на людей душею” („Думи мої”). Цей дар ріднить душі і розбиває бар’єри відчуженості. Внутрішня осяяність, що відбивається в живій безпосередності спілкування з людьми, характеристична і для самого поета, і для утворених ним постатей однаково і в поезії, і в малярстві.

На тлі цієї внутрішньої осяяності можемо, як слід, оцінити ще одну рису, притаманну етосові Шевченкової людини, а саме вміння глибоко радуватися і захоплюватися. Герой повісти „Художник” признається, що його завжди захоплювало оживлене щастям обличчя людини. „Більш підвеслого й чудового в природі — каже він — я не бачив нічого”. З тією самою думкою зустрічаємось, напр., в оповіданні „Музика”: „Я дуже люблю — говорить там поет про себе — дивитися на щасливих людей і, на мою думку, нема нічого кращого, любішого, як постать щасливої людини”. — Сяйво радості просвітлює особливо матерів у Шевченковій поезії — носіїв родинного етосу.

З такою самою радістю вміє поет дивитися на природу, нерозривно пов’язувати одним почуттям природу і людину. Зайвим хіба було б пригадувати чарівний „Садок вишневий”, зроджений, хоч і в казематі, та все ж у душі генія в розцвіті. Але навіть у передсмертній поезії фізично розбитий поет вичаровує перед своїм духовим зором одухотворену картину світу:

На сей світ поглянем...
Бач, який широкий,
Та високий, та веселий,
Ясний та глибокий.

(„Чи не покинуть нам, небого”).

Шевченко мав повне розуміння значення радості як моральної творчої сили. З неї випливає у Шевченкової людини внутрішня по-

треба творити добро. Ніби з якогось могутнього джерела, б'є бажання сіяти крутом радість, бачити усміхнені обличчя. Радість і бажання творити добро б'ють із того самого джерела:

Що ж це зробилося з старим,
Чого зрадив оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробити.
(„Буває, іноді старий”).

Радість — це мова серця, як осередку нашої моральної істоти. До цього голосу приєднується у Шевченка голос естетично вразливої людини, голос мистця, який говорить про молоду княжну:

Родилась на світ скить, любить
Сіять господньою красою,
Витать над грішними святою
І всякому добро творить.

(Поема „Княжна”).

Тут „сіяти красою” і „творити добро” виступають як нерозривні властивості багатой душі.

3. Комплікації і конфлікти

Зазначена нами потреба радості у Шевченка і Шевченкової людини, потреба переживати її і стимулювати в своєму оточенні, ба навіть пронизувати нею картини природи — така стихійно неосборна, що заворожує не тільки естетично вразливого звичайного читача, але й ученого, у якого патос дослідника не заглушив голосу поета у власній душі. Так сталося з Іваном Франком у ту пору, коли він писав свою студію про Шевченкову „Наймичку”. Під впливом чарівної ідилії, яка ніжним серпанком оповиває Шевченкову поему, Франко твердить, що Шевченко „в своїй творчості оминає малювання гострих драматичних конфліктів” і, що таке уникання конфліктів проявляється „у всіх творах Шевченка, найраніших і найпізніших” і, таким чином, має систематичний характер (І. Франко: „Наймичка” Тараса Шевченка — див. Твори, XVII, стор. 112, 113. Київ 1955).

Помилковість цього твердження просто разюча. Воно не знаходить свого potwierдження навіть у самій поемі „Наймичка”, за ідилічним тлом якої не може приховатися німий і мовчазний трагізм ситуації матері, що вдень, не знаючи втоми, вештається „і у хаті, і на дворі, і коло скотини”, не спускаючи при тому з ока своєї дитини, а вночі

Свою долю проклинає,
Тяжко, важко плаче.

Затушкований назовні трагізм внутрішньої боротьби, що розвивається на тлі необхідності порвати зв'язки з своїм родом, почуття провини і потреби самопожертви, проривається всією силою затамованих найглибших почувань у передсмертній сцені прощання з сином і признання-сповіді матері:

Прости мене. Я каралась
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене, мій синочку!
Я... я твоя мати....

Ці слова матері, які замикають мовчазну трагедію її життя, викликають величезний струс у душі її сина Марка — йому здається, що світ валиться („земля задрижала“) і падає зомлілий, а цей струс вірізується гострим ножом в ідилію хутора та безтурботне досі життя сина.

Шевченко був особливо вразливий на німе страждання матері з її величчю любови. Воно відбивається і в спогадах героя оповідання „Музика“ про останні хвилини життя його матері, яка вмирала в повітці, як наймичка і жертва суворої громадської моралі, покинута всіма: „Кілька хвилин перед її смертю я приніс їй води в кухлику. Але вона не могла вже ні пити, ні говорити, а тільки поманила мене до себе рукою і, коли я до неї схилився, ледве-ледве доторкнулася рукою до моєї голови, поцілувала мене, і дві сльози викотились з її очей, що вже меркли.“

Поет не жахається перед розкриттям всієї безодні життєвих конфліктів, які чекають на молодшу покинуту матір. Характеристична для його погляду на життя картина „У наших раї на землі“: тут на зміну образу щасливої і радісної молодшої матері „з малим дитятчком“, що зачаровує її словом „мамо“ — „великим, найкращим словом“, — раптом виринає образ вигнаної з хати матері-покритки з дитиною, від якої вона тяжче те „велике, найкраще слово“, але душевно ламається під вантажем думок про майбутнє сина, бо уявляє собі, як він піде „спіпця водити“, а її покине „калікою на розпутьї“ та ще, може, вилає за те, що „так тяжко дитину любила“.

Етос покинутої і засудженої людьми молодшої матері, з потужною наснагою чуття, притаманного Шевченковій людині, з незрівняною експресією пробивається в поезії „Ой, люлі, люлі, моя дитино“. Не знати, що більше подивляти в цьому образі матері: чи дискретну недосказаність почуття самотності і відкинутої світом людини, чи величне внутрішнє прийняття своєї приреченості, своєї „загубленої долі“ (за висловом „Лісової пісні“ Лесі Українки), чи безмірну любов, що бере на себе всю провину („не клени тата“ — просить сина), не просить прощення для себе, як просила наймичка Ганна, не жебрає у сина взаємної любови, не вимагає навіть пощади для себе, готова мовчки прийняти прокляття з його уст („я твоя мати, — мене клени“). Чи не найбільший однак, подив мусить викликати в нас ота осяяність душі матері, яка, хоч і знаходиться над чорною безоднею своєї і синові недоли, проте хотіла б тією ж осяяністю налити серце сина. Здається, вона навіть не осміляється явно висловити це своє бажання. Тим то вона й просить сина, щоб він, коли її не стане, пішов у гай і пригорнувся до тієї калини, яку вона колись любила. Калина, німий свідок її захоплення, мала б ніби містично пов'язати два серця — матері і сина, — зв'язок яких життя готове грубо розірвати.

За величезною наснагою чуття в цьому образі матері її конфлікт з оточенням та його мораллю, на який маємо тільки натяки, відсувається на дальший план, однак він є і глибоко нуртує в душі матері. Своєю емоціональною наснагою цей образ виразно відтінюється, коли порівняємо його з образом Катерини в поемі під тією ж назвою (аналізу цієї поеми з погляду конфлікту між індивідуальним етосом і родовою мораллю дає М. Шлемкевич у своїй праці „Глибинна верства світогляду Шевченка“ — в збірці „Верхи життя і творчості“ Нью Йорк — Торонто 1958).

Особливі комплікації виникають для етосу в тих випадках, коли
(Продовження на 6-й ст.)

ДУМКИ ДО КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ

Загальний огляд нашої діаспори дав проф. В. Кубійович у статті друкованій у попередньому числі „Листів”. (Ред.)

До різних ділянок культурного життя в діаспорі підходитимемо з погляду задержання українського „я” та допомоги Україні в ділянці духа. Не будемо обговорювати всіх проблем. Залишимо, наприклад, проблему просторового мистецтва, з яким не є зле. Присмемо було прочитати в журналіку „Ми і світ”, що в Торонто збирають гроші, щоби скромну галерію Колянківських перетворити на постійну галерію-музей. Український Інститут Америки Володимира Джуса в Нью Йорку міг би бути такою галерією-музеєм, як би поважно взявся за це діло. Згадаймо прикру справу, що не маємо ні одної постійної театральної студії, вже не маємо професійного хору... На відтинку художнього письменства (але також й інших форм українського друкованого слова, як преса) пригадаймо, що воно має чим раз менше відборців. Ми старші читасмо ще українське друковане слово, 10 літ тому читали

поведінку детермінує ресентимент. Із ресентиментом зустрічаємось не рідко у Шевченкової людини: згадаємо хоча б поеми „Гайдамаки”, „Відьма”, „Марина”, „Варнак”, де повертається раз-у-раз думка про „відплату за зневажену людську гідність”. Зупинимось на ранній поемі „Гайдамаки”, в якій нашу увагу приковує поетове висвітлення конфлікту між суспільно-релігійним та національним ресентиментом, з одного боку, і лицарським етосом та релігійно позначеним родинним етосом з другого боку. У діях гайдамаків висувається на перший план мотив помсти, і Гонта, як їх провідник, виступає як „месник”. Але керівники повстання розуміють потребу освятити дії (див. „Свято в Чигрині”), надати всьому рухові ідейний характер боротьби за правду і справедливість, спрямувати свідомість борців на мету оборони „святої справи” („не дайте матері, не дайте в руках у ката пропадати”), підказуючи при тому й релігійну ідею, що в тій боротьбі поряд з повстанцями „стане сторожа з того світу”. Але в ході жорстокої боротьби ідея освячення дії як лицарського подвигу підмінюється ідеєю освячення кривавої розплати („і кров за кров, і муки за муки”). Вірний присязі не щадити ворога, Гонта, скоряючись перед неблаганним судом громади, вбиває своїх малолітніх синів як потенціальних ворогів віри і нації, але після того усвідомлює собі провини перед Богом і засуджує себе за „гріх великий”.

Гонта залишається з своєю мукою, приречений на внутрішній розлад.

У пізніших поемах „Відьма” і „Варнак” етос, детермінований ресентиментом, веде подібно до самозасудження і самозаперечення, одначе тут поет знаходить можливість виходу з духової кризи через внутрішнє переродження, що його приносить із собою спрямування життя на вищі форми етосу.

Д. Козій

В наступному числі продовження. Відділи: Лицарський етос, Прометейський етос; Багатоградна сдність.

ми більше, бо ще не навчилися англійської (чи іншої) мови. Приїхав 14 років тому українець, до Америки і читав „Свободу”, нині він здебільша читас англійську газету, вона інтересніша. Більшості молодших вже трудно читати українську книжку, журнал, — вони не хочуть їх читати. Чи можуть бути наші видавництва вічно дефіцитові, чи письменник буде писати свої твори, яких ніхто йому не видасть? А якщо вони і вийдуть (звичайно накладом автора), то тут в діаспорі мало хто буде їх читати. Але саме твори мистецтва, які тут у вільному світі постануть — можуть за деякий час бути лектурою мільйонів наших земляків на рідних землях. Незабаром бракне нам — тут в діаспорі — консументів творів українських мистців; за деякий час бракне нам і продуцентів, якщо молодше покоління не переможе себе і не читатиме, а згодом і писатиме по українськи! Цей процес можна спинити шляхом видавничої політики (комасація видавництв, журналів, газет, але і поставлення їх на вищому рівні), та до цього мабуть не дійде.

І спинити цей процес може добра українська школа, яка прищеплювала б молоді любов до українського слова. Переходимо тепер до проблеми українського шкільництва і українських установ. На початок низка фактів. У нас, на еміграції, є грубо понад 1000 шкіл із навчанням української мови, і курсів українознавства. Маємо сотню цілоденних шкіл удержуваних українською громадськістю. Все це школи при українських католицьких парохіях т. зв. „Українські католицькі школи”. Є тенденція, щоб кожна наша парохія мала свою школу. Щораз більше шкіл середнього типу, які відповідають американським „гайскулам”. Тенденція здорова, але запитаймо, в якій мірі ці школи — українські — змістом і духом. Нам відомо, що це школи з англійською (португальською, еспанською) мовою навчання, де на українську мову й українознавство призначається, якщо не помиляюся, 3 години в тиждень. Але є чимало т. зв. українських католицьких шкіл, в яких нехтують навчання української мови, в яких навчання ведуть люди, які самі не знають добре української мови, в яких навіть навчання релігії — і молитви — ведеться в англійській мові і в яких щораз більше учнів католиків римського обряду. Тоді — очевидна річ — це не є українські школи і шкода давати на них гроші. Українська католицька школа та, в якій в засаді всі учителі — українці (вчать англійською мовою), в якій учать українських предметів на відповідному рівні, в якій панус український дух. Це вже справа української громади, вимагати українського змісту в цих школах, або забрати з них своїх дітей.

Багато більше значення мають курси українознавства т. зв. „Рідні школи”, суботні школи, четвергові (у Франції). Скільки гроша і зусиль ми вклали в ці школи! Їх рівень різний. А повинен бути високий рівень, навчання повинно бути інтересне, бо інакше це буде для дітей „кара Божя”. Звичайно дитина має 5 днів праці, українська дитина 6 днів; її товариші мають суботу вільну, вона в суботу їде до школи. Отже ця школа мусить бути інтересна. Але, з другого боку, вона не може йти по лінії найменшого опору, ставити до учнів якнайменші вимоги, давати їм гарні свідоцтва, щоб батьки були вдоволені; тоді учні не шанують ні школи, ні учителя, роблять ласку, що ходять до української школи. З такої школи, з такої дитини користі для українства не буде. Така школа, які учителі. Проблема українського учителя виглядає сьогодні в ЗДА, чи Канаді інакше, ніж 10 років тому. Говорю

про великі українські скупчення. Тоді було доволі добрих педагогів, які щойно приїхали з Європи. Через незнання англійської мови і брак відповідних кваліфікацій вони могли вчити тільки в українських школах. Були це звичайно старші люди, які не могли вже фізично працювати, зате вчили з повною любов'ю. Сьогодні тих людей чимраз менше — вони старіються і відходять. На їх місце треба знайти нових учителів. Ними можуть бути або інтелігенти, які хоч і не мають педагогічної освіти, але можуть перейти короткі курси українознавства (їх влаштовують, наприклад в Нью-Йорку) і згодом корисно вчити в наших доповняльних школах; очевидна річ, це може бути їх побічний фах, їхня праця — кілька годин в тиждень — мусить бути оплачена. Велику вартість мають молоді кваліфіковані учителі американських, канадських чи інших шкіл, які можуть додатково, за винагородою, дати в українських доповняльних школах кілька годин праці. Тут вирінає проблема, чи ті учителі можуть вчити українознавчих предметів: — мови, літератури, історії і т. д. З боку тих учителів потрібна деяка жертва, бо вони мусять набути додаткову українознавчу освіту і за свою додаткову працю зможуть дістати скромну нагороду. Подібна проблема винагороди за працю постає і в українських цілоденних школах. В останніх роках від появи „спутника“, платні учителів в ЗДА значно підвищили. Українські католицькі школи не можуть так само піднести платень своїм учителям і вони нижче платні ніж стейтові чи міські вчителі. Тож тут потрібна деяка посвята, і треба відкликатись до ідеалізму українського учителя.

Може найбільшу трудність для українського шкільництва в діяспорі бачу в браку української педагогічної надбудови, яка виконувала б частинно функції, що їх в Галичині виконувала Рідна Школа. Така надбудова ніби існують в різних формах — шкільні референтури при УККА, чи КУК, професійне Об'єднання Українських Педагогів Канади й інші, але вони зовсім кволі. Вони не мають впливу на українські католицькі школи, які підлягають церковній владі (і тим самим звичайно не мають фахового педагогічного керівництва). Особи, які працюють в цих надбудовах, роблять це уривчасто, почесно. Вони дають свою працю лише додатково, після 30-40 годин тижневої праці, тож самозрозуміло, тієї праці не можуть дати багато. Ми не здохули на те, щоб для тисячки наших шкіл створити малу центрально — методично-координаційний центр, в якому працювало б постійно до десяти осіб (хай би було і пів десятка!). Коли говорите про це з громадянами, не лише з педагогами, всі признають вам слушність, але на цьому й кінець. Ми видаємо на півн.-американському континенті кожного року кілька мільйонів доларів на наші школи, але не можемо дати якийсь відсоток тієї суми, щоб створити для них центрально. А без неї рівень шкіл не може бути високий. Вони мають замало українського духа, а за деякий час загинуть! Чому? Бо їх учителям, які частинно — це педагоги аматори бракує порад, методичних вказівок, як підійти до молоді, до старші педагоги часто вживають у навчанні метод, які були добрі у нас в Краю, але не в діяспорі, а молодші знову часто неправильно навчають про країну їх батьків. Наші школи й молоді не мають відповідних — якщо йдете про навчання українознавства — помічних засобів навчання, відповідних підручників; навчання, часто доволі примітивне й нудне. Не вина учителів; більшість з них дає зі себе, що може; молодші „відкривають Америку“ на власну

руку. Винна суспільність, яка не може вийти з „волосного" способу думання і створити верхівку для шкільництва й виховання дітей.

Очевидно, ми не можемо створити такої верхівки, якою була в Краю „Рідна Школа", тобто центрально, від якої були б залежні всі школи, бо ті школи — залежні від церков, різних світських установ тощо. Це повинен бути методично-організаційний осередок, який не наказував би, але допомагав би. Він мав би передумати методу виховання молоді в діаспорі. Це вимагає студій, м. ін., як цю проблему розв'язують інші народи, що живуть в діаспорі. Той осередок мав би, студіювати, що робиться в шкільництві й освіті в Радянській Україні (так! ми це мусимо знати, щоб не відриватися від ґрунту). Той осередок мав би давати методичні поради учителям, підручники й інші засоби навчання (карти, фільми, пластинки тощо) молоді і вказівки для учителів, як ці засоби використовувати, улаштовувати курси українознавства тощо. Осередок — мініатюра „міністерства культури" — працював би не лише для шкіл, але і для інших виховних організацій молоді (Пласт, СУМ). Якщо створимо такий центр — будемо довше жити; не створимо — наші льокальні зусилля пійдуть на марне.

З проблем середнього шкільництва порушу ще одну — проблему української гімназії, в старокрайовому розумінні. Це факт, що діаспора не має ні одної повновартісної української середньої школи. Є невеличке число цілоденних т. зв. українських католицьких шкіл типу „гайскулів" (жіночі мають звичайно назву академії, але все це школи з виключно англійською мовою навчання, в Бразилії з португальською), в яких звичайно мало уваги віддають українознавству. Єдиною середньою школою в діаспорі з українською мовою навчання є Мала Семінарія отців Салезіян у Рпмі, але вона в принципі виховує кандидатів до духовного стану.

Як ми маємо виховувати нову провідну верству свідому своїх обов'язків у відношенні до України, коли не маємо ні одної світської середньої школи. Нам потрібна, хоча б одна своя світська середня повновартісна школа на високому рівні, розуміється з англійською мовою навчання, але з немалим числом лекцій усіх галузей українознавства, якої учителями були б лише українці (з повними кваліфікаціями), якої дух був би український. При цій школі повинен би бути інтернат (тут виключно українська мова); може за деякий час „каледж". Де це має бути? ЗДА, або Канада, або може Великобританія. Школа, якої учні, за кілька років перебування, наберуть українського „бакциля", який залишиться їм на ціле життя і який вони передадуть своїм дітям. На жаль і на сором, ми ще такої школи не маємо. Дискутувалося роками таку проблему в Англії і на цьому кінець. Були в Німеччині можливості створити 2 такі гімназії (їх мають інші народи) за німецькі гроші, але ми не використали цих можливостей. Немас навіть навчання української релігії (Мюнхен). І ще сьогодні можна б повернутися до проблеми української гімназії в Європі, вона могла б бути в Англії; якби вона була поставлена на високому рівні, то могла б мати учнів навіть із ЗДА і Канади. Але питаю, чому не має бути українського гайскулу наприклад в Торонто чи Нью-Йорку? Чи не можливий „комбінат": українська народна, гайскул, каледж і вище згадуваний надрадийний методично-організаційний осередок? Можемо створити школу св. Юрія в Нью-Йорку, то може спроможемося і на щось вищого? Але ні, це неможливо! — Ми можемо думати лише у волосних масштабах! Окремою проблемою

є можливість навчання української мови в державних середніх школах трьох степових канадійських провінцій. Тут бачимо, яка є велика різниця між можливостями в Канаді і в інших країнах...

Присвятім дещо уваги т. зв. українським високим школам, без сантymentу, кадила й самообману. Це Український Вільний Університет (з 1920) і Українська Господарська Академія (1922 р.) — Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ). Кожну річ інтересно брати історично. Киньмо оком на минуле цих двох шкіл і порівняймо їх із собою. Обі постали в роках буйного розвитку української політичної еміграції. Серед неї найшлася більшість нашого політичного проводу й чимало учених великого масштабу як з Наддніпрянської України, так і з Галичини. В 20-х роках обі школи пережили вершок свого розвитку. Між УВУ і УГА завжди були інтересні різниці. Укр. Господарська Академія мала свій осідок в малому чеському місті; професори і студенти творили високошкільне містечко; УГА за короткий час випустила у світ кількасот цінних для нас фахівців. „Цвітає Академіка" — УВУ з осідком у великому місті, Празі, не творила такого суцільного тіла. Виявилось це, коли по кількох роках приїшли для обох шкіл важкі часи (вплив еміграції, зменшення студентів). Уряд Чехословаччини припинив УГА, майно забрав, але професура швидко зорієнтувалася і УГА замінилася на позаочну школу — УТГІ. Своїх студентів мав УТГІ на західньо-українських землях (в роках 1940-44 переважно серед робітників вивезених на роботи до Німеччини). Зв'язок УГА-УТГІ з краєм був все живий, на УТГІ студіювали тисячі наших молодих людей (курси на різному рівні, з різних ділянок народного господарства і з українознавства) і ця установа дала для українства багато більше, як УВУ. УВУ міг також мати зв'язок з Зах. Україною, але не зміг його реально наві'язати. В останні роки війни обі школи скріпилися новими професорськими силами, а восени 1945 р. відновили свою діяльність на терені Баварії, з тим, що УТГІ перейшов на аудиторне навчання. Наплив молоді, яка хотіла студіювати, велике число науковців і скромна можливість проживку (табори для переміщених осіб, поміч УНРА-ІРО), — все це дозволило на розвиток обох давніх високих шкіл і постання нових. Деякі — нові — були зовсім зайві. Чи хтось пам'ятає сьогодні, наприклад, т. зв. український університет в Регенсбургу і Авгсбургу, який був затверджений високим ЦПЕУН, тішився його опікою і „мав" два факультети: фізично-математичний і природничий? Порівнюючи поважно представлялася Українська Висока Економічна Школа, зорганізована і очолювана проф. В. Мартосом, хоча було це дублювання економічного факультету УТГІ. Треба підкреслити, що коли еміграція стала виїздити за океан, проф. Мартос зліквідував УВЕШ.

Дві інші нові високі богословські школи — Українська Богословська Православна Академія (Мюнхен) і Греко-Католицька Духовна Семінарія (в Гіршбергу, згодом в Куленборгу в Голляндії) мали реальні підстави існування.

Розквіт високих шкіл — також науки — на території Баварії був короткотривалий (виїзд еміграції) і радше сповидний. Для поглиблення знання бракувало бібліотек, інститутів тощо; на обох школах творено забагато катедр (на УТГІ нові факультети, мимо браку умовин практичного навчання, які кожна технічна школа мусить мати). В порівнянні з 1920-ими роками („чеськими") професорські сили були слабші. Все таки короткий період життя українських високих шкіл

у Баварії свідчить про чималі наші організаційні здібності — мимо деяких „переростів”.

Сьогодні існують в Мюнхені дві українські високі школи — УВУ і УТГІ. Українська Богословська Православна Академія перестала існувати через брак людського матеріалу. Греко-Католицька Духовна Семінарія мала можливості дальшого існування — хоча би як науково-дослідна установа, — бо її професура ще деякий час залишалася; з великою шкодою для Церкви її зліквідовано. В сучасних умовах — брак студентів, невелике число кращих професорських сил — УВУ і УТГІ мусять змінити свою діяльність. Трудно бачити об’єктивні потреби існування української технічної школи. Це в ще більшій мірі відноситься і до Українського Технічного Інституту — УТІ, — що постав на базі УТГІ в Нью-Йорку. Обі мюнхенські школи могли би об’єднатися зі собою, але... кожна має свої традиції і волю самостійного існування. Вони не можуть бути нині нормальними школами, вони мусять перейти на нові рейки. Треба великих зусиль, щоб обом українським школам створити нову базу діяльності. При браку студентів відпадає потреба викладів; проби заочного навчання при УВУ по кількох роках закінчилися невдачею. Зате можна влаштувати українознавчі літні курси для українців-студентів різних високих шкіл в Європі, академічні — популярні доповіді, тощо. Це й робиться. Все таки далеко більше можливості дій має науковий сектор, який і діє. Себто обі школи, зокрема УВУ, можуть при деяких зусиллях існувати тим більше, що з 1963 р. мають більшу допомогу з німецького боку (приміщення в Домі Української Науки в Мюнхені). Також з політичних мотивів — єдиний український вільний університет в світі — вони існувати повинні. Головною трудностю для УВУ і УТГІ є нестача професорських сил. Знаємо, що більшість із них виїхала — і то найкращі сили — до Америки, а ті, що залишилися — це люди старші. Пересічний рік професорів на філософічному факультеті УВУ близько чи навіть вище сімдесятки і вони відходять. Щоб залишитися при цьому самому чисельному стані, приймають нові, звичайно (не все!) молодші сили. Але тому, що сил з відповідним науковим стажем немає, приймають слабкі сили, а тим самим обнижують рівень цілої установи, її престиж, і майже унеможливають працю кращих сил. Вихід з ситуації трудний, якщо взагалі можливий. Українські наукові кадри, або радше кадри наших українознавців — характеризує застарілість. Щоправда, на терені ЗДА і Канади (на терені Європи є лише кілька таких випадків) понад 100 українців працює на високих школах, серед них кілька осіб на найкращих американських, а тим самим і світових університетах, але в більшості це фахівці з ділянки технічних, природничих і медичних наук. Чого можемо від цих останніх хотіти? Не мало би ніякого сенсу, щоб вони публікували свої наукові праці в українській мові. Де і хто читав би? Зате треба, щоб вони були членами українських наукових асоціацій, брали участь у деяких українських наукових з’їздах, щоб мали доповіді на тих з’їздах і оголошували їх в українських виданнях — англійською мовою. Але далеко важливіше, щоб вони виступали назовні як українці, щоб фахівці знали про їх національність. Коротко, щоб вони були носіями українства, там де можна і там де треба.

Зате, коли мова про гуманістів, правників, економістів, то очевидно, від них хотілося б мати більше, а саме, щоб вони в своїх заінтересуваннях і студіях брали до уваги, українську проблематику.

Легко висувати такі вимоги, трудніше їх реалізувати, зокрема молодшому дослідникові. Він має — зокрема не американських університетах — багато педагогічної праці. Решту часу мусить присвятити науковій роботі, виявити себе публікованими працями, бо лише тоді має можливість дальшої університетської кар'єри. Але звичайно він змушений працювати не над проблемами, які його манять як українського вченого, але над проблемами, які потрібні для американців і які вважаються актуальними. Якщо наш дослідник — це історик, то йому не легко писати, наприклад, на теми зв'язані з українськими визвольними змаганнями, або про княжу добу, де український дослідник попадає в конфлікт з російськими і совєтськими (але також здебільша з американськими) дослідниками. Найлегше ще писати про найновішу історію — совєтський період, і тут перепачковувати історію Радянської України; або писати на невідомі теми. Саме з тої причини українські історики не працюють над темами, які для нас, з політичного погляду, найважливіші.

Не легко знайти українцеві, професорові високої школи, час, щоб опрацювати українську тематику. Не легко теж добути академічному доростові знання з різних галузей українознавства. Ні на одному університеті, в т. зв. вільному світі, немає катедри з будь якої ділянки українознавства. При славистичних катедрах частинно узгляднена українська мова і література, при різних „російських” чи „совєтських” інститутах українська історія. Однак студії українознавства не є безнадійною справою. Хто хоче стати істориком України, може вивчити методику історичної праці, може на кількох американських, чи європейських університетах студіювати історію Східної Європи („Росії”) чи Совєтського Союзу, а тоді при певному зусилі може собі дати раду з українськими матеріалами і джерелами. На це треба зусиль. Все може він знайти деяку поміч з боку українських істориків, зокрема в Америці. Теоретично повинен би йому допомогти УВУ... Так само при деяких зусиллях — навіть менших — можна спеціалізуватися в українській літературі й мові; трудніше в праві й економії. Але треба хотіти і... згодом мати можливість публікації праць з ділянки знання про Україну.

Намагання зібрати фонди на катедру українознавства в одному з кращих американських університетів, треба привітати і бажати ініціаторам дальшої снаги. Тут три завваження: а) це може бути катедра одної з конкретних галузей українознавства, найкраще історії України; б) українці не радо студіюють славистику й українознавство, там де навіть мають добрих майстрів; в) фонди на цю катедру збирасмо вже, мабуть 5 літ...

Очевидно, нам потрібний серйозний учбово-дослідчий Інститут українознавства, — але надії на його створення мінімальні, якщо ніякі.

Окремо треба підняти справу української високої богословської освіти. Це сумний факт, що український священник не може дістати відповідної освіти. Якщо йдеться про українського католицького богослова, то він учиться в чужих школах, і лише додатково, так сказати б домашнім способом, дістає в семінаріях, які є виховними закладами, знання нашого обряду, часом незадовільно. Новий священний доріст, якого вчать у чужих, звичайно американських католицьких університетах, не дістає знання про свій нарід, свою церкву. Його не навчили любити український нарід, якому він має служити, і він лише виїмково може бути добрим священником Української Ка-

толицької Церкви. Кращу підготовку дістають монахи, гіршу світські священники (все це з українського погляду), кращу ті, що студіюють в Римі. Українська громада має повне право закинути своїм владикам, що вони не подбали про відповідну підготовку священнического доросту. Це тим більше, що Українська Католицька Церква в Краю знищена і нових українських католицьких священників можемо підготувати лише поза рідними землями!

Ще складніше представляється справа духовної освіти для українців православних. Можна мати надію, що колегія св. Андрея в Вінніпегу, яка тепер стає факультетом Манітобського університету, дасть кваліфікований священничий доріст. Великі труднощі матиме цей факультет, щоб дістати більше число студентів та відповідно кваліфікованих професорів.

Коротко порушу проблему української науки, і тому, що вона вже частинно була порушена, коли говорилося про високі школи, і тому, що на ці теми я вже не один раз говорив і писав. Як при високих школах, так і на науковому відтинку не всі установи, які називають себе науковими, є ними на ділі. Не є ними ті, які не організують дослідницької праці і не виявляють наукової продукції в формі друкованих праць. Часом постають нові наукові установи, наприклад, для студій відносин в СССР, хоча вони не мають серйозної підстави — бібліотеки, фондів, музеїв, дослідників. З другого боку, треба з признанням піднести працю Василянського наукового осередку в Римі, зокрема імпульсне діло, що його веде о. д-р А. Великий, теперішній протоархимандрит чину св. Василя Великого: — видавання джерел до історії України, які знаходяться у ватиканських архівах.

З науковою політикою, чи радше з напрямом української науки в вільному світі, ще більше морока, ніж із високими школами. Хай мені буде вільно сказати ще раз і ще раз те, про що я писав ще 1947 р. в програмовій статті в журналі НТШ „Сьогочасне і Минуле”. Наука — вільна, і український учений може займатисялюбими проблемами, які для нього милі і близькі. Але українські наукові установи мусять організувати працю над проблемами, які мають політичний сенс, які нам потрібні для визволення України, які розбивають фальші советської науки. „Невтральними” темами з минулого і сучасного України можуть займатися і часто краще їх опрацьовувати і на Радянській Україні. Але саме цим „політичним” темам присвячують наші науковці й наукові установи замало уваги. В великій мірі тому, що це нелегкі теми (застерігаюся, що думаю про строго наукові праці). З другого боку, публікації наших наукових установ і також ці „невтральні”, не завжди стоять на відповідній висоті. Це не добре, коли даємо фірму наукових установ слабим працям, хоча би (так бувас звичайно) виданим не за фонди цих установ. Це обнижує престиж української науки, стягас її до „давнотавну”; і тому краще менше видавати, але вартісні твори. Обнижування рівня українських наукових установ — подібно як українських високих шкіл — автоматично відтягас від співпраці низку науковців, зокрема молодших.

Ми, мабуть, згодні, що без науки не можливі політичні дії нашої еміграції чи пак діаспори (див. моє інтерв'ю в „Листах до Приятелів” за 3-4, 1963). Але для розв'язки проблем, які потрібні для нас — треба українського верстату праці. Лише умовно є ними НТШ (в Європі і в Нью-Йорку) і УВАН (в Нью-Йорку і Вінніпегу), бо це лише певного роду організаційно-видавничі центри, в яких немає постійних

наукових співробітників, що могли б весь свій час і свою силу віддати дослідам пекучих для нас проблем. Деяким виїмком є наш бідний Сарсель, в якому працює кілька осіб постійно; але знову цей „тім” працює майже виключно для Енциклопедії Українознавства. Брак постійних, тобто платних, наукових співробітників, лише частинно можуть заступити дійсні члени наших наукових асоціацій. За деякий час буде гірше, бо старших не буде, а молодших не можна притягнути до інтенсивної праці, — вони не мають на це часу. Та я вже повторюю те, що написав давніше в „Листах”. До написаного там треба тільки додати, що тимчасом стан української науки не покращав.

Свого роду верстатом наукової праці міг би бути український музей, українські бібліотеки. Ми знаємо, що большевики нищать наше минуле, зокрема все, що відноситься до доби визвольних змагань і взагалі до боротьби нашого народу з московсько-російським. Але й ми на еміграції нищимо наше минуле: наші бібліотеки — за виїмком бібліотеки УВАН в Нью-Йорку, НТШ в Сарселі й музею-архіву УНО у Вінніпегу — це складища, а радше цвинтарича української книги, яка не має відповідної опіки. Навіть згадаю вище три бібліотеки не є справжніми бібліотеками, бо не мають засобів на збільшення книжкових фондів і на персонал. Наші музеї є радше „музеями”, як через брак фондів, так і через брак фахових сил. Часто разять в них т. зв. „патріотизм” (в лапках): бачимо в них фантастичні історичні одяги (зокрема козаків), писанки, які мають бути автентичними гуцульськими, сокальськими чи поліськими, але до яких додано задля „патріотизму” наші державні емблеми. А який жах збирає людину, коли оглядає „портрети” наших визначних людей. (залі гетьманів, тощо). На маргінесі згадаю, що цей „патріотизм” — перекручування фактів, одностороннє їх наświetлювання — бачимо часто в наших публікаціях і виступах, що не допомагає нашій справі і робить нам злу славу в науковому світі. Наша справа чиста; навіщо її представляти в „кривому дзеркалі” і... наслідувати методи наших ворогів?

Повертаюся ще до проблеми бібліотек-музейів. Може вдалося б щось такого zorganizувати? Наші люди швидше дадуть гроші на „мури”, ніж на абстрактну річ — науку. А поважна бібліотека-музей були би й верстатом наукової роботи. Але — боюся, що про оплату фахівців (ми маємо десятки кваліфікованих бібліотекарів) вже наша громада не подбала б. А може краще увійти в контакт з американськими, чи канадійськими бібліотеками і музеями, та створити в них українські відділи? Це можливе, це коштує менше грошей, і це певніше. В існуючих музеях можна б провести спеціалізацію: в Клівленді — пластовий центральний музей, в Акроні (або Нью Йорку) — лемківський, в Торонто (?) — Визвольних змагань тощо. Але для реалізації цих проєктів треба співпраці громадянства і наукових чинників, треба „культурної політики”...

**

Може зробити висновки? Без плекання духовних і культурних цінностей ми не можемо продовжувати нашого існування на еміграції й допомогти нашій визвольній політиці, і допомогти Красві. Ми робимо чимало в цих ділянках, але на невідповідному рівні, ми працюємо в волосному масштабі. Ми втікаємо від проблем, обнижуємо наш лет. Ми маємо слово „Україна” на устах, за мало в серці, а ще менше творимо для Вітчизни щось реального. Ми говоримо „якось то буде”, ми самовдоволені і самі собі кадимо. Ми старші робимо ряд посушень,

які не можуть притягнути молодь до українства і виплекати в ній любов і посвяту для України.

За цей стан не можна обвинувачувати спеціально українські політичні партії (це тепер в моді!), але все суспільство, зокрема його провідну верству і тих, хто очолює наші церковні і світські, громадські установи. Найменше винуваті маси українського громадянства, які виявляють велику жертвенність. Вони і підтримують конкретні культурні дії (наприклад працю над Енциклопедією Українознавства). Проблеми української культурної політики вимагають спокійної дискусії. Не вірю, щоб до цього дійшло в межах Світового Конгресу Українців; якщо до нього дійде, то це буде знову одна з українських маніфестацій. Ми зійшлися, заманіфестували, видали велику суму грошей, навіть поставили пам'ятник і можемо спокійно відпочивати, задоволені самі собою. З'їзди, здвиги потрібні, якщо вони підбадьорюють до постійної, послідовної праці. Може легше могло б прийти до українського світового культурного з'їзду? І тут я песиміст! ми не спромоглися навіть на спільний науковий з'їзд. Не лише політичні партії, але наукові установи й науковці не легкі до співпраці. Можливо, що до конференції в культурних справах дійшло б на терені Європи, і може це мало б навіть „педагогічний" вплив на заокеанських українців. І тут в Європі є чимало справ, які треба спільно обговорити, хоча ми в Європі бідні кількістю маси і інтелігентних сил. Все таки не треба відписувати європейських українців, як це деколи роблять в Америці. Навіть, якби з такої конференції не вишло нічого практичного, то вже сам факт дискусії ряду пекучих проблем людьми з різних середовищ, міг би бути корисним. Кидаю це в етер, бо якби я хотів говорити конкретніше, кожний мав би право мені сказати: якщо ти так гарно говориш, то організує це діло, а я цього не можу зробити, бо ледве даю собі раду з моїми обов'язками, працею над українською і англійською енциклопедіями.

Це тло на якому можуть розвиватися наші культурні дії. Зокрема ми звернули увагу на konieczність підходу до тих дій з погляду боротьби за Україну. Ми коротко схарактеризували головні ділянки наших праць на відтинку духа й культури. Наша характеристика — радше песимістична. Головним закидом є те, що ми за мало працюємо з думкою про Край. Пам'ятаймо у всіх наших посуненнях, що на час дивляться десятки мільйонів братів на рідних землях, що вони дивляться на те, що ми робимо. Пам'ятаймо, що ми для них — велика надія, що вони радіють нашими успіхами в праці для України, боліють нашими невдалями діями. Постійна думка про Край і поневолених братів може нам дати внутрішній побуд до творення конкретних діл для України і дозволить притягнути для ідейної праці людей з молодшого покоління.

Володимир Кубійович

Сесія для справ української культури відбулася в днях 28 і 29 березня ц. р. в Торонто. Виголошено 9 доповідей і переведено дискусію над ними. Висновки Сесії, будуть основою проєкту української виховної системи в діаспорі.

Доповіді будуть поміщені в пресі і згодом вийдуть окремими відбитками.

Докладніші інформації про Сесію в наступному числі „Листів до Приятелів”.

ЛІТЕРАТУРА ПІД НАГЛЯДОМ ІНКВІЗИЦІЇ

Передовий письменник Української Радянської Соціалістичної Республіки, Микола Хвильовий, відчув і зрозумів увесь трагізм нового середньовіччя, що настало в Україні. Своїм відважним словом і своїм відважним життям він виразно вказав, що це большевицький догматизм став основою цього нового середньовіччя.

В такій дійсності існування літератури — це просто неможливість; а якщо ця література існувала й існує, то вона є предметом постійної і пильної уваги інквізиторів, що дбас про однозгідність думок авторів із пунктами урядової догматики. Інквізитор працював і працює із жорстокою послідовністю; він знає, що кожна найменша поблажливості — це його власна смерть; і тому за кожну непокірність автор разом із своїм твором горів на автодафе.

Про українську літературу в час нового середньовіччя, що заіснувало після утвердження большевицького режиму на теренах східної Європи, розказує Іван Кошелівець у новій книзі „Сучасна література в У.Р.С.Р.“, що вийшла саме друком у видавництві „Пролог“. Писати про українську літературу під совєтським режимом — це писати історію нової інквізиції, яка з притапаною послідовністю виконує своє катівське ремесло, і писати про подвиги відважних і мучеництво надхненних, тих усіх, хто ставив правду вище за своє животіння. Вже Сергій Єфремов, дописуючи останній розділ „Історії українського письменства“ („За п'ять літ, 1919-1923“) схаактеризував початки підсовєтської літератури в повній свідомості безвиглядності: „Літературне наше життя за останні роки — писав він — минає так болюче, так нерівно, з такою напругою й так дошкульно для людей, що звикли вже здавна брати в йому безпосередню участь, що часто криком хотілося кричати чи то з болю та образи за письменство, чи на остерогу письменникам. І саме тоді уста прецілжно заклепано, резонатора навкруги жадного, голос губиться тут же біля тебе.“

Єфремов безпосередньо сприймає удари совєтського наступу на українську літературу та видавав свій присуд із перспективи п'яти перших років, що були ще початковими та і в деякій мірі експериментальними. Кошелівець має перспективу сорока п'яти років і має змогу бачити й оцінити цей період оком вдумливого критика і пильного спостерігача. Кошелівець теж старається бути об'єктивним, говорить мовою фактів, відкликаючись раз-у-раз до статистики, до цитат із підсовєтської літератури, і лише делікатною мережею пронизує свій твір своїм літературним і мистецьким світоглядом, виплеканим на європейському літературознавстві. У висліді маємо книгу тонкої і правильної аналізи української радянської літератури, книгу про примарні роки діяння інквізиції, яка ще й далі існує.

Кошелівець вийшов від огляду літературознавства, намагаючись знайти — як це й повинно бути — філософічні й мистецько-естетичні основи літератури в Україні. Це лише шляхетне намагання, бо Кошелівець добре відомо, що таких основ там не знайти, що радянське літературознавство побудоване на догматичних оцінках і на фальшуванні літературних процесів відповідно до цих догматичних потреб. Зрештою, це не лише так в Україні. Болгарський марксист-філософ Тодор Павлов вже давніше ствердив, що гарне і моральне в літературі те, що корисне народеві, а про те, що корисне народові, вирішує комуністична партія, бо це народна партія. Це догма, яка в совєтській літературі діє від початків існування совєтського режиму.

Навіть такий ерудит, як проф. О. Білецький, укладаючи „Історію української літератури“, мусів у вступі визнати, що упорядники цієї історії вважали, що „дієвою зброєю радянських літературознавців, у тому числі літературознавців Радянської України, є статті, доповіді, промови, листи Леніна і Сталіна, в яких викрито класові основи буржуазного націоналізму, розроблено засади партійної політики в національному питанні“.

Це вияснення Білецького викриває весь трагізм літературної ситуації в Україні, де режимний догматизм станув на отвертий бій із українською національною ідеєю. Історія літератури цього періоду — це хроніка одчайдушних зривів українських письменників рідної літератури, в обороні рідної мови, хроніка, яка ілюстрована некрологами відважних літературних трудівників, що для них були лише два шляхи: поклонитись догмі, або згинуть еретиком на кострі.

Кошелівець починає свою трагічну розповідь про літературу в Україні від некрологу. Він — за довідником О. Килимника „Письменники Радянської України“ — подає число письменників в Україні на 1960 рік. Їх 330, і між ними знаходять лише двадцять сім імен того покоління, що увійшло було в українську літературу із подувом національної революції, завершеної державною формою під назвою Української Народньої Республіки. Це — за визначенням Кошелівця — залишки першої генерації підсоветських письменників, а між ними Борис Антоненко-Давидович, Андрій Головка, Володимир Гжицький, Іван Ле, Петро Панч, Максим Рильський, Юрій Сяоліч, Володимир Сосюра, Микола Терещенко, Павло Тичина, Зінаїда Тулуб і інші. Ця перша літературна генерація була змасакрована сталінським терором, її представники гинули дослівно на інквізиційному автодафе, з тою лише різницею, що гинули вони у застінках поліційних і слідчих станиць, ізольованих тюрем і концентраційних таборів — так, що стосовні дані про їхню смерть невідомі і режимом закриті. Кошелівець подає список знищених советською інквізицією письменників — список, що колись буде вирізьблений у мармурі на пам'ятнику цих борців-мучеників за свободу українського слова, української правди. У цьому списку п'ятдесят письменників, що дати їхньої смерті вдалось авторові усталити, а між ним такі загально відомі імена, як Василь Бобинський, Кость Буревій, Микола Вороний, Михайло Драй-Хмара, Дмитро Загул, Микола Зеров, Михайло Івченко, Мирослав Ірчан, Михайло Йогансен, Григорій Косинка, Агафангел Кримський, Микола Куліш, Євген Плужник, Валеріян Поліщук, Яків Савченко, Володимир Свідзінський, Михайло Семенко, Олекса Слісаренко, Людмила Старицька-Черняхівська, Дмитро Фальківський, Микола Хвильовий, Григорій Чупринка і інші. Окремий список письменників, які згинули в нетрах поліційних переслідувань советського інквізиторства, але дати смерті їхньої не можна усталити. Тут знову такі імена, як Сергій Єфремов, Андрій Ніковський, Клим Поліщук, Павло Филипович, Микола Філянський і багато інших. Понад сотню передових творців української культури мусів знищити інквізитор, інших розпорошив по засланнях великої території, щоб решту поставити на коліна і змусити визнати догму.

Та все ж це найбільше змасакроване покоління письменників Радянської України — націнніше і найбагатіше. Кошелівець правильно вияснює, що це покоління мало змогу заговорити ще до часу советської окупації, значить виявило свій талант і своє літературне обличчя ще до приходу інквізиторського трибуналу. Найкраще ілюструє

трагічну долю цього літературного покоління особа поета Павла Тичини. Тичина дебютував, як глибоко національний поет, твір його генія і найбільше досягнення його життя — це „Соняшні Клярнети” — надхнений спів відродженої України. Це справа психоаналітиків вияснити, чому у поета з такою великою відвагою для поетичної візії, такий був великий страх перед дійсністю. Може знання історії й поетична інтуїція намалювала перед ним примарну картину середньовіччя, бо лише у свідомості про повернення середньовіччя міг поет писати про те, щоб „і собі поцілувати пантофлю папи”. Особа Тичини ілюструє ще другу сторону медалі: Тичина проречисто доказує, що під тотальною контролею інквізиції не може бути і тятку на літературу. Цей великий талант, підпорядкувавшись урядовому догматизмові, не дав ні одного твору, що його можна би підвести під назву літературного.

Трохи інакше капітулював Максим Рильський. Він, як справедливо заявляє Кошелівець, неначе підписав контракт. Рильський визнав дійсність, підпорядкувався системі, але затримав людську гідність. Правда, Тичина інший від нього, Тичина — це стихійний поет і міг творити лише повно і щиро, в надхненні. Рильський — це майстер і вмів використати своє майстерство і в пізнішій творчості. Рильський — це палкий оборонець української мови і це велика його заслуга перед власним народом і особиста сатисфакція за пониження і капітуляція перед насильством.

Кошелівець визначає чотири покоління письменників у теперішній Україні. Схарактеризувавши роль першого, найстаршого покоління письменників на прикладах Тичини і Рильського — він стверджує, що це покоління принесло літературі нашій лише те, що вдалося написати ще до утвердження советського режиму в Україні. Під советським режимом — головне ядро цього покоління письменників було змасакроване, недобиті були стероризовані, а всі національні твори і тих змасакрованих і цих стероризованих були виключені і засуджені.

Друге покоління — це вже письменники, що починали літературну діяльність за советської влади. Правда, тоді щойно утверджувався догматизм, затіснювався політичний обрій і щойно творився уряд непомилкового інквізитора. Ці письменники мали нагоду ще ділитись на групи, мали змогу дискутувати про мистецькі смаки, хоч і партія вже накинула свою контролю і вимагала народної літератури, в тому засадничому розумінні народності, де народність і партійність, як каже критик М. Чабанівський — це синоніми. Це друге покоління мало теж великі втрати. На вогні советської інквізиції згоріло кілька десятків знатних письменників цього покоління, між ними такі, як Олекса Влизько, Григорій Епик, Іван Крушельницький, Валеріян Підмогильний, Гео Шкурупій і інші. Багато талановитих людей відійшло від літератури, шукаючи спасіння у втечі поза територію рідної землі. Лінія партії була ясна: розбити все, що мало ознаки культури, зіпхати українське письменство у глухий провінціальний закуток і примусити письменників писати те, що корисне і потрібне партії. В той час, коли інквізитор винищував все творче і вартісне, в літературу поперла пересіч, а то й графомани, витворюючи — як висловився Юрій Яновський — „гнуцькохребетну” породу провінціалів, з яких потім виродився тип кар’єриста, обвішаного орденами і медалями за вірну службу партії, за точне розуміння догми, кар’єриста, якого зразком показує Кошелівець Олександра Корнійчука. Роль

кар'єристів у советській літературі визначилась підмальовуванням побуту за вимогою партії. Вся творчість Корнійчука — це писання під смак советського обивателя, такого, яким його хотіла і хоче бачити партія. Корнійчук спеціально уважливий до вимог партії, у нього не було ніякого ухилу, що більше, він завжди знав, яка лінія партії в даний момент, щоб по цій лінії йти. Не диво, що кар'єра Корнійчука не закінчилась лише в літературі найвищим постом голови Спілки Радянських Письменників, але завела його на найвищі щаблі політичної драбини, до становища заступника голови Ради Міністрів включно. Коли у випадку Корнійчука масмо ще до діла із людиною, яка має відношення до літературної праці, тоді інші кар'єристи — це просто графомани. Шеремет, чи Журахович не дістали високої оцінки навіть від советської урядової критики, але вони відігравали і відіграють провідну і „настановчу” роль у літературному житті країни. Це із тих кар'єристів партія створила літературний апарат, який постійно допомагав партії знищувати всяку вільну думку у письменників, запобігати опозиції та їй повністю проводити партійну лінію в літературі.

Були і талановиті письменники в цьому поколінні, перш за все Юрій Яновський, Микола Бажан, Леонід Первомайський, що їм вдалось пережити головний наступ інквізиції часів Постишева і Єжова, але під натиском цієї інквізиції, в обставинах постійного поліційного контролю вони не змогли повністю виявити свого таланту. В час тотального наступу московського-советського режиму на Україну в тридцятих роках і перше і друге покоління було вже зрівняне. Письменників українського відродження, всіх тих, що намагались поповнити оркестру для концертного виконання радісної символії „Соняшних Кляретів” розстріляли. Недобитків утиснули в літературний концентрак і примусили в цьому концентраку хвалити побут концентраку вигаданим партією стилем соціалістичного реалізму та й писати похвальні пєани на славу партії за ласкавий дозвіл жити у цьому концентраку. 1932 року за постановою ЦК комуністичної партії СРСР була створена Єдина Спілка Советських Письменників, з підпорядкованою Спілкою Радянських Письменників для України. 1934 року на з'їзді письменників у Москві проголошено соціалістичний реалізм, як єдиний стиль і єдину методу советської літератури. Людина відродження, людина українського ренесансу була вбита, письменники опинились у концентраку з накиненим таборовим ригором та й дістали офіційно опікуна-інквізитора в особі Сталінового відпоручника Жданова.

Третє покоління письменників в Україні — це вже покоління концентраку. 1932 року за постановою ЦК комуністичної партії догматизму, як вповні ігнорантне у всьому, що поза засягом партійної догми. Головними представниками цього покоління вважає Кошелівець Андрія Малишка і Михайла Стельмаха. Найбільша провина цього покоління — це фальш. Кожний рядок написаний під диктат партії — це фальшивка. Зрештою, і партія зовсім не заперечила цього фальшу. Вимагаючи від письменників писати у стилі соціалістичного реалізму, партійна догма так і визначує, що соціалістичний реалізм — це „показ дійсності в її революційному розвитку”, себто такою, якою хоче її бачити партія. Кошелівець із статистичною точністю показав цей фальш на зразку справжнього фальшування у Михайла Стельмаха. Стельмах написав був ще за життя Сталіна роман „Велика рідня”. В цьому романі в патетичному стилі розхвалено побут україн-

ського села, запротореного у сільській концетрак — у колгосп. Не бракує в ньому славословій на честь Сталіна. В 1958 році вийшов Стельмахів роман „Кров людська — не водиця”. Тоді зчинився великий шум довкола цього роману, Стельмаха піднесли на позиції письменника всесоюznego масштабу. Кошелівець завдав собі труда і порівняв ці два романи. Виявилось, що „Кров людська — не водиця” — це дослівно той самий Стельмахів роман, що мав давніше назву „Велика рідня”. Викинені лише із тексту всі славословія на честь Сталіна. Кошелівець надрукував поряд себе відповідні фрагменти обидвох цих романів і виявив усю жалюгідну мерзотність Стельмаха. Нова кон'юнктура партії, що потребувала десталінізації, спонукала письменника допуститись явної фальшивки, щоб лише догодити партії, щоб запобігти ласк і підвищень на бюрократичній драбині. Фальш — це головна ознака тогочасної літературної дійсності в Україні. Фальш — не лише у творах письменників, які під тиском партійного догматизму фальшиво зображують совєтську дійсність у своїх творах, але фальш панує в оцінці всіх літературних явищ. Цей фальш яскраво відбивається у ставленні режиму до письменників, які були знищені цим режимом у роки Сталінського терору. Деяких із цих письменників режимні догматики намагаються реабілітувати, приписуючи їм ролі у „розвитку большевицької культури й літератури”. Та в цій реабілітаційній акції немає місця на тих найвідважніших, що — як Хвильовий — думали ідейними категоріями і діяли в ідейному аспекті, скеровуючи боротьбу проти російського шовінізму і російського імперіялізму.

Четверте і останнє літературне покоління в Україні виросло, як протест проти того фальшу, що розсівся за пляном і під насильством партійного інквізитор. Молоді поети в Україні — шестидесятники, як і Хвильовий і його однодумці, скерували вістря свого виступу проти фальшу. Віталій Коротич відкрито заявляє:

Я — за чисте мистецтво,
а мистецтво чисте тоді,
коли роблять його
і руками й думками чистими.

Нове покоління, користаючи із деякої відлиги і користаючи із десталінізації, що за її допомогою партія намагалась утриматись у рівновазі, висунуло вимогу говорити щиро. Ці молоді письменники народились на кілька років до другої світової війни. Вони не бачили, того, як етап за етапом режим замикав своїх громадян у щораз твердіший концетрак. Вони виростали під враженням війни, що завжди розбурхав чи то лихі, чи теж добрі інстинкти, і почували себе свободніше і вільніше, ніж їхні батьки. Для цього покоління не існує поняття класового ворога, поняття, що його вигравала партія в боротьбі з попередніми поколіннями. Ці нові письменники України навіть із довір'ям ставились до партії, вони хотіли почувати себе свободними громадянами, діяти як свободні громадяни з відкритою думкою і відкритим серцем. Але для цієї шляхетної щирости нема місця в системі, що вся побудована на фальшу. Партія, партійний інквізитор, який прикинувся тепер хитрим радником, зрозуміли загрозу. Партія воліла довірених бюрократів-апаратчиків, ніж талановиту молодь. Не даром стільки шуму зчинилось, коли почали появлятися нові твори молодих письменників. Випробованою системою

партія пустила на молодих поетів „своїх гончих псів" — як висловився Богдан Кравців, отих безталанних підлизнів. Партія зразу зрозуміла, що тут справа не у самих віршах, чи оповіданнях. Тут справа в новій і живій думці, яка завжди небезпечна для тоталітарного режиму. Літературна молодь України почала критикувати своїх старших представників за фальш. Ось молодий критик Іван Дзюба так висловився про вірші Малишка, рецензуючи присвячену Шевченкові книжку цього поета „Віщий голос":

„Добре, що у книжці Малишка багато солов'їв, що вони співають, свистять, щебечуть, витьохкують, сідають на плечі. Але деся після десятого, чи сотого соловейка насмілюєшся поремствувати: все ж „віщий голос" Шевченка не так соловейком заливався, як „вив совою".

Відважний голос молодих письменників України зраджує їх більше ширший, ніж дозволено у царстві інквізиторів, світогляд, вказує на ті сумніви, що їх знає і літературна молодь західного світу. Це неначе відродження того голосу, що на нього відаєжився Микола Хвильовий своїм кличем рівняння на психологічну Європу, на широкий світ!

Такої нагоди не може допустити партія і тому не диво, що нагінка на молодих поетів стала такою сильною і такою зосередженою. Інквізитор виїшов знову і перестеріг і пригадав про засадничу догму, що залишилась незмінною. Сам Хрущов на нараді письменників у Москві 1963 року пригадав письменникам, що їхнє завдання виконувати замовлення партії. Хрущов точно визначив, що письменникам можна — писати пісеньки на похвалу партії. Всяке свободне слово — це просування західних буржуазних диверсійних ідей, значить зрада. Знову наганяч концентраку пригадав, що в концентраку про свободу говорити не можна. Та чи не можна про неї і думати?

До свого огляду „Сучасна література в УРСР" Іван Кошелівець додав другу книгу — вибір творів сучасних українських письменників під назвою „Панорама найновішої літератури в УРСР." Тут поміщені твори і фрагменти творів тих письменників, які сьогодні мають значення в літературі в Україні, значення позитивне, чий негативне з нашого погляду. Цей перегляд показує з одної сторони весь трагізм сучасної української літератури в Україні, а з другої сторони викликає надії і сподівання. Український ренесанс, що так світло розпочався проголошенням української державності в 1917 р. і викликав таку одчайдушну, стихійну хвилю культурного розцвітання, не був розгромлений. Не зважаючи на всі терористичні акції режиму, не зважаючи на всі провокації, не зважаючи на постійну діяльність інквізиторів, ідея українського відродження жива. Здавалось було, що вона — ця українська ідея була розгромлена разом із розгромом українських армій переважаючими ворожими силами. Хвильовий, і Скрипник, і всі інші діячі нового періоду і нових ідей стали на захист цієї української ідеї і віддали своє життя, не відірвавшись її. Не зважаючи на поліційний терор, зродились нові митці слова, як Яновський і Довженко. Молоді письменники України знову наповняють нас новою надією, що український ренесанс живий, він живий тим незнищальним і вічним життям, яке може відроджуватись. Середньовічний інквізитор не зумів спинити розвою людської думки. Думка перемогла, вона знищила могутній уряд інквізиції. Не переможе і новітній інквізитор свободної думки, не спинить природного (Продовження на 22-ій ст.)

го боку це був чи не найкращий твір письменника. У зовсім новому жанрі. Він відтворив яскраво і дотепно весь перебіг своєї в'язничної епопеї, всі абсурдні обвинувачення, всю виссану з пальця слідчого ГПУ історію своїх терористичних планів і підготовки атентату на Павла Постишева, за що був засуджений до розстрілу, який замінено на довічне ув'язнення в ізоляторах. У цьому письмі до Сталіна, Остап Вишня, мов за останню дошку порятунку, вхопився за після-жовтоську хвилину віддушину, якою Москва замазувала світові очі, а Сталін свої злочини звалював на вірних підручних челядників. Покинувшись на випадки переглядів присудів, якими Ягода і Єжов наповнили незліченні концтабори, Остап Вишня рішив добитися ревізії і спосі справи. Він змалював всю картину свого слідства, в час якого співробітник ГПУ Гордон примусив його взяти на себе безглузді обвинувачення. На їх підставі письменника засуджено на моральну смерть. Тепер, коли ж сама комуністична партія засудила винуватців, які незаконними методами доводили підсудних до стану загнаної скотини, він вимагає повернути і йому нормальне життя людини. Лист був цікавий не тільки особистими мотивами письменника, але й аналізом всього національно-культурного процесу того часу, і подій, які довели країну і громадян до відчаю. Із характеру і тону письма виходило, що Остап Вишня, доведений до краю, рішив заграти останньою картою. Тому, як видно, він хотів копію письма до Уряду УРСР повідомити українських письменників про справжню картину своєї справи, і цим заперечити абсурдні вигадки провокативних інформацій, якими підсовєтська преса годувала земляків. Тому то він просив мене передати копію письма до Сталіна — Максимові Рильському.

Серпневого дня 1940-го року, разом із родиною, покинув я Чіб'ю. Здавалось би, що та хвилинка повинна була б радістю залити наші серця, адже ж наспіла хвилинка остаточного виїзду із концтабора, де стільки прогайовано дорогоцінного часу і життя... Нарешті стелилась дорога на батьківщину. Та те радісне почуття кожного з нас, коли він повертався під рідну стріху, цього разу було приглушене. В Чіб'ю, за колючою загородою, покидав я безпомічного, до краю виснаженого друга, який довгі роки був мені дорадником і братом. Радість виїзду із далекої Півночі була затьмарена і подавлена болем та тугою за Остапом Вишнею.

Дорогу із Чіб'ю до Усть-Вима, яку я у 1934 році етапом пішки промандрував десять днів, цього разу вже залізницею, прокладеною московсько-сталінськими невірниками, пройшов я однієї ночі. Четвертого дня, на київському вокзалі у Москві всунув я в поштову скриньку оригінал письма Остапа Вишні. На адресі стояло: Йосиф Сталін. Москва — Кремль.

Черкаська хатина біля плавнів Дніпра й на цей раз стала спасенням прибульцем серед непевних, підступних хвиль, між якими довелось стільки часу мандрувати.

Наші надії виявились нереальними. Ми планували у Черкасах закоритись тільки до того часу, поки пощастить десь „подалі від світу“, знайти куток, де б можна було спокійно дожити свого віку. Та не так склалось. Черкаський театр так-сяк, цілий рік, протягнув без керівного режисера, і як тільки почув про наш приїзд — негайно зживив свої права на наші душі. Директор театру кілька разів навіду-

вався до батька Добровольської, щоби засягнути інформації про наші плани. Коли ж стало відомо, що скоро маємо прибути на батьківщину, він нетерпливо став чекати нашого приїзду. Не встигли ми й оглянутись, як він явився до нас з документами Головного Управління театрами про призначення та оформлення нас на працю в „обласному колгоспному театрі ім. Т. Шевченка в Черкасах”.

Акторський ансамбль складався із кількох старших представників передреволюційного провінційного побутового театру, які несли на собі весь тягар репертуару, що теж відповідав їхнім навикам та смакам. Їм допомагали півтора десятка акторів молодого покоління, котрі тільки починали своє театральне життя. З місця, мені було доручено приготувати репертуар і акторський склад до республіканської олімпіади колгоспних театрів, яка мала відбутися наступного року. Провід театру не скривав своїх надій на те, що я виведу їх на всесоюзні змагання. Пірвавши всі мости, які минулого року були ще за мною, тепер я вже, не питаючи броду — мусів пускатись у плавання та надіятись тільки на Божу ласку.

У вересні була скликана всеукраїнська мистецька конференція т. зв. „театрального активу”, на яку, як мистецький керівник, я мусів їхати у Київ. Нарада, як передбачалось, мала тривати три-чотири дні. Із своїм пашпортом — „вовчим білетом”, являтися у готелях Києва я не міг. Директор запросив мене до своєї родини на нічліг, і таким способом задумав обминути всякі формальності і клопоти із столичною міліцією. Взявши на себе функції опікуна-провідника, він повів мене у Київ на „творчу нараду мистецьких керівників і директорів державних театрів”. А я розраховуючи на свою щасливу руку — заховавав глибоко у кишені письмо Остапа Вишні і повіз його до того, на кого автор надіявся, як на „кам’яну гору”.

Нарада відбувалась в амфітеатральній залі київської консерваторії. Учасників було коло тисячі представників театру, літератури, образотворчого мистецтва та музичного світу. Після семи років відсутності на Україні, оце вперше мені довелось стати віч-на-віч із цілим фронтом колишніх товаришів та перед масою нових людей, яких, за моїх часів, ще не було видно на суспільно-мистецькій арені. Під час моїх попередніх приїздів з Півночі у Харків, при зустрічах із березільцями, я не догляджував у колишніх товаришів — бентеження, переляку та неспокою у поведінці, радісна хвиля контакту із колишніми побратимами притьмарювала всякі страхи та підозри, які їх огортала в час перебування у мойому товаристві. Ті їхні внутрішні хвилювання доходили до мене тільки згодом, коли я вже на самоті, згадував та холоднокровно аналізував нюанси зустрічі і гутірки. Перша поява моя на такому чисельному зібранні збентежила багатьох колишніх моїх колег по театру... Одні не знали на яку стати, другі демонстративно одвертались спиною до „розшифрованого фашиста-чпїона”, як, свого часу, писав про мене Дмитро Грудина в московському театральному журналі, треті — просто не помічали, чи не пізнавали, четверті — з далека кивнули на знак привіту і заклопотано зникали між людьми, щоб не даї Бог хтось не застукав їх на гарячому: на зустрічі із зачумленим „курбасівцем”. Мені ж нічого не залишалось, як заховатись у кутку залі та слухати ідеологічних настанов режисерів провідних театрів, господарських директив адміністративних керівників. Я теж старався не пізнавати і не попадатись на очі.

В час перерви, в залі відпочинку, куди я зайшов покурити свою люльку і в тютюновому чаді розвіяти враження від теплої зустрічі

колеґ, не вчувся я, як опинився в обіймах сивоголової людини... Незразу пізнав я Юру Яновського... Сім років тому, в день мого арешту, коли я з ним останнє бачився — він ще й знаку не подавав на біле цвітіння. Аж тут — біла, як голуб, з утомленими очима і хоробливо-наболілим обличчям, підстаркувата людина — гаряче пригорнула мене до грудей і пильно та глибоко вдивлялась мені в очі. Не звертаючи уваги на живе зацікавлення посторонніх нашою зустріччю, Ярій Яновський впровадив мене у залю наради і сів рядом з мною дослухувати промови доповідачів. Після засідання прощаючись, Яновський просив мене слідуєчого дня прийти до нього і його дружини, березілівської актриси — Тамари Жевченко, обідати. Після полудня, в кулюарах та в залі засідань, я став помічати привітніші погляди, люди почали до мене усміхатись, покинувати головами, мовляв — вітай!... А коли Зоя Гайдай, цілуючи мене налягла своїм орденом Леніна — ситуація біля мене зовсім змінилася, холод розтаяв, люди стали вітатися так, як би кілька днів тому ми бачились. Підсівся до мене асистент Леся Курбаса, член режисерської лабораторії Березоля — Іщенко, який колись брав живу, запальчиву участь у закулісних дискусіях, і який не скривав свого співчутливого відношення до діяльності свого учителя. Мене колись і дивувало, як то він уцілів і не поділив своєї долі з нами. Він і тепер не побоявся підійти до мене, щиро привітатись. Виявилось, що він, після реорганізації „Березоля” перейшов на кіномистецтво і вже від довшого часу асистує Олександрові Петровичеві Довженкові. Тут же передав мені привіт від свого нового шефа і прохання сьогодні ж прийти до нього. — „Олександр Петрович тепер дуже занятий, він звільниться коло другої години ночі, і в тій годині наказав мені привести вас до його хати”.

Сердега Іщенко до пізньої ночі не відставав від мене, о другій годині повів мене на горішню частину столиці — на Ліпки, де в сусідстві з Микитю Хрушовим жив керівник кінофабрики режисер Довженко. Господаря вдома ще не було, дружина його Сонцева, за інформаціями Іщенка, відпочивала в Криму. Привітна старша жінка ввела нас у кабінет режисера. Іщенко, тут же попрощавшись, залишив мене самого дожидати господаря, який ще довгенько не являвся.

І знову сивий-сивий голубок ввійшов у кімнату... Від руської шевелюри Довженка й сліду не стало. Замість живого, енергійного і веселого Сашка — щиро тиснув мою руку орденоносний достойник, із саркастичною усмішкою на втомленому обличчі.

— Ого, та ви перегнали Юру Яновського у синяві!... Чи це по „соцзмаганню”?

— Не думайте, що нам тут було з медом. Хай вас не дивує наша сивина. Один „Щоре” чого коштував!... Кожного ранку, із готових кадрів фільма, я мусів витинати героїв, яких в ночі постягували з постелі і покидали з корабля революції. Не встиг я замінити їх іншими, як і тих вже не ставало, — знову доводилось розглядатись за тимп, що ще не дійшли до своєї черги, щоб зліпити картину „епоса пролетарської революції”. Ви там спали спокійно, бо вже ніхто не мав до вас доступу, а ми роками день і ніч чекали на те, що вже було поза вами. Невідомо, що легше?! Нераз доводилось заздрити вам, і навіть тим, які спочивали вічним сном. Іхній вічний спокій, нераз здавався нам — бажаним-недосяжним. Наша сивина — це тільки далекий відгомін того, що довелося пережити.

До білого дня говорили ми і не наговорились, і тем не бракувало, і сон не брав... Довженко, вибачаючись за те, що не міг мене запросити до себе раніше і у відповідний час, — поінформував про свої заходи в Комітеті у справі моєї театральної майбутності. Голова Комітету — Компанісець обіцяв, що негайно поробить кроки перед відповідними установами, щоби змінити мій паспорт і дати змогу мені працювати в одному із центральних театрів. Поки це буде поладжене, кінофабрика запрошує мене до себе на окремі ролі у фільмах, до реалізації яких скоро приступає. В тій справі скоро повинні зголоситись режисери Савченко та Ігнатівч. До того часу поки не буде поладженою справа мого паспорта, я буду приїздити на кілька днів до Києва на кінофабрику для знімок моїх кадрів, і тим способом будемо обходити формальності із зголошуванням у київській міліції.

Зворушений такою увагою і тими клопотами, які Довженко взяв на себе, пробиваючи мені шлях до творчої праці, я всеж таки попередив його, що він ангажується у справи, які не є легкі і прості. Людина, яка повернулася із концтаборів, ніколи вже не стане в строю, як рівний з рівними, за ним до смерті буде тягнутись тінь минулого. Заспокоюючи мене, він радив рожевіше дивитись на справи, бо у повітрі іншим запахом, надходять часи, коли один битий — варта десятків небитих.

Розмова протяглася до самого ранку, ми перескакували з теми на тему, з людей на події. Фактично, це вперше довелося мені „на волі“ заговорити про справи і людей, про які вголос не зважувався й думати.... А все-ж, як не кортіло мене заговорити з господарем про доручення Остапа Вишні, я кілька разів, в останню хвилину, кусав себе за язик і не порушувавав тієї теми. Однак, заки звернутись безпосередньо до Максима Рильського, я мусів перед тим порадитись з ближчою людиною. Максим Тадейович знав мене тільки по театру, я на короткій стопі з ним не був, отже явитись до такої людини прямо із Чіб'ю, та ще з спеціальним дорученням, помимо запевнень Остапа Вишні, здавалось мені, — незручним і нечемним. За час нашої відсутності, на Україні зайшли великі зміни з'явилися свосередні настрої. Нам поворотцям слід було з тим числитись і відповідно достроюватись. Хоч, як одвертою та щирою була наша гутірка, однак цього разу я від розмови про доручення Павла Михайловича втримався і рішив цю тему порушити у Юрія Яновського, з яким мене еднали довголітнє знайомство та тісніші товариські відносини.

Яновський з дружиною, з тещею артисткою — Горською, між всіма жрекеннями Мельпомени — найкращою кулінаркою, привітали мене у своїй хаті щирим серцем і смачним обідом. Господині живо та яскраво змальовували театральне життя і ті перипетії, які трудівникам сцени за довгі роки довелося переносити і пережити, мовляв, їм теж не було легко. Вони з свого боку не находили слів, якими б хотіли висказати свою радість з приводу нашого повороту живими та цілими і бажали нам успіхів та нормального — спокійного життя.

У затишному кабінеті письменника я заговорив про життя-буття Остапа Вишні, про його довголітнє поневіряння по ізоляторах, про стан його здоров'я, про родинні обставини. В свою чергу, Яновський оповів про те, як то син Павла Михайловича — Вячко, у Харкові в червні цього року, закінчуючи десятилітку, під час шкільної церемонії прилюдно відрікся від свого батька Остапа Вишні, — обзиваючи

його контрреволюціонером і ворогом народу. Господар, співчуваючи батькові, не скривав того тяжкого вражіння, яке ця подія викликала серед письменників і читачів Остапа Вишні. Останні роки Остап Вишня не мав жодного контакту з найближчою родиною. Рік тому, коли я передав його письмо синові Вячкові — мати не дозволила відповісти хоч кількома словами нещасному батькові. Батько нічого не знав і про останній поступок свого нащадка, хоч цього й слід було сподіватися. Такі випадки були буденним явищем; не тільки діти засуджували своїх батьків. Батьки самі себе присуджували і самі від себе відрікались.

Я використав тему цієї нашої розмови і співчуття Яновського до долі Остапа Вишні, та розказав про письмо, яке повинен передати Максимові Рильському. Тому, що не маю безпосереднього контакту, я попросив попередити його про ту мою місію, і дозволу на особисту зустріч.

Мої слова, як грім з ясного неба, спаралізували присмий настрій і тон приятельської розмови. Характерна, чарівна усмішка Юри Яновського зникла, очі заволоклось туманом, а мене ж обдало холодом. Я ніяк не передбачав, що цим проханням викличу таку несподівану реакцію. Після довгої мовчанки співбесідник заговорив:

— „Йосипе, ви знаєте, що Максим Тадейович був теж під слідством, більше половини року сидів у підземеллях ГПУ. Ми тут всі турбуємось його долею і оберігаємо від всяких ускладнень, котрих, як самі знаєте — недовго чекати. Кожний його крок під дуже дбайливим контролем. Клопотання у справі Павла Михайловича може спричинити його приятелів великі неприємності. Я не посмію нашкодити йому на таку небезпеку. Зрозумійте і не судіть; йде не про мене, але про людину, котру любимо, шануємо і оберігаємо.”

В ту мить я благословив свою інтуїцію, яка не повела мене прямо до Максима Тадейовича, і що дала мені змогу почути думку людини, якій оба визначні письменники були дорогі і їхня доля кровно турбувала її. Однак, це не полегшувало долі того, хто так надіявся на своїх друзів... Його копія — письма до Сталіна вже більше місяця лежала у моїй кишені і я не знав куди її діти. Оригінал, правда, вже давно у Кремлі. Чи адресат його одержав, чи його особисто читав — і чи це буде мати який-небудь вплив на долю автора, — це питання, на яке рядовим смертним трудно відповісти. Те, що здавалось таким простим та легким — стало нерозв'язним і трудним. Чи були коли будь такі часи, щоб друзі боялись почути або прочитати слова відчаю приреченого приятеля-брата?! З тими тяжкими думками я попросився з людиною, на яку покладав надії, від якої сподівався помочі — не для себе...

Поспф Пріяк

(Далі буде).

...З Вишні був бездоганно вірний друг і товариш. Пого знайомі оповідають, що він так само, як тифозних вояків у поїздах УНР, рятував своїх товаришів матеріально і гумором в підвалах ЧК, де він сидів...

Юрій Тавріненко: Розстріляне Відродження

КАМ'ЯНЕЦЬ — ЗОЛОТИЙ ВІНЕЦЬ

(Спомини з 1918 року.)

У ночі на перше травня 1918 року, німецький чистенький і добре ogrітий Д-цуг привіз мене на, згадувану вже мною попередньо — термінальну — вимінну залізничну станцію Голоби. Тут я, разом із німецькими пасажирами-воєнками, пересів до, поставленого на сусідньому широкому торі, українського потягу і за пів години відіхав на Схід — на Україну.

Але й цього короткого півгодинного часу було мені досить, щоби завважити, які величезні зміни відбулися за останній місяць на цьому заболоченому полі над Стоходом. Тепер тут, на величезному просторі, на всі сторони від дерев'яної залізничної станції, знаходилися безчисленні розгалуження колій залізниць широкоторових — українських і вузькаторових — німецьких. Поміж торами побудовано було безліч дерев'яних бараків-складів, і вся ця просторинь була яскраво освітлена величезними ліхтарями на високих дерев'яних стовпах. У цьому світлі стояли довжелезні численні ешелони товарних потягів українських і німецьких. Поміж ними рухалися тисячі людських істот у сірих російських шинелях. Це російські воєнні полонені перегружували мішки, із всіляким збіжжям із українських потягів до німецьких. Біля них стояла і ходила озброєна німецька жовнірська варта, що додавала темпу праці голосними криками і вимагуванням дерев'яних палок, що знаходилися в жовнірських руках. Картина переливання серед ночі української економічної сили до широких жил німецького національного організму носила якийсь мажоритний характер і сильно била по моїх нервах і свідомості. Тому я втішився немало, коли вона зникла зперед моїх очей...

Моє психічне пригноблення і упокорення поволеньки уступилося, коли я розглянувся в українському потязі. Тут також відбулася величезна зміна на протязі останнього місяця. Всупереч попередній „революційній” традиції, всі вікна в потязі були цілісенькі. На стінах вагонів не видно було жадних крейдяних та вугляних „революційних гасел” та інших творів „заборної літератури”... Плюшова обивка м'ягких сидінь не світила дірами після останньої кампанії „ізятія ізлішков” у буржуазії. Навпаки, видно було, що все вагонне устаткування нещодавно перейшло генеральне чищення і ремонт. Віконні шибі були чисто витерті, а дерев'яна долівка вагонів покрита була новим лінолеум... Спальні місця у вагоні першої й другої класи були забезпечені постільною білизною та подушками з чистенькими свіжими наволочками. До накриття служила доброякісна вовняна ковдра. Але найбільше чудо з чудес! — Парове центральне ogrівання потягу функціонувало цілком справно...

Українська обслуга потягу, добре і охайно уніформована, спокійно і ефективно виконувала свої службові обов'язки без якогобудь сліду колишнього приниження і стероризування. Кудись зовсім зникло колишнє класичне „Крути Гаврило!”... На обличчях кондукторів було виразно видне задоволення, коли вони лагодили спальне місце в переділї першої класи для молодого пана, що звертався до них по

Від редакції: Вітаючи нашого Приятеля і Співробітника з одужанням після тяжкої хвороби, продовжуємо друк його споминів.

українськи... Також охоче відповідали вони по українськи на запитання про умовини сучасної їхньої праці на українських залізницях... Відповіді їхні були бадьорі й оптимістичні.

По зиході сонця потяг наш застановився в Рівному. Паротяг мав набрати свіжої води й палива, тому я скористав із довшої зупинки, щоби подивитися, як тепер виглядає так добре знама мені ще з дитячих літ Рівенська залізнична станція. Вона як бо зазнала стільки руйнування й упокорення в часах минулої війни й революції...

Рівенська станція видалася мені, без прибільшення, як наречена готова до вінця!... У яскравих проміннях ранішнього весняного сонця, — станційні, свіжо відмальшовані стіни та віконні рями відблискували золотом і пурпуром. На чистесенькій долівці — ані недокурка, ані папірця. У станційному буфеті, на величезних тарелях під скляними покривками, цілі гори всілякого м'ясива й печива... Величезний самовар велично закривав свій блискучий вид оболочками пари... — Перекусочні столи для пасажирів були застелені білосніжними скатертниками. — Кілька склянок чаю із різними буфетними смаколикама на закуська у таких обставинах, — справа гідна піднебіння й олімпійських богів...

У піднесеному, радісному настрої залишив я Рівенську станцію і подався до свого потягу, постановивши ще перевести додатков „інспекцію" порядку і чистоти. Цю „інспекцію" весь потяг витримав блискуче. А моє українське серце ще й додатково було посмароване медом, коли я завважив на кожному вагоні напис „UKRAINE" і латинкою "UKRAINE"...

Проходячи одним із вагонів третьої класи, я почув у одному з переділів розмову в російській мові, що своїм змістом звернула мою увагу і змусила застановитися та прислухатися до її далшого змісту. Пан в уніформі поштового урядовця оповідав іншим урядовцям про те, що він цієї ночі приїхав з Києва і тепер знову вертається туди. У Києві 29 квітня, німці зробили державний переворот: розігнали Центральну Українську Раду і настановили на її місце владу якогось генерала Скоропадського. Цей, хоч проголосив себе Гетьманом України, але всі переконали, що тепер політика вже буде не „українська", а „русская", без цього дурного налямування на „украинскую мову"... Урядовці розмовляли по російськи, але з виразним „малоросійським проізношенієм"... Коментарі так оповідача, як і співрозмовників його, були виразно симпатизуючими до докананого перевороту і ворожими до попереднього українського і соціалістичного курсу Центральної Ради...

Я не встравав у розмову „чиновників", але почуті від них відомості про німецький переворот впали на мене, як грім із ясного неба. Мій настрій раптово впав із піднебесних висот у найнижчу безодню відчаю. Я якнайскоріше вернувся до свого переділу і був дуже радий, коли наш потяг нарешті вирушив із Рівного. Всі думки мої були в Києві, і я хотів якнайскоріше бути там, щоб наочно переконатися в напосталому лихові і вложити пальці свої в нові рани України...

На кожній довшій зупинці потягу — у Бердичеві, Козятині, Фастові — я вибігав на станцію і старався роздобути більше відомостей про гетьманський переворот. Усі дані були за те, що правдивими авторами перевороту були німці і вони є нині єдиними панамі ситуації. Однак, було зовсім неясно, чи наставлений ними маріонетковий гетьманський уряд обмежиться усуненням дотеперішніх демократично-соціалістичних принципів державного будівництва України, чи, може,

знівечить також і національно-культурні здобутки українського народу. Так само не було ясным, як до перевороту поставилися широкі українські маси та їхній політичний провід і чи були якісь акти чинного спротиву, чи протесту... —

Різни думки і почуття гураганом бушували в моїй душі й остаточно, підіжджаючи до Києва, я був рішений прийняти негайну активну участь у боротьбі проти порушників волі й суверенітету українського народу на його землі...

Одначе, в Києві, на мою гарячу голову, заповнену різними революційними плянами, я негайно ж одержав від своїх холмсько-підляських приятелів не одне відро холодної, протверезуючої води... Всі, хто був свідком тодішніх подій, добре пам'ятають ту вельми скомпліковану політичну ситуацію, яка витворилася на Україні з приходом німецьких військ, тому мені нема потреби повторювати нині всі ті причини, що неминуче привели до гетьманського перевороту. Із докладної об'єктивної аналізи тогочасних соціально-політичних обставин міг бути лише один висновок: — Не німці, не москалі, не якісь інші наші „ворженьки" винні у всьому, що сталося... Винні ми самі, все наше невироблене суспільство з його недозрілим національно-політичним проводом... Тут нічого не допоможуть якісь протести, чи революційні повстання...

Винниченко, якого я зустрів на слідуючий день на Прорізній вулиці, лаляв останніми словами наших радикальних демократів за те, що вони відмовилися увійти до пропонованого їм німцями несоціалістичного українського уряду. Коли я Винниченкові сказав, що українські маси, під проводом соціалістичних українських партій, мусять відповісти на німецький переворот всенароднім повстанням, то він мені відповів, що це було б нині безумним самогубством.

Такої ж думки був і К. В. Лоський, який вважав, що причиною всього зла на Україні є соціалістичні доктринери-балакуни, не здібні до жадної конкретної державно творчої праці. Завели вони Україну в сліпий кут, а тепер вже для нас „чу шпет", як висловився генерал Гренер... Ми мусимо рахуватися з доконаними фактами і старатися, щоби настановлений німцями гетьманом генерал П. Скоропадський та його уряд не зробили якихось шкідливих потягнень супроти українських національних інтересів. Нам, українським інтелігентам, треба всім йти на працю до державного апарату і проводити там всіми способами українську національну лінію...

У міністерстві освіти, куди я перш за все скерувався з доповіддю про умови шкільної праці на Холмщині та Підляшші, П. І. Холодний на мій запит, що ж буде з українським шкільництвом при новому гетьманському режимі, відповів мені заспокоююче: „А що ж, ми освітні робітники дальше будемо працювати, як і досі працювали. Ми високою політикою не займаємося, то й нічого нам надто журитися подіями на вершинах. Ми певні, що ніхто вже не спроможний завернути українську школу з українського національного шляху. Теперішній міністр освіти М. Василенко — українець і наш чоловік..."

На засіданні Холмського Губерніяльного Виконавчого Комітету мені, яко „співвідповідальному" за всі прогріхи моїх соціалістичних товаришів в бувшому уряді Голубовича, не довелося вже згадувати про мої „повстанські" пляни... Комітет постановив, помимо зміненої на Україні політичної ситуації, продовжувати своє існування і працю по репрезентації й обороні інтересів холмсько-підляської людности перед новим гетьманським урядом України. З огляду на те, що геть-

манський уряд, змінюючи всю попередню адміністрацію України, звільнив і губерніяльного комісара О. Ф. Скорописа-Йолтуховського, а призначив на його місце якогось генерала Морозова.*) поробити заходи для відміни цього шкідливого розпорядження. Також подбати про те, щоб Міністерство Освіти наказало реорганізацію Холмської учасної Дирекції, призначивши на пост губерніяльного комісара освіти К. Р. Дмитріюка, на заступника губ. ком. освіти Ф. І. Кораллового та ще кількох районних комісарів освіти для інспекційно-керівничої праці в терені. З огляду на надзвичайно тяжкі умови життя і праці учительства на терені Холмщини й Підляшшя, скеровувати туди лише учителів-добровольців. Осіб старшого віку та слабшого здоров'я скеровувати до дирекції шкільництва осередніх українських земель. Подбати про те, щоби особи, відомі зі своєї ворожості до українських національних змагань, не могли дістати перепустки на проїзд на терени Холмщини, Підляшшя, Полісся й Західної Волині.

О. Ф. Скоропис-Йолтуховський приїхав до Києва на слідуючий день після мене і тут тільки довідався і про гетьманський переворот і про те, що його вже звільнено з посади губерніяльного комісара. На наше запрошення прийняти участь у засіданні Холмського Губерніяльного Виконавчого Комітету він відмовився вибаченням, що він хоче провести час в родині свого тестя Є. Х. Чикаленка, з яким не бачився вже кілька літ. Потім він має намір вертатися до Берестя й Німеччини. Ми повідомили його, що Холмський Комітет буде робити Станання перед гетьманом для відміни розпорядження про звільнення його з посади, і просили його не тратити контакту з нами.

Старання Холмського Комітету про Скорописа-Йолтуховського завершені скорим і повним успіхом. Спочатку я зустрів у Києві двох своїх університетських товаришів-приятелів Грицька Лукіянова**) і Віктора Павелка,***) які будучи в російській армії офіцерами, приймали участь в українізації корпусу, що ним командував ген. Скоропадський. При цій нагоді вони „українізували" й самого генерала Скоропадського. Тепер, коли він став гетьманом, вони не переривали

*) Цей генерал Морозов пізніше служив у Добровольчій Російській Армії під командою генерала Денікіна. У квітні 1920 року, біля міста Сочі на Чорноморському побережжі, він перевів капітуляцію перед більшовиками п'ятидесятитисячної Кубанської Армії. Василь Іванис. Стежками життя. (Спогади) Книжка IV. Новий Ульм. 1961 (Німеччина).

**) Г. Лукіянів, син священника-москаля із м. Переяслава. Скінчив правничий факультет Варшавського Університету. Покликаний до російської армії, відзначився на фронті своєю хоробрістю. По революції приймав участь в українізації частин армії та в українських військових з'їздах. Одружений з донькою В. Королькова, донського богача-коннозаводчика, в літі 1918 року виїхав до зимовника в Сальському степу, звідки вже не повернувся на батьківщину. Його вбили більшовики в часі нападу на його зимовник у 1919 році.

***) В. Павелко, уроджений 7-XI. 1891 р., син священника містечка Харківці на Полтавщині. Скінчив правничий факультет Варшавського Університету. Був старшиною російської армії і разом із М. Міхновським започаткував організацію українських вояків у Києві. Основник Військового Клубу імені Павла Полуботка. Був противником соціалістичних ідей і партій серед українського суспільства і основополож-

РУБАЮТЬ ЛІС... УКРАЇНСЬКІ ДІВЧАТА

І. Зиков їде з Москви на північ, а на південь раз у раз проскакують вантажні поїзди, кожний наладований одним вантажем — деревом. Коли в'їхали на терен Архангельської області, на станціях щораз більше дерева: гори дерева. Зиков їздить цим шляхом уже пів століття. Сьогодні, крім ділових справ, він хоче відвідати свою рідну місцевість — острів Моржовец на Білому морі, якого він не бачив від 1914-го року.

Літо 1920 року було дуже сухе. Від паротягів запалювалось пересохле дерево і горіли ліси. В червні їхав з Москви до Архангельська, — горіло, в серпні їхав назад до Москви, теж горіло. Потім падали дощі, вітер наносив деревного насіння і ліси відроджувались. Минали

з ним своїх попередніх зв'язків, бо вважали гетьманство меншим злом для України, ніж соціалізм. Цим своїм приятелям я пояснив ту небезпечну ситуацію, яка витворилася для української справи на Холмщині й Підляшші в зв'язку зі заміною добре знаного німцям українця Скорописа-Йолтуховського зовсім невідомим москалем Морозовим. Я просив їх спеціально роз'яснити Скоропадському всі небезпеки, що можуть постати для гетьманського уряду, коли справу не перерішити. Коли все це Скоропадський зрозумів і прихилився до нашої думки, то нехай він призначить час для прийняття делегації від Холмського Комітету. Мої приятелі так і зробили і під їхнім натиском Скоропадський призначив нам прийняття. На прийняття пішли: голова комітету О. Василенко, заступник голови отець Антоній Матеюк і суддя Антін Павлюк. Мені, як соціялістові, не випадало йти в делегації до гетьмана, якого я вважав таки узурпатором...

Гетьман дуже прихильно прийняв делегацію, із членів якої він вже віддавна знав о. А. Матеюка. Зі всіма аргументами він радо погодився і тут же при делегації передав присутньому міністрові внутрішніх справ своє рішення про повернення О. Скорописа-Йолтуховського на його попередній пост. По скінченні офіційної аудієнції, гетьман запросив членів делегації до внутрішніх покоїв на вільну розмову з іншими членами уряду та на гетьманський обід. Спеціальним посланцем послане запрошення на цей обід О. Скоропису-Йолтуховському, що перебував в домі Є. Х. Чикаленка. На цьому обіді гетьман і Скоропис взаємно очарували себе і їхня приязнь особиста і політична перетривала аж до смерті.

Реорганізація Холмської Учебної Дирекції за пляном предложеним Холмським Губернським Виконавчим Комітетом також не знайшла заперечення з боку нового міністра народної освіти. П. І. Холодний доручив мені особисто призначення на комісара народної освіти на Підляшші. Я мав, по скінченні моєї службової відпустки для відвідин моїх батьків у Харкові, негайно же вертатися до Берестя і заступати там губерніяльного комісара освіти аж до приїзду його з Києва.

Д-р Т. Олесюк

ником української гетьманської організації. Під большевицькою владою був заарештований і провів 17 літ в концетраційних таборах Сибіру. Зустрів я його при кінці другої світової війни контуженого бомбою під час американського налету на Ваймар. Помер він 5. XI. 1951 року в Сиракузах, Нью-Йоркського стейту.

роки і знов приходила пожежа: ліси на шляху Москва-Архангельськ горіли в роках: 1927, 1932, 1936, 1956, 1960.

Каже Зикову його супутник:

Що тут? То в нас ліси загибали. А в Воронізькій області ліси, знаєте — не такі, дубові пущі! І гинули без вогня. Зараз по війні Воронізький обком попросив дозволу взяти з ліса півтори тисячі кубометрів дерева на відбудову колгоспів. „Очевидно, відмовили”. А на початку 50-их років прийшов сигнал, що вершки дерев сохнуть. Ніхто не звернув на це уваги. Аж після суховіїв 1954 і 1957 років дерева почали загинати цілими кварталами. „Боже мій, скільки ліса пропало!” А скільки всіляких червачків розплодилось, скільки зарази! Майже всі ліси європейської Росії заразились від висихаючих воронізьких дібров.

І. Зиков іде довго потягом, потім ще довше водою. Він має вивчити деякі питання лісового господарства, тому відвідує ряд лісозаготівельних пунктів. Йому цікаво теж піти глибше в ліс, де спускають дерева. Там зустрів вальщика Івана Заводенка і тракториста Казимира Корчеського. Там напала його хмара „жвавих комарів”. Його одежа посіріла від густої маси комарів, але цим разом неприємна комашня дошкулює тільки своїм писком і не кусає. Бо його хоронить чудодійний продукт хемії, мазь діметілфталат. Але вона діє лише чотири години.

Лісозаготівля ще дуже відстає. Держава не має ще стільки капіталів, щоб розбудувати раціональне господарювання в лісі, і тайга не виповнює планів, не заспокоює потреб індустрії. Це стало причиною, що постала нова професія: „товкач”, особливий тип людей з напористим характером, люди, що вмюють і з каменя воду витиснути. Готелі північних міст, доставців дерева, у 50-их роках на тричверті були заповнені товкачами. Вони приїздили з нарядами на дошки і балки; місцева влада наказувала: не впускати товкачів і відбирати наряди (а наряди затверджені Держпланом), але як їм не приїздити, коли дерева не дають ні заводам, ні шахтам.

Зиков цікавився ближче одним товкачем, бо він зовсім не схожий на свій тип. Він тиха і скромна людина, без професійного нахабства товкача. Зиков зустрів його у столиці лісової Карелії, у Петрозаводську, і цього самого тижня в Котласі (республіка Комі), а як переїхав до Архангельська то й там наткнувся на нього.

„Хто з нас кому на п'яти наступає?”

І він оповів Зикову свою невеселу історію:

— Я заступник керівника транспортного відділу цукротресту. Дуже великий трест на Україні. Думаю, що в Америці нема таких. У нас тридцять вісім заводів. Цього року нам повинні були дати чотири з половиною тисячі кубометрів залізнодорожної шпали... У першому кварталі ми не дістали ні одної шпали, в другому те саме. Вже літо кінчається, довше чекати не могу. Ми післали приблизно сотку телеграм, — не відповідають. Прийшлося їхати самому. І знаєте, що вони кажуть? „Ми міністерству транспорту не можемо дати шпали подостатком, а давати цукротрестові — що це за балощі!”

— А на віщо ж вам шпала?

— Так ми на кожному заводі маємо власний залізнодорожний шлях від станції до заводу. Разом 500 кілометрів. Тепер шпали зогнили і довелось закрити рух.

Зиков пояснює: тисячі таких гінців облягали контори „Лесобита” в областях тайги. В міжчасі прийшла реформа промисловости і в та-

йзі з'явилися карликові ліспромгоспи інших міністерств. Вони не підпорядковані місцевій владі тайги, працюють безконтрольно і взагалі поводяться „як завоювники на тимчасово окупованій землі.”

Зиков обурений:

Ось вам приклад: На Україні лісове господарство ведеться не зле... Українські товариші могли би повчити сіверян раціонального лісогосподарства. А тимчасом український ліспромгосп в Архангельській області завжди порушує найелементарніші вимоги лісогосподарування і ні разу не виконує норм лісонасадження. „Ось яке різне відношення до свого українського і чужого архангельського лісу!”

І. Зиков не ознайомлений як слід зі станом лісів на Україні і не знає, як радянські методи господарування знищили карпатські ліси.

Але мандруймо далі в товаристві Зикова. Мета його мандрівки — райони над рікою Мезень, яка впадає до Білого моря. Там безмежні пуші, яких не пересікає ніяка дорога, крім річок. Лісознавці кажуть, що дерева над Мезенню вистачить ще на 600 років лісозаготівлі. Іхати туди треба морем, а потім рікою. Ідемо далі на північ і вже перетяли полярне коло. Кінець нашої морської дороги біля оселі Камйонка. Пароплав „Воронж” підійшов на три кілометри до берега, з'явився катер і забрав пасажирів на беріг: тут уже тундра. Звідси дорога річкою Мезень на південний схід, у лісову країну, де людей називають „лещуками”, тобто лісовими істотами, і вони за це не ображаються, бо вони справді лісовики. Знов перейшли через полярне коло в протилежному напрямі і приїхали.

Мезенський лісозавод славиться доброю роботою. На півночі він займає перше місце у виробництві високоякісних експортних дощок. Для нього працюють два ліспромгоспи, один на середній Мезені, інший на Вашці, що вливається в Мезень. Але доставка дерева до заводу (вона можлива тільки водою) дуже утруднена і кожного року залишається „там, на горі” 50-70 тисяч кубометрів заготовленого лісу. Бо всього тільки 20 днів можна сплавляти дерево, а тепер у верхів'я вода обмаліла і дерево можна сплавлювати тільки ногами, каже директор лісозаводу.

— Що це значить, сплавлювати ногами? — запитує Зиков.

— Це поворот до 19-го століття. Поїдете туди, то самі побачите.

Сіли на маленький кораблик „Комсомолка” і поїхали. Дрібний дощик не залишив нас до кінця дороги. Старенька „Комсомолка” (їй уже 50 років) дотьопала до Вашки, пливемо далі Вашкою вгору по плиткій, дуже плиткій, воді. По двох боках безмежні ліси і болота. Управної землі менше одного відсотка. Людей дуже мало, вони живуть тільки над берегами рік. Тут ще цілковито панує доколесна доба, бо з колесом нічого робити: взимку транспорт на санях, влітку на човнах. Отже поїдемо човном з підвісним мотором і четвертого дня будемо в Олемі, пропонує директор Лашуконського лігоспу, який завідує територією двох мільйонів гектарів лісу і півмільйона болот.

— Шістдесят кілометрів до Олеми, а Іхати чотири дні? Ліпше вже пішком...

— Ні, не думайте, що 60 кілометрів за три доби це мало.

Літом робота в лісі (рубання дерев) припиняється і робітники переключаються на сплав лісу. Дерево сплавляють плотами або „поронами”. Плоті будують тут ще стародавніми методами, ручним способом. 30-40 плаваючих на воді колод зв'язують у „плитку” гнуч-

ним вербовим гіллям. На однорядну кладуть іншу поперечну. Канатом поєднують плитку в пари; 5 або 6 пар пов'язують разом і виходить маленький пліт метрів 15 завширшки і близько 40 завдовжки. Він має 130-150 кубометрів дерева і зветься „порог". На пороні звичайно двос людей, і керують його курсом на воді за допомогою гігантських весел. Плисти одному поронові небезпечно, бо він часто сідає на мілину. Тому плотогони працюють бригадами.

І ось Зиков зустрівся з одною бригадою: вона жене шість поронів разом. У команді шість парубків, четверо дівчат і бригадир. З чотирьох дівчат одна місцева, а три українки. — Порони плывуть гусаком, тримаючись близько один одного. Бригадир Микола Беляєв на посту командира на останньому пороні. Його завдання — дбати, щоб ніхто не відстав, і організувати допомогу, як хтось застрягне на мілині. Відпилили п'ять кілометрів від Олеми, а там русло розділене довгою косою на два „собачі горла". Три порони щасливо проскочили, а три сіли.

Уся бригада бродить у воді, не роздягаючись, чоловіки в тому, що мали на собі, дівчата в спідницях, надягнених на лещетарські штани. У воді і в повітрі сім градусів тепла. Бродили ніч і день (ніч була ясна) і щойно під вечір видобули застряглі порони. Вивели на „чисту воду" і прив'язали до берега. Розпалили вогонь і сушилися не роздягаючись. Зварили солону тріску та чай, з'їли і полягали спати на камінню біля вогнища. Через дві години побудилися від холоду.

— Взимку в лісі на лісозаготівлі легше, каже Зикову українка Ельвіра Віталіївна: житло під дахом. Рухаєшся з топором у снігу, промокнеш і перемерзнеш, але приходиш до нагрітої хати. А влітку на сплаві важкувато: без даху, навколо вода, зверху дощова, знизу річкова.

Поплили кілька кілометрів. Різкий вітер дме в лице. Знов застрягли. Всю ніч у воді — витягали порони з піску. Витягли і рушили далі. Не сушилися, бо недалеко село Чулощель, краще там зупинитися ніж при голому березі.

Але примістилися під дахом не легко.

Хозяйки не пускають у хату: „Вошей нам напустите".

— Які воші можуть бути в нас? Адже ж купасмося без перестанку. Всі кістки промили. Чистіших від нас у всьому світі нема.

Не багато це допомогло, всетаки декому вдалось.

Вітер затримав їх у селі три доби. Як утих, поплили знов. На мілзну сідали, але не часто. Вітер знов зупиняв. Але через 12 діб таки доправили порони на місце призначення на Мезені, де формувалася рейд уже на глибшій воді. Моторовий катер потягнув цілий пліт до Каміонки. А бригада пішком верталася до „своєї" Олеми... (Новий мир, 1963, ч. 12, стор. 3-40).

„Щасливе, радісне життя" українських дівчат-лісорубів, які будують комунізм у пушах автономної республіки Комі.

Перенесімося думкою з далекої півночі на південь до древнього і вічно юного Кисва.

„Радянська Україна" писала недавно: „До Верховної Ради СРСР обрано близько 400 жінок. Це більше ніж у всіх парламентах капіталістичних держав, разом узятих." Іншим разом газета інформувала:

ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Для інших людей — це могила і пам'ятник на ній, як тисячі, десятки, сотні тисяч могил. Для інших людей — зелений моріг і квітки на могилі. Але для українського народу — могила Симона Петлюри в Парижі — це етап у довгій і тяжкій мандрівці до нашої незрадної туги: до свободної, незалежної України. Не могила на вічну пам'ять минулому, але наказ іти, далі і вперто, до тієї

будущини, що до неї провадив український народ Головний Отаман. Хай московський окупант і його платні і добровільні помічники топчуть квіти доброї слави на могилі. Тим яскравіше розцвітатимуть вони в серцях народу — рішенням уперто і непохитно ступати слідами Симона Петлюри. Річниця його смерті від семи куль московського наємника — це день віднови цього рішення.

В річницю, як що року, пригадуємо, що в Парижі працюють Комітет Оборони Пам'яті Симона Петлюри і Комітет Будови Церкви св. Симона, під головуванням інж. Петра Плевако. Це справи не тільки цих комітетів, але всього українського суспільства, передовсім Державного Центру, УНР, Української Православної Церкви, українських мистців, науковців, публіцистів. Всі вони відповідальні за цей фронт, за добре ім'я Симона Петлюри і за репрезентативний вигляд Церкви, що має стати на вічну його пам'ять у мистецькій столиці світу.

Цеглина на фонд будови Церкви коштує 15 дол. Хто купить дві цеглини, отримає, як премію, велику й цінну книжку (808 сторінок): „Микола Антонович Плевако (статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали)”, половину накладу якої подарував на фонд церкви брат покійного вченого, видавець книжки, інж. П. Плевако. Звертатись прохають на адресу:

Mr. P. Plewako,
8, Rue de Foucherolles,
BOIS-LE-ROI (S et M.)
France, Europe

(Докінчення з 35 ст.)

„Майже три тисячі жінок є депутатами Верховних Рад союзних і автономних республік.”

Київський фоторепортер журналу „Дніпро” (ч. 11. 1963) дав чудовий коментар до цієї вістки: кольоровий знімок будівельної бригади Петра Степанчука. Порахуйте, скільки в цій бригаді жінок. — Рівно половина. Жінки на будівництві, на найважчій фізичній праці, це те, що найбільше вражає закордонних туристів у країні, що „побудувала соціалізм” і „гордо крокує в комунізм”. Центральний Комітет КІРС у „день жінки” вітає радянських жінок словами: „Весь світ бачить, що справжнє визволення... жінки дістають тільки в умовах соціалізму.”

Михайло Добрянський

ЧОМУ "РЕАБІЛІТУЮТЬ" АНТОНИЧА,

Те, чого панічно боїться советська критика, це передусім живі люди. Якщо вони не заявили політично благонадійними, вони стають приналежні до категорії „шпигунів імперіалістичних штабів" чи „наймитів Уол-стріту". Проте, навіть така лайка небезпечна, бо вона привертає увагу читачів до певних осіб. Тому найкращим способом є промовчування: просто дана особа, не раз широко відома в культурному світі, — не існує. Одні, вороги, вживають цієї методи із злоби, інші зі страху. Нам відомий, наприклад, факт, що в перших томах Української Радянської Енциклопедії пляновано, а навіть складено в друкарні гасла про деяких українських мистців на еміграції, але в останній хвилині переляканий Тичина переконав інших членів редакції, що такі безпечніше — викинути. Отак в енциклопедії не має згадки про великих українців, зате сумлінно вичислені і прикрашені патетичними біографіями різні свої і чужі мірноти.

З поетом Богданом Ігорем Антоничем справа була легка остільки, що він уже більш як пів сторіччя належить до померлих. Меткіші літературні критики давно вже спостерегли той факт, що західно-українська поезія 30-их рр. (в їх інтерпретації) — одна велика, майже нічим незаповнена діра. Викинувши з української поезії чільних поетів тієї доби, більшовики пробували заповнити втворену пустку групою поетів-комуністів. Після виїзду В. Бобинського на Україну і його ліквідації, як румунського шпіона, фактично, ні одного вартого уваги комуністичного поета в Галичині не було. Вони самі не були такі наївні, щоб цього не знати. Наприклад, їхній критик Степан Тудор у львівських польських „Сигналах" писав з найвищими похвалами і з найчистішими буржуазно-естетськи-ідеалістичними критеріями саме про молодшу тодішню українську національну поезію Західної України. Очевидно, цих рецензій даремно шукати в „повних" виданнях творів Тудора...

Отже, щоб заповнити згадану діру, більшовики почали неспіло посягати в творчість українського національного табору. Поезія Антонича була вдячним для цього об'єктом, вона вся зібрана в п'ятьох збірках, — шостої, з релігійного характеру віршами, що зробили з Антонича одного з чільних наших католицьких поетів, наші католицькі видавництва ще не додумалися видати, і тому та сторінка його творчості майже невідома. Тематично — Антоничева поезія є філософічною лірикою, з тематиками, як космос, Бог, життя, буття, смерть, тобто з вічними темами поезії. Окремі вірші з політичними натаками — нечисленні; „Пісню про ізгоя", присвячену пам'яті В. Липинського, поему про Альказар і кілька інших подібних можна промовчати або ж, беручи до уваги, що вони повні символічних образів — їх можна різно толкувати. В кожному разі, Антоничева „чиста поезія" здавалася більшовикам куди стривніша, ніж тогочасні воїновничі вірші Косача, в яких він прославляв лорда Кітченера, Грушевського, Петлюру і, навіть Ісуса Христа...

Отже, почалася поступенна „реабілітація" поета, який офіційно не існував, але вірші якого ходили „по руках", переписані відручно літературною молоддю, і студентами. Спочатку УРЕ подала про нього коротку нотатку, натакаючи щось про його невироблений світогляд. Потому видавництво „Радянський письменник" заповіло видання Антоничевої „поетичної спадщини" цього року. Цієї книжки ще не знаємо, але передвісником її є вибір Антоничевих поезій у львівському

3 КНИЖКОВИХ НОВИН

Тарас Шевченко. Мистецька спадщина у чотирьох томах. Редакційна колегія: Акад. О. І. Білецький, Д. І. Копиця, акад. О. Є. Корнійчук, член-кор. АН УРСР С. І. Маслов, чл. кр. АН П. М. Попов, акад. М. Т. Рильський, акад. П. Г. Тичина. Київ: В-во Академії Наук УРСР,

Том. I. 1830-1847, книга перша. Відп. редактор В. І. Касіян, редактор тома Б. С. Бутник-Сіверський. 1961, 157 плит кольорових і рисункових творів.

Том II, книга друга. Альбом 1839-1843. Відп. ред. В. І. Касіян, ред. тома Б. С. Бутник-Сіверський, 431 різноманітних мистецьких творів і шкідів.

Том II. 1847-1850. Твори 1843-1850 років. 1963. 93 плити кольорових і рисунків творів.

„Жовтні” за лютий цього року, — в журналі вміщено вибірку з усіх п’яти збірок, разом 47 віршів. У цьому самому випуску журналу вміщена стаття Степана Трофимука п. п. „Поет весняного похмілля”, де крім біографічних даних подано досить обширний огляд Антоничевих поезій. Характерна риса цієї статті та, що автор її розглядає Антонича наче в якійсь стратосферній порожнечі, ні словом не обзираючись про середовище, з якого поет виник, про сучасне йому літературне життя Львова з його видавництвами й мистецтвом, а зокрема колом Антоничевих приятелів, що мали чималий вплив на його творчість. Очевидно, Трофимук про все те прекрасно знає, але писати йому про ті справи — не вільно. Проте, треба віддати йому належне — вагу поетичної творчості Антонича він розуміє і в її оцінці не різнить висновками від його „буржуазних” колег, які вже більш як 30 літ займаються поезією Антонича. Він пише:

„Антонич у поезії сміливо поєднав море почуттів з багатопляновими асоціаціями. В опоетизованні природи він близький до Єсеніна, але у способах творення образів цілком оригінальний. Зустрічаються нерідко занадто віддалені асоціації, ускладнені образи, надумані поетичні паралелі. Проте він не має нічого спільного з лженоваторами, які в своїх експериментах зводили поезію до деструкції форми. Новаторські шукання Антонича були, як правило, змістовними, йшли від поглибленого світовідчуження. Поет розкрив нечувані зображальні можливості слова, поглибивши як його смисловий, так і чуттєво-живописний плян”...

„Наше покоління поетів, якому не чужі шукання секретів поетичного слова, зуміє правильно оцінити сміливі творчі дерзання Антонича і взяти з них все те, що веде поезію на вершини пізнання людської душі.”

В „Літературній Україні” з 7 квітня ц. р., М. Логвиненко в своєму огляді „Жовтня” пише, що „заслугує схвалення увага журналу до творчого досвіду майстрів художнього слова” і називає Антонича „західньо-українським прогресивним поетом, який воював проти вульгаризаторського, спрощення розуміння поезії як копії дійсності.”

Ці висновки не дуже тримаються марксистського талмуду, і вони показують, що на Україні є люди, які все такі розуміють поезію і вміють її відрізнити від віршового виробництва.

С. Горדיнянський

Справді монументальне, розкішне і цінне видання; перше за всі часи повне видання мистецької спадщини Шевченка. Оглянувши багатство цих перших двох томів, зразу відчуваш, що годі без них мати повну уяву про Шевченка як поета, мистця і людину. До подвійного ювілею смерті і народження Шевченка — це мабуть найкраще і найсуттєвіше, що було зроблене по обидва боки залізної заслони. Ми бачимо тут Шевченка як мистця великого таланту і доброї школи. Хоч арешт і заслання ще більш пошкодили його мистецький шлях, як поетичний, та все ж місце Шевченка в розвитку мистецтва України й цілого Сходу після закінчення цього видання виглядатиме інакшим, більшим ніж досі.

Ці великі ін-фоліо прекрасно оправлені томи можна оглядати годинами, поринаючи у Шевченків світ, Шевченкові образи, місця, і людську епоху.

Хоч еміграція до ювілеїв смерті і народження Шевченка зуміла дати перший великий англомовний том з шевченкознавства, що його видала УВАН у США, а все ж це видання „Мистецької спадщини” Шевченка уже на підставі перших двох томів можна назвати безкожуренційним щодо своєї ваги. Остатється побажати Академії Наук у Києві видати на подібному рівні всі наявні автографи літературних творів та листів і нотаток Шевченка.

Світова велич Шевченка. Збірник матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка в трьох томах. Київ: Державне в-во художньої літератури, 1964.

Том I: Т. Г. Шевченко у вітчизняному дожовтневому літературознавстві, вступна стаття, упорядкування та примітки М. П. Камишанченка, 512 ст.

Том II: Тарас Шевченко в радянському літературознавстві, вступна стаття, упорядкування та примітки М. П. Камишанченка, 548. ст.

Том III: Т. Г. Шевченко з зарубіжному літературознавстві, вступна стаття доктора філологічних наук Г. Д. Вереса, упорядкування та примітки З. Л. Булаховської, В. П. Ведіної, І. Ю. Захаржевської та ін., 528 ст.

Це видання було анонсоване ще торік, і ми чекали з нетерплячкою на нього. На тлі спроб заперечити універсальне світове значення поезії Шевченка (напр., газета „Вашінгтон Пост”, „Новое Русское Слово”) особливо хотілося мати під рукою третій том, як також і другий — де вміщені відгуки про Шевченка не тільки українців, а й росіян, білорусів, кавказців тощо. Третій і перший томи справді дають чимало матеріалу. Але розчаровують неповнотою і тенденційними скороченнями. Зокрема зовсім поминено відгуки на Шевченка в американському літературознавстві, не дано ані уривку із статті 1877 р. в заснованім Діккенсом журналі, поминено ряд німецьких авторів, тощо. Нічого вже й казати, що в першому і другому томах поминено майже всіх ліпших українських шевченкознавців дореволюційного часу. Почуватися на всіх трьох томах тяжка рука московського цензора-наглядача. Як сказано в передмові, „збірник розрахований на масового читача”, отже ненауковий характер цього видання можна б і не відзначати.

Розпочаті Шевченкознавчим інститутом УВАН у США роботи щодо вивчення шевченкіани в країнах Західної Європи й Америки на тлі такого стану речей, який бачимо в третьому томі „Світової величії Шевченка”, набирають особливо актуального значення. Зо-

крема робота д-ра Осипа Кравченюка про німецьку, англійську і американську шевченкіяну (див. звіт із його недавньої доповіді в УВАН у США) мусить бути найскорше закінчена та видана. Бо лише на підставі попередніх пильних бібліографічних досліджень можна б дати відповідну антологію під заголовком „Шевченко в західному літературознавстві”.

Дм. Чуб. Живий Шевченко (Шевченко в житті). Видання друге, перероблене й доповнене. Мельбурн-Мюнхен: в-во „Дніпрова Хвиля”, 1963, 116 ст.

Популярно і цікаво написана книжка для читачів усіх родів. Це не біографія, і не теоретизування на тему про „живого Шевченка”, а просто ряд цікавих сторінок, фактів і епізодів із життя поета, включно з анекдотами. Про це свідчать і заголовки 19-ти розділів книжки: як от „Скринька з віршами”, „Жінки в житті Тараса Шевченка”, „Пригоди, дотепи, кмітливість”, „Знання мов, улюблені книги, письменники”, „Улюблені пісні”, „Арешт поета”, „Полювання на тигра”, „Знову в Україні”.

Таке конкретне скерування книжки дуже вигідно відрізняє її на тлі тієї нудної балаканини й писанини, що її розводять про Шевченка всі кому не лінє і хто хоче своєю „інтерпретацією” „Кобзаря”, замінити чи затемнити самого Шевченка.

День поезії, 1963. Київ. Радянський письменник, 1963, 371 ст., тираж 5.000.

Гарно виданий річник-альманах нової поезії в Радянській Україні, містить по два-три вірші 151 сучасного радянського поета. Крім того є тут публікації віршів поетів, які вже не живуть. Серед цих останніх правдиву сенсацію творять вісім віршів Богдана Ігоря Антонича, про якого досі згадки в радянську пресу не допускалися, (докладніше про Антонича див. окрему нотатку).

Якби цей альманах скоротити до кільканадцяти поетів, то він виграв би якісно в кільканадцять разів, позбавившись купи віршів, що лише слабо нагадують про поезію.

В альманаху цікаві лише поезії найстарших (Рильський, Тичина, Бажан) і наймолодших (Ліна Костенко, Коротич, Світлана Йовенко, Ірена Жиленко та інші — але Вінграновського і Драча нема в альманаху). Середнє покоління поетично бідніше.

Бажанів „Фонтан Тревї у Римі”, — блискучий зразок необарокко, Вражаючі вірші Рильського — „Лисянські дівчата” і „Удова” — з трагічною темою боротьби за життя проти терору й смерті. Павло Тичина присвятив „пам’яті Олександра Івановича Білецького” лірично-філософський вірш „Срібної ночі”, позначений іскрою правдивої поезії, якої вже давно ми не бачили у автора „Фуги”.

Поезії молодих і наймолодших цікаві, але не виявляють рішучого зростання. Видно, удар Кремля по наших молодих поетах закріпився цензурою, а може і приглушив їх, — про це покищо можна лише гадати.

Тут до-речі згадати, що і російський подібний альманах „День поэзии, 1963”, не виглядає сильніше, а скорше слабше. Виняток тут становить публікація твору Анни Ахматової „Поэма без горя”. Лондонська літературна газета (додаток до „Таймсу”) і ньюйоркський „Нотатник” Л. Лімана кожний з іншого боку відзначили порожнечу цьогорічного російського „Дня поэзии”. Лондонська літгазета відновує відновлення в російській сьогоднішній поезії культу Леніна

і „матушки Русской Земли”, як абсурдний анахронізм. Цьогорічний російський „День поезии”, пише літгазета, „заслуговує того, щоб бути присвяченим Хрущову, неждановський удар якого по „формалізмові” в промові 8 березня 1963, продовжує і далі свій паралізуючий вплив на російських редакторів і видавців.”

Це помічення можна доповнити ще одним: останні 35 років показали, що всякі паралізуючі удари Москви по літературі України й інших націй СРСР рекошетом б'ють також по російській літературі. Тюремник теж мусить бути в тюрмі, хоч і не в ролі в'язня.

Нові поезії, 1963., ч. 5. Нью-Йорк: в-во Нью-Йоркської Групи, 1963, 64 ст.; редагує колегія, обкладинка Юрія Соловія.

Цей щорічний збірник нових поезій має вже свій перший круглий ювілей — п'ятиріччя. В цьому відношенні можна б думати, що його поява п'ять років тому викликала не тільки нападки в радянській пресі, а й своєрідну відповідь у вигляді київського „Дня поезії”.

Заснували його в час своїх перших книжок поети Емма Андівська, Богдан Бойчук, Женя Васильківська, Віра Вовк, Патриція Килли, Богдан Т. Рубчак і Юрій Тарнавський. Пізніше до них приєдналися старші поети Василь Барка, Вадим Лесич, а з молодих — Вольфрам Бурггардт, син Юрія Клена, що здобув собі факх еспанолога і дає до „Нових поезій” гарні переклади з сучасної еспанської поезії. Це останнє поповнення скріплює тісний зв'язок „Нових поезій” з еспаномовною лірикою шляхом систематично плеканих перекладів. В 5-му числі „Нових поезій” Вольфрам Бурггардт дав добірку перекладів з Хіменеза, позначених поетичністю і повнотою перекладного мистецтва, що не тягне за собою неперетопленої фактури чужої мови.

Як і в попередніх річниках, так і тут молоді поети модерністи з нерівним успіхом розробляють модерне українське слово, даючи часом мертвонароджений еляборат, а часом правдиву блискавицю слова. З таких ліпших віршів у п'ятому числі „Нових поезій” можна назвати „Одісею” Ю. Тарнавського, що дає „сухий” сатиричний образ непридатної людини „пляново-біюрократично-автоматизованого суспільства”; „Апокаліптичний кінь” Віри Вовк, ця вогниста майже страшна метафора сучасної (і вічної) південноамериканської революції; елегантно-філігранний „Романс” Богдана Т. Рубчака; казково-імажиністичні „Суніці” Патриції Килли; важкі, мов скульптури Мура, жіжки у „Полудні” Богдана Бойчука; ну, і „Ангели в пізній демонології” Емми Андівської, яка довела до віртуозності своє сюрреалістичне мистецтво метафори і гри словами, в яких вона розкопує і відбахус і зриває цілі глибокі наверстування емоцій і натяків. Добре завершують розділ оригінальних поезій вірші Вадима Лесича, — особливо вражає поезія „Христос пропащих” — своєю драматичною образністю і міцною конструкцією.

Олекса Ізарський. Ранок. Повість. Мюнхен: бібліотека „Сучасності”, 1963, 135 ст.

Це відбитка з журналу „Сучасність”, де ця повість друкувалась в 1963 році. Бездоганно одшліфована мова тече бездоганно рівним руслом оповіді, базованої мабуть на автобіографічних споминах з дитинства в інтелігентній полтавській родині. Ця бездоганність обертається часом в монотонність. Хотілося б якогось струсу, водоспаду чи хоч порогу. Але від всього цього маленький герой повісті, Віктор — огорожений бездоганним доглядом гарної люблячої родини. Не від-

(Докінчення на 42 ст.)

„СІЯ КНИГА ВІЧНАЯ...”

Майже одночасно наша громада дістала два видання Біблії українською мовою: одне вишло у „Британському і закордонному біблійному товаристві” в Лондоні, інше в Римі у видавництві оо. Васплян. Так зазначився в українському житті факт відродження релігійності в сучасному світі. Але Біблія не тільки свята книга, це також літературний твір та історичний документ непроминальної ваги. Тому подвійну цінність, релігійну і культурну, має поява аж двох видань Святого Письма українською мовою.

Лондонське видання це труд відомого мовознавця, митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка); римське видання плід 12-річної праці о. Івана Хоменка, доброго знавця Біблії та старовинних мов. (Колишній службовець римського посольства УНР, І. Хоменко закінчив у Римі теологію і від багатьох років живе на острові Капрі.) Обидва видання Біблії (кожне приблизно 1500 стор.) мають свою цінність, хоч дечим різняться: лондонське, складене згідно з протестантським каноном, не включає деяких біблійних книг, які визнає канон католицький і православний (в лондонському нема книг Товита, Юдити, Макавеїв-в 1-2, Мудрости, Сихара). Таким чином римське видання — перша повна Біблія українською

мовою. Перша, друкована на Україні, повна Біблія це була „Острозька Біблія” (1581 р.), перекладена церковнослов'янською мовою зі значними впливами української народної мови.

Переклад митрополита Іларіона, з нахилом до простонародної мови, нав'язує до Біблії Куліша-Пулюя, яка вишла в Лондоні 1903 р. Римське видання — цілком новий твір: його мова вибаглива у виразі, злегка архаїзована, прецизна у відданні філософічних нюасів, — продукт високої культури мови та стилю. Біблійна комісія оо. Василіян попросила до співпраці таких блискучих стилістів як В. Барка, І. Костецький та бл. п. М. Орест-Зеров. Це без сумніву вишло на користь римській Біблії. Впровадження назви „єврей” замість „жид” — також дуже розумне рішення. Науковий апарат значно допомагає читачеві і збагачує книгу. Збагачують її і кольорові картини; але чи не ліпше було дати східні ікони замість творів західних малярів? Це краще відповідало б одноцільності стилю.

„Сія книга вічная” (вислів Сковороди) виходить українською мовою саме тоді, коли комуністичний режим на нашій Батьківщині розпочав нову нагіянку проти релігії. Це творча відповідь на вивоз з боку ворогів цієї вічної книги. **М. Д.**

чувається тому й тла доби. Але зате, мов у овалній формі портрет — тут все заокруглено в цільному образі „ранку” — неповторної доби дитинства.

Юр. Л.

Сергій Домазар. Замок над Водасм. Мюнхен: відбитка із журналу „Сучасність”, 1964.

Повість про молоду людину другої декади нашого століття, про її незвичайні пригоди дитиною, підлітком, юнаком. Передплату 3 дол. надсилати на адресу: S. Domazar bei Druckerei „Biblos” 8 München 13 Hess-Str. 50-52 West Germany.

ЖИДІВСЬКА СУСПІЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (З приводу книжки проф. С. Гольдмана)

Вільний світ знайомиться з духовим життям у СРСР передовсім на основі своєї преси. Коли спитати про прізвиська, то правдоподібно сьогодні значна більшість назвала б: Євтушенка і... Кічка. Перший здобув світовий розголос завдяки поемі „Бабин Яр” із описом масакри жидів за німецької окупації. Другий — з приводу книжки „Юдаїзм без прикрас”, виданої під фірмою Української Академії Наук у Києві. Знак, яка тема дає можливість попасти на лотоки світової преси.

Українське суспільство виразно відмежовується від книжки Трохима Кічка, а українська преса докладно визначила генезу і цілі тієї публікації. Ця справа — ясна. Сказати, що без дозволу Москви така книжка не появилась б — цього мало. Без виразного наказу Москви нікому в Україні не прийшло б сьогодні на гадку писати таку річ. Масмо враження, що чужомовна преса вже бодай частинно це розуміє. Вона звичайно не оминає нагоди, щоб обвинувачувати українців в антисемітизмі. Тепер вона часто поверталася до пасквільного еляборату Кічка: і після його появи, і після того, як Москва схидно засудила цей твір свого власного надхнення. Але цим разом слова про український антисемітизм були спокійніші, більш притишені ніж звичайно, і тут — (вперше на деяке наше вдовolenня) — терміни „російський”, „советський”, „український” — перепліталися без розбору.

В репрезентативному американському Нью-Йорк Таймсі, на редакційних сторінках, у колонках „Листів до Таймсу”, велася навіть дискусія з приводу книжки. Московську затію з'ясував Володимир Душник, редактор „Українського Квартальника”, в числі з 14 квітня. За кілька днів, 16 квітня, відповів проф. Дюкад Телер, знову, між іншим, обвинувачуючи за погроми також Симона Петлюру, а Шварцбарта представляючи виправданим месником. 25 квітня Нью-Йорк Таймс ще раз повернувся до цієї теми, поміщуючи добре опрацьований допис Южина Санжура. Останній розділ цього допису правильно скоплює українсько-жидівську трагедію: „Століттями жидів і українців гнобили ті самі вороги: польська шляхта, російська автократія, комуністи і нацисти. На протязі всього того часу спільні вороги жидів і українців використовували їх одних проти одних. Невже буде занадто сміливо сподіватись, що ці дві групи не схочуть далі бути підставним знаряддям, але об'єднують свої зусилля проти спільного ворога?”

Книжка на тему жидівсько-українських взаємин, яка щойно появилась, оповідає про спільні зусилля цих обох народів організувати свободне і приязне життя на звільненій від окупантів Україні. Її автор — проф. Соломон Гольдельман (Єрусалим), колишній представник партії Поале-Ціон у Центральній Раді в Києві, згодом міністр Української Народньої Республіки. Тема книжки: „Жидівська національна автономія на Україні (1917-1920 рр.)”. Видавець: — Інститут для вивчення СРСР, в Мюнхені.

Праця видана скромно, заскромно, циклоstileвим друком. Можна сумніватись, чи світова преса зверне на неї увагу, як це сталося з книжкою Кічка. Покищо праця проф. Гольдельмана не дійшла до свідомости української широкої громади, та це тому, що закороткий час від її появи. Редакція в передмові пише: „Як совісний науковий

дослідник, автор аналізує факти, події, документи тієї доби без гніву й упередження, не минаючи „ані титли, ніже тії коми”, як радив свого часу Шевченко.” Оцінка, з якою український читач радо погодиться. Автор не закривав дуже поважних слабих української сторони, але так само одверто обговорює нерозуміння жидівською громадою української справи („жидівська суспільність просто „проспала” національне пробудження свого великого українського сусіда”, ст. 5), докладно інформує про суперечки, навіть розколи всередині жидівської громади, і про вічні хитання її провідників між орієнтаціями: то на Росію, то на Україну, то — як у сіоністів — на щось у роді жидівської держави всередині України.

Книжка дуже потрібна і для українського і для жидівського суспільства. Вона показує в правдивому наświetленні багато подій, які відомі обома суспільствам, зокрема молодшим їх поколінням, — із спотворених, полемічних випадів. Вона також допоможе світові краще орієнтуватись у подіях 1917-1920 рр. в Україні, які навіть у науковців часто викривлені. Обов'язком української преси буде поручити широким колам читачів цю працю.

Передавати її зміст тут не місце. Тільки для характеристики настановлення автора до подій 1917-1920 рр. наведемо кілька місць. Проф. Гольдельман знаходить теплі слова для найкращого очолюючої тодішньої українсько-жидівської співпраці, для національно-персональної автономії. „Основний закон автономної Української держави встановив, уперше на протязі історії жидівського народу в розсіянні, співучасть на конституційній основі офіційного представника жидівського народу в складі правительства України” (ст. 25). „Жидівська автономія народилася на світ як одне з найкращих досягнень демократичної і національної української революції й вона мусіла зникнути разом із її поразкою.” (ст. 57-58). „Та автономія дала підставу для першого парламенту жидівського народу за всю історію його розсіяння в світі” (ст. 64).

Для українців особливу цінність має останній розділ книжки, про т. зв. Кам'янець-Подільський період. „Була то доба агонії української державності, доба героїчної боротьби й нещасливих зусиль в обороні клаптика території в південно-західній частині країни, на котрім рештки національно-державних сил пробували, з чималпм успіхом, налагодити можливо нормальне політичне, суспільне й господарське життя. Разом з тим була то доба, котра визначилася найвищою мірою зближення між відповідальними представниками жидівської суспільності й урядовими українськими колами, і активної співпраці обох національних таборів. (підкреслення наші, ред.). Ця доба тривала від евакуації Києва в лютому 1919 року до останнього зусилля вдержатись на поверхні у вересні-листопаді 1920 року, коли наступ большевицького ворога поклав остаточно кінець цій агонії. З знищенням цієї рештки Української демократичної державності прийшов кінець також жидівській національній автономії.” (ст. 94).

Автор не забуває і не може забути кривд, яких зазнало жидівське населення від недисциплінованих отаманських загонів. — і це мусимо розуміти. Але він відзначає, що серед страшної ситуації, під час наступу ворогів, білої й червоної Росії і Польщі, сили яких значно переважали силу української держави, все ж на цій території панував якийсь тяжкими зусиллями втримуваний лад і правопорядок. Це впливало і на настрої жидівського населення, заляканого погромами. (Докінчення на 45 ст.)

МИСТЕЦЬКІ ВИСТАВКИ

Передвесняний і весняний сезон у нашому мистецькому житті — досить активний. З важливіших виставок ОМУА слід згадати показ Зіновія Онішкевича в ЛМКЛюбі, на якому мистець представив публіці свій дорібок з поїздки в Європу. Речі його переважно невеликого формату, намальовані здебільшого акварелею, гарно і декуди навіть надто протоколярно викінчені, всі з чималим смаком і культурою. Виставка мала успіх у публіки і багато творів розкуплено. — В тому самому приміщенні влаштувала свою виставку Людмила Морозова. Цим разом її виступ був позначений деякою скороспішністю, яку можна пояснити тим, що Морозова спішилася їхати до Греції. Цікавим виступом була виставка Кліма Трохименка, також у приміщенні клубу. Примітивіст, він зумів виробити собі власний спосіб малювання, з безперечними успіхами в картинах з квітами і мертвою природою. — В галерії Ліґоа Дункан Марія Гарасовська-Дачишин — з Чикаго виставляла свої великоформатні і розмашні картини з мотивами (Докінчення на 46 ст.)

Воно було „спочатку виразно ворожим, потім байдужим, далі співчуваючим і наприкінці виразно прихильним до української влади” (ст. 95). „Українська армія відступала в порядку, принаймні щодо її відношення до жидівського населення, на котре тепер накинута „чорна сотня” денікінців з такою жорстокістю і садизмом, до котрих не дійшли найкращі погроми „фахівці”. (ст. 100).

Ми подали ці довгі цитати, бо вони мають ще окреме значення. Це ж доба найбільше зв'язана з ім'ям Головного Отамана, Симона Петлюри, якого большевики і їхні помічники обвинувачують за погроми. Його згадує проф. Гольдельман тільки один раз у зв'язку з інтервенцією в справі арештованих у Могилеві членів партії Поале-Ціон. „Вже по кількох годинах ті люди були, з наказу С. Петлюри, на свободі”. (ст. 99).

А все ж після прочитання цієї незвичайної книжки трудно позбутися почуття суму. Майже половина століття проминула з тих часів. Як багато змін у світі! І як мало змін одночасно! Оповідас проф. Гольдельман, як то жиди „почасти сиділи навіть у Центральній Раді, як представники обох головних російських партій — меншевиків і соціал-демократів... Ці російські патріоти жидівського походження, а з бігом часу і зміною революційної ситуації на Україні, жидівські прозеліти большевизму, спричинилися в чималій мірі до затрусення тих дружніх взаємовідносин, які створилися в першу добу революції між українськими і жидівськими політичними таборами...” (ст. 19).

Як мало змін! Єдинонеділимські російські патріоти жидівського походження тепер уже з позицій редакторів і професорів, далі протиставляється ідеї української державности, а Трохим Кічко під фірмою Української Академії Наук, по наказу Москви, далі виконує вище згадану роль підставного знаряддя для розсварювання українського суспільства з жидівським. Все це розпалює пристрасті української й жидівської вулиці, і не дає розумній політичній мислі скерувати зусилля обох народів проти спільного ворога. Книжка проф. Гольдельмана — це великий і шляхетний вклад у ці зусилля і українське суспільство повинно її належно оцінити.

Р. Срібний.

американських гір. Одян мистецький журнал звернув увагу, що її картини надто нагадують поштові листівки з видами. Вкінці в приміщенні УВАН свою ретроспективну виставку влаштував Дам'ян Горняткевич, один з наших представників реалізму краківської школи.

Постійна Виставка в Українському Інституті Америки показала чергову групу наших мистців, разом 35, у тому й деякі з Канади й Європи. На Фордгамському університеті в Нью-Йорку група наших студентів влаштувала в програмі українських днів невелику ретроспективну виставку малярства і скульптури, складену управою ОМУА. В доброму приміщенні і добре освітлені, твори наших мистців дали добрий перебір течій нашого мистецтва на еміграції.

А. В.

ЛЮБОМИР КУЗЬМА ТА ПОГО СВІТ

Немає найменшого сумніву, що Любомир Кузьма дуже працьовитий мистець. І це не так по лінії кількості, як по лінії якості і творчої техніки праці. Всі виставлені ним картини на виставці в одній із залів Українського Народного Дому в Нью-Йорку (в днях від 15-го до 29-го березня ц. р.) — це висліди його великої наполегливості у двох споріднених техніках: темпері та енкавстики. Це старі, середньовічної давности техніки малярського мистецтва, які Кузьма залюбки розпрацьовує і навіть подекуди, в мірах технічного процесу, ними експериментує.

У відрізненні від великої більшості наших сучасних майстрів пензля, Кузьму відзначає притишена (хоч іноді згущена), некриклива палітра, яка гармонізує з його контемплативністю та з доволі частим у нього підходом природника, чи навіть біолога, до сюжету і навіть самої фактури. Тому так багато в нього плястичних, зближених у дечому до флямандського типу, натюрмортів (напр. „Гарбузи з капустою”, „Гарбузи з пляшкою”, „Ананас і овочі”, „Грушки і сливки”, „Чайник”, „В день уродин” і ін.), іноді вкомпонованих у якийсь вирізок космічного простору, на свобідно кинутих, ритмічно хвилястих скатерті, завжди елегант-

них, не перевантажених і не рідко з динамічними, випрацьованими кольорами, хоч і у статично нагромаджених, увиуклених формах. Вони заспокоїливі власною гармонією та відзначаються якоюсь, наче б захованою в ній, задумованістю (може і не типовою українською, чи навіть слов'янською, а радше наче б готично-германською чи голландською) і задумчивістю мистця над сенсом буття.

Пні дерев з грибами серед лісової гущі (картина „Білі гриби на пні” — з прозорістю повітря, сливе казочною молодістю зеленню наче б у казці про гномів), застоялі води з лататтям, неюфарами, кольористично живі „Помаранчеві гриби” — це знов інша тема контемплативного (з елементами казочного) мистецтва Любомира Кузьми. Це — малий вирізок світу, над яким мистець концентрується із самовідреченням, не проникаючи у дальше довкілля. Він підмічує в ньому (іноді майже з натуралістичною мікроскопічністю) різні особливості і ці підкреслення свосвідного мікросмосу дають особливий вираз, який наче стверджує, що малий вирізок світу є органічною частиною великого світу і його космічних законів та процесів.

У цих картинах (як також —

у одній, зовсім відмінній від згаданих, несподіваній своєю виключною простотою у рисунковому, кольористичному і композиційному трактуванні п. н. „Синя гора в літі”) відчутна своєрідна рівновага між сюрреалістичним світовідчуванням мистця та трактуванням фактури з погляду т. зв. магічного реалізму (м. ін. його „Тіні дерев”, хоч у іншому кольориті та без меланхолійного підтексту, композиційними засновками й розпльнуванням сюжету нагадують до деякої міри, „Вітряки” Ендрю Вайєта). Ця рівновага надалі тим картинам Любомира Кузьми індивідуального стильового підходу, за яким стоїть — не порожнеча одноплановості театральних лаштунків, але справжній мистецький зміст. З того погляду викликає інтерес також ще інша спроба мистця з підкресленою символікою — і кольоритом і фрагментарністю сюжету — у темно-фіялково-синій картині „Поворот до дому”. У цих усіх картинах творчість Кузьми — це не мальовнича маска, яка може бути наложена на кожне обличчя, або викликати при відповідному уставленні враження, що за нею стоїть якесь обличчя, хоч насправді за цією маскою — порожнеча, але це у Кузьми — само обличчя, таким, яким воно є, з усіма своїми властивостями т. зв. гарними і т. зв. негарними, з усім своїм виразом, який є висловом душі мистця.

Тому, мабуть, його композиції з фігурами (напр. „Діти над морем”, чи „На гоїдалці”), хоч теж віддають оте мистцеве, інтуїтивне „щось”, що відчувається чи не за кожною його картиною, передаючи постаті людей (переважно дітей) з їхніми, властивими для них самих виразами, не можуть мати тієї авторової печаті. Ці картини приємні для ока своїми лагідними кольорами, іноді усією композицією і сюжетом,

проте многотонність фігур забирас їм власне те сюрреалістичне життя, чи назвімо це над-життя, що в інших картинах, згаданих попередньо, висловлює мистця самого в усій своїй безпосередності. Також портрети, передаючи (хоча б з малярського погляду гладко і чітко) обличчя інших людей, затратують через цю особливу прикмету Кузьми його надреалістично відчутну мистецьку присутність. Винятково у портреті „Маріянни”—власне завдяки не-реалістичній композиції реалістичного факту, у поставленні людини в якомусь космічному, блакитному мряковинні простору, — знову відчувається оцю присутність (я назвав би — трансцендентну) Кузьмової творчої індивідуальності. Кузьмів пейзаж (у точному розумінні) теж не має цих особливих його властивостей, прикметних натюрмортам і тим картинам, де зображені природничі деталі оживляє сюрреалістична казочність і магія символів.

Кольори Кузьми висловлені переважно в зеленкаво-сіруватих або різних відтінків жовтаво-бронзуватих, притишених тонаціях, проте місцями підкреслені сильно і навіть сировинною стихійністю (наскільки у техніках темпері й енкавстики це вмістиме) здецидованих і гарячих (часом, може, навіть несподіваних) барв, вкомпонованих із свідомою доцільністю мистця. Часом чорний і фіолетовий кольори заступають питому йому раніше темну бронзу і сепію, зокрема коли висловлюють нерозгадане, похмуре, чи тасмичне. Хоч, може, іноді трапляються анатомічні неточності чи недопрацювання ліній рисунку (в одній-двох фігуральних композиціях, чи часом у портреті), вони губляться в цілості композиції, і завжди можна б їх ще додатково уточнити, щоб надати усім деталям твору завершено-
(Далі на 48 ст.)

ЗАЧАРОВАНЕ КОЛО

На скрижалах ізгоїв „незримим писана пером“ туга за батьківщиною. Якщо прикладом власного життя і добрим словом батьки зуміли б прищепити цю тугу своїм дітям, як бажання пізнавати минуле й сучасне країни їх предків, як потребу сприяти її майбутньому — то вони виконали б свій обов'язок супроти покинутої батьківщини. Знайомі нам кличі: Лицем до Батьківщини! Держім зв'язок з Красм! Слідкуймо з увагою за культурними проявами в Україні, стежимо за розвитком української науки. Де тільки можливо, не відмовляймося від безпосереднього контакту, або хоч листовного зв'язку. І при кожній нагоді, на основі фактів з рідної землі, вказуймо світові на неймовірні труднощі рідної культури.

І ось люди, чи не найбільш покликані до того, щоб підтримувати духовний зв'язок еміграції з батьківщиною, відповідають спільним листом на звернення діячів культури з України. Автори листа здають собі виразно й ясно аж до болю справу, в яких умовах живуть і діють ті, до кого вони звертаються. Тому й ставилися вони з великою увагою до свого писаного слова. Це ж перший раз трапляється таке, саме в Шевченковому році, що діячі нашої культури на еміграції відповідають діячам культури в Україні. Отож і тому це звернення

ности легкого і природного рисунку. Але це вже справа, яку вирішувати мистцеві самому. Це також справа його інтерпретації і особистого переконання про функційні елементи рисунку в його композиціях. Незалежно від того, Кузьмові картини усіх його сюжетів і жанрів виявляють справжнього і зрілого мистця, вдумливого, без слідів дешевищини та погоні за модою, — мистця, що виявляє своє власне обличчя, та який ніколи не перестав іти вперед до повнішого мистецького самовияву і до дальшого поглиблення власної життєвої мудрости.

Велика шкода, що брак фондів не дає мистцеві можливості опрацювати всі картини відповідними рамами, бо без доброї рами — картина втрачає чимало із своєї виразистости та імпресійности. Може при черговій виставці було б варта, хоча б і дешевими коштами (листки, чи картонові відповідні отоки), проте більш одностайно та із збереженням відповідних вимог естетичної подачі такого рамового оформлення — застосувати ту методу, якої не цу-

раються навіть деякі поважні американські галерії.

Вадим Лесич

Доповнення. В березні (1-15) — як згадано в попередньому числі „Листів“ — була в Нью-Йорку мистецька виставка Мирона Левицького з Торонто. Щоб відзначити цю мистецьку подію, подаємо уривок із характеристики творчости Левицького, написаної Святославом Гординським: „Живучість малярства Левицького має своє джерело в різноманітності стилів, які формували його стиль. Він — модерний мистець, а водночас у його малярстві почувається щось із великих стилів минулого, спеціально візантійського, з його площинами, його ритмом пливкої лінії, світлим кольором і, передусім, тонким упрощенням форм. Його барви можуть бути експресіоністичні, а водночас він досягає рівноваги великих декоративних площин, обведених сильною і рішучою лінією. Це — типова риса східних мистців, що має свої довгі традиції і на Україні.”

історичне. Його поважний зміст і тон і форма і ідейне спрямування і кількість підписів і питома вага імен — роблять його подією небуденного значення. І за таку прийняла її українська громадськість.

Це очевидно, не значить, що цей лист це найвище досягнення у вислові думки і чуття, та її самі автори не уважають його за щось досконале. Вони знають і те, що цей лист не засвітить нам ясним сонцем, але надіються, і ми з ними, що десь таки проб'ється промінням крізь темну хмару. І задля цього варто було його писати. Але тут, нажаль, входимо в зачароване коло. Дивне якраз те, що „критика” виходить зі сторони, з якої найменше можна було її очікувати, і в час хіба найменше на це пригожий! Дивне, що люди, від яких ми вимагали б небезпідставно серйозного підходу до справи і більшої відповідальності за слова, чіпляються дрібниць і роблять із них проблеми. Зовсім, не на місці закид, що, мовляв, між підписами діячів культури в Україні є й такі, що їм і руки подати не варто. Правда є і такі! Що вони „пишаються” там як передові люди — це ж невідлучний знак радісного радянського життя. А втім, хіба ж вшановують переслідуваних за правду апостолів, ми віддаємо поклін Юді?

Коротко, є „приятелі”, які мало що не договоряються до того, що, мовляв, навіщо взагалі було звертатися з таким листом до дорогих земляків. Навіщо це робиться — годі збагнути. Чи на те, щоб кидати тіні недоволених підозрінь, чи на те, щоб помешувати в суспільності авторитет авторів листа? Такі ми багаті на авторитети, що могли б дозволити собі на таку розтратність? А при цьому: якже ж бути з духовним зв'язком з краєм? Справді, зачароване коло!

На прапорі політичної еміграції видніють слова: Борітеся — поборете! Борітеся за правду України. Демаскуйте ворожі брехні. Це наша напрямна — боротися на всіх можливих відтинках, бо змаг за право і правду України не може зупинятися!

І от гурток наших студентів у Ньюарку задумав взяти на себе частину тої боротьби, повести її на новому, досі дуже занедбаному терені, продемонструвати удар між українською правдою і большевицькою брехнею на очах студентів і професорів університету. Бо молодь повинна ж бути в перших рядах боротьби. Але й тут зачароване коло. Зразу ж ударив дзвін на велику тривогу, зразу ж погроза. Спокійним словом можна б цей переполох, а потім погрози, передати так: Вам того не радиться робити. Ні, вам просто не вільно викликати ворога на змаг. Ви за слабкі, щоб встоятися. А при цьому такі „контакти” небезпечні ще й тим, що вони грозять моральним розкладом молоді. Ми пам'ятаємо, як то було колись....

Чи можна уявити собі більший брак довір'я до своєї молоді, до молоді вихованої в гарних, патріотичних домах, для молоді, що провела роки в Пласті, СУМі, чи інших виховних організаціях, молоді активної в студентському й громадському житті? Яке обезцінювання наших виховних метод і зусиль? Яке жалюгідне відбирання в тієї молоді віри в її власні сили, яке недооцінювання її здібностей і почуття відповідальності. А як же тоді бути з боєм? Чи тільки на віддаль, чи тільки під „протекторатом”?

Як можна порівнювати нашу теперішність до часів Лапчинського у Львові? Як можна припускати, що сьогоднішня Україна різних Подгорних-Паламарчуків може мати, зокрема на наших студентів, хоч би в тисячній частині ту атракційну силу, що її мала на нашу молодь під польською займанщиною Україна часів Шумського і Скрипника. Як можна ставити якийсь знак рівняння між психічним

станом нашої молоді колись і тепер. Колись, після програних визвольних змагань, після рішення Ради Амбасадорів, без виглядів на майбутнє під Польщею, в часі коли за Збручем була бодай омана української держави, коли там проходила українізація, можна було обманювати себе надіями на схід. Тепер наша молодь виростає і вчиться у вільній країні в час, коли в Україні проходить брутальна русифікація і найгірший колоніальний визиск! І ця молодь знає про це. Знає вона і про те, що історія України останніх десятиліть — це історія неймовірних жертв! Чи мимо того треба боятися, що душі тої молоді широко відкриті на ворожу пропаганду? В конкретнім випадку шлося про свідомий виклик репрезентанта чужого, ворожого режиму в Україні на словесний бій з виразною ціллю виявити всю забриханість ворожої пропаганди. Це — не було запрошування доповідача, щоб заслухати його інформаційну доповідь! Це розрізнення немалозначне! Тим більше не може тут бути й мови про якісь „ікродні“ контакти чи їм подібні залицяння прогресистів, ласих на „лоб-зання“ Юди!

Зо згаданих і не згаданих причин, вимагали від студентів негайно відкликати цілу імпрезу. Ніхто, мабуть, навіть не подікавився, чи в цьому випадку відкликання не буде рівнозначне з капітуляцією перед боєм, з усіми психічними наслідками всякої капітуляції; ніхто не цікавився тим, чи відкликання не ускладнюватиме справу перед університетськими чинниками, які не звикли до таких метод „праці“.

Хто знає, як переводять тут дискусійні панелі, той згодиться, мабуть, з тим, що при дбайливій підготові можна на очах інтелігентної публіки прямо розторопити навіть найбільш вишколеного совєтського пропагандиста. І це була ціль студентів. І вони її у великій мірі досягнули за заздалегідь, разом з модератором, д-ром Гунчаком, опрацьованим пляном. Низкою відповідних питань досягнули того, що аудиторія — студенти й професори — побачили брехливість совєтської пропаганди про „незалежність“ України.

Чому ж тоді така неперебірлива нагінка на тих ідейних молодих людей і натиск на їх батьків? Чому наперед відсуджують їх просто від національної чести, а потім доручають прослідити генезу цілої справи. І чому, взагалі, такий небувалий поспіх в осуджуванні людей, навіть у випадку коли вони справді зробили помилку. Хіба ж погодимося всі, що немає тут і найменшої помилки в самій суті справи — бо ж „боротьба проти окупанта мусить проводитися на всіх відтинках“. А чейже університетський відтинок належить до найважливіших. Помилка — це ж ясне всім неупередженням — тільки тактична: було б краще, коли б імпрезу фірмував хто інший. Це правда. Але чому робити з мухи вола? Чому в одній малій тактичній помилці бачити скільки лиха, стільки небезпеки? Та ж на помилках усі учаться. І молодь теж. У тому й вартість помилок, коли їх уміло використовувати. Молоді студенти одверто признаються до цієї помилки. І це добре свідчить про них. Але питання лишається відкритим: чия, в тому конкретному випадку, більша помилка — недосвідченої ще в політичних ходах студентської молоді, чи в тих з-поміж досвідчених батьків і „дядьків“, що накинулися на діючу в найкращій вірі молодь мокрим а то ще й брудним рядном!

Ота „практична лекція української демократії в дії“, завершена двома публічними зборами, матиме, без сумніву, вплив, на нашу студентську молодь! Якщо б за показник настроїв брати голос неприємної до цілої афери студентки з Філадельфії, п. Скочилас, то вплив

ДУХ — ТРАДИЦІЯ — ПОЛПТРУКИ

Дві події з квітня цього року дали привід до зрушення досить задріманого плеса українського суспільного життя в Америці. Одна подія — це відповідь діячам культури підсовєтської України від діячів культури в Америці і Канаді. Друга подія — це виступ представника місії УССР при Об'єднаних Націях, п. Юрія Кочубея, на форумі університету Ратгерс у Ньюарку, на запрошення Українського Студентського Клубу. Ця друга подія, здавалося б, зовсім місцевого характеру, але реакція частини суспільства на неї поставила її в центрі уваги всього громадянства. Створився фронт проти підписаних під відповіддю 62-х діячів української культури і проти управи Студентського Клубу в Ньюарку, при чому пов'язано обі події в один вияв нового радянськості.

Коли в українському суспільстві створюються фронти — то це не біда. В кожній спільноті людей, що думають, існують різниці думок, отже фронти. Про горе можна говорити там, де немає цих різниць, немає фронтів. Це доказ, що те суспільство духово мертве, або що серед нього діє терор якоїсь групи, яка насильством не допускає до вияву різноманітностей у поглядах. Так є сьогодні в УССР під терором окупанта. На жаль, тенденції до такого стану появляються і в нашому суспільстві в Вільному світі. І тут існують групи, які натиском і залякуванням хочуть добитись не єдиномислия, але єдинобезмислія.... Протиставитись таким тенденціям — обов'язок думаючих людей без різниці партійно-політичних і світоглядних переконань.

Внутрішні поділи в розвинутому суспільстві це природне і потрібне явище. Але ці внутрішні фронти корисні і плідні аж тоді, коли вони ідейно оформляться; коли вони намагатимуться свої ірраціональні хотіння визначити по можливості ясними і виразними поняттями. Тоді зудар різних тенденцій стає зударом поглядів, духово творчою дискусією, далшим кристалізуванням думок, а за цим і життєвих постав. В обох випадках, групи, які створили фронт проти діячів культури, що підписали відповідь до діячів культури

буде корисний. Для студентської молоді свобода думки це не пуста фраза. Вони з вдячністю приймають до уваги дружні вказівки й поради, але не люблять пустих фраз і — погроз. З вдовolenням треба ствердити, — що наша студентська молодь не хоче душитися в зачарованому колі примітивізму.

Ярза

Від редакції: Автор має на думці віче з 19 квітня, скликане „Організацією Визвольного Фронту" і громадську нараду з 26 квітня ц. р. Резолюції віча і наради відомі з преси. Зазначимо коротко, що на громадській нараді, якою проводили пп. Ярослав Гайвас і Остап Олесницький, мали довший доповіді проф. Григор Костюк, голова Об'єднання Українських Письменників „Слово", і режисер Писпф Гіряк. Пояснення до історії виступу п. Кочубея давали проф. Тарас Гунчак і п. Надія Качмар, діючий голова Студентського Клубу. Нарада вітала відповідь діячів української культури в ЗДА та Канаді на звернення таких же діячів України, і особливо гостро виступила проти терору стосованого до управи Українського Студентського Клубу в Ньюарку.

в Україні, і проти студентів у Ньюарку, не пробували усвідомити собі і громадянству глибші причини свого негативного ставлення, але прикрили їх фразами єдиного, протибольшевицького фронту, з якого нібито виломлюються і діячі культури, і студенти.*

З другої сторони мусимо зауважити, що відсіч цим зловбним закидам буває занадто дефензивна, і прикриває свою нерішучість знову такою поліннялою, та завжди милою для „порядної людини” візією внутрішнього миру, як особливої цінності, задля якої треба і варто йти на всякі можливі компроміси.

Тож спробуємо проаналізувати події та реакції на них, і розкрити деякі бодай їх мотиви.

Щож сталося? Велика група українських діячів культури в Америці й Канаді відповіла на „Слово” від діячів культури в Україні. Ця відповідь могла подобатись і могла не подобатись. Логічною реакцією в цьому останньому випадку була б поважна аналіза тексту відповіді і дискусія над ним. Ця дискусія повинна б бути проведена прилюдно, але в пресі, де слова утверджуються друком, а не літають вільними пташками, які є і яких немає, яких можна відрікати або які можна нагинати залежно від потреби. Це логічна дорога тим більше, що невдоволені відповіддю мали діло в більшості з письменниками, отже людьми, яких життєвою справою є словесне формулювання думок.

Цього не зроблено. Замість дискусії організовано низку масових віч. Ми не противники віч взагалі; вони мають також свою логічну функцію, відповідне собі призначення. Дискусія відкликається до інтелекту людини; вона побуджує його до мислення. Віче відкликається до емоцій і відрухів маси, і побуджує її до дії. Відповідати діячам культури, отже інтелектуалістам, апелем до масових емоцій — це не зовсім відповідна дорога. Поборювати думку засуджуванням її в підсонні не спокійного мислення, але розгуляних емоцій — це саме те, що називаємо демагогією.

А може не сам зміст відповіді, але факт, що дали її діячі культури — викликав невдоволення?! Мовляв, вони взяли не за своє діло. Це правда, що „Слово” з України підписане тамошніми діячами культури, але ж знаємо, що між ними знаходяться вилучники окупанта, партійні політруки. Підписи підсовєстських культурних діячів — вимушені, поставлені під текстом, складеним політиками. Тож (— можна б далі міркувати —) краще було б, коли б відповідь давали не діячі культури. Адже стилі залежить від того, кого уявляє собі автор як читача. Діячі культури в уяві бачили б перед собою

*) Статті ред. І. Кедрина, в „Свободі” чч. 83, 84, 85 з 1, 2, 6, травня, п. з. „Хвилювизм-ревізіонізм-новаторство” були тільки димового заслоною, затемненням, а не виясненням причин гострих виступів проти діячів культури ЗДА — Канади і студентів у Ньюарку. Ці статті не трималися конкретних фактів, які викликали бурю. Вони не дали аналізу відповіді діячам в Україні і не виявили її слабих сторін. Вони не з’ясували одверто передісторію і хід розправи українських студентів із п. Кочубеєм. Ті статті втікали на широкі води загальних проблем, пробуючи натаками на споріднення цих фактів із хвилювизмом та ідеологією т. зв. реалітетів — підсунути читачам враження, що і діячі культури і студенти стали наївними жертвами цих небезпечних напрямків і їхніх визнаців. Закид новаторства, оригінальничання, — особливо натягнутий. Діячі культури і студенти не рекламували свої роботи, не скликали віч. Розголос завдачує обі справи своїм противникам...

своїх товаришів, діячів культури, і говорили б до них „м'якою” мовою. Відповідь політиків, які поза фасадом діячів культури бачать окупанта і його агентів, була б відповідно „тверда”. Можна знову мати різні думки щодо того, чи краще відповідати діячам культури, чи тільки політрукам, але така аргументація все ж була б логічна. Однак, ужити її невдоволеним відповіддю було трудно. Ця відповідь появилася пізно, аж надто пізно. Її попередили відповіді газет, органів різних політичних груп. Її попередила відповідь авторитетного політичного чинника, а саме голови Виконного Органу УНРади, п. Миколи Лівницького. Відповідь розумна і тактовна говорила „м'якою” мовою брата, вільного, але на чужині, до поневоленого брата в батьківщині. Ясно, що та відповідь, друкована в офіційному бюлетені, була узгоджена з політичними партіями УНРади. І ось диво, проти різних цих заяв, і газет і чільного політичного репрезентанта, протестів не було. Знак, що не „м'якість” чи „твердість” відповіді рйшали, але такі якісь інші, невисловлені, недосказані мотиви. Тож мусимо копати далі.

Як зазначено на початку, відповідь діячів культури зв'язано з виступом представника місії УССР в Ратгерс-університеті, на запрошення Українського Студентського Клубу. Подія, яка могла також подобатись і не подобатись. Подія — справді контроверсійна. Зрештою, і академічний опікун Клубу, проф. Тарас Гунчак, у своєму в'ясненні в „Свободі” ч. 74 з 18 квітня признав, що в цій справі — багато дискусійних питань: — де, хто, як, коли, за якими умовами — мав би улаштувати такі виступи. Дискусійність цілої справи стверджує і „В'яснення Управи Українського Студентського Клубу”. Але знову обурені подією повинні були пам'ятати, що мають діло з молодими інтелігентами-студентами, які чесно шукають доріг до того, щоб по своєму прислужитись Україні в її боротьбі проти Москви. Тож і тут найбільш доцільною і логічною методом реакції була б спокійна дискусія з студентами в пресі, чи на терені їхнього ж Клубу, чи деінде. Але знову замість дискусії, спокійної й розумної, організовано віче і підбурювано маси безсоромно демагогічними натяками, в яких бій студентів із ставленням окупанта називався... співпрацею з ним. А треба додати, що той бій, зведений українськими студентами і їхнім опікуном, проф. Гунчаком, у присутності численних американських студентів і кількох професорів, був успішний. За словами цих неукраїнських прислухачів, українські студенти зробили добру прислугу для України і для Америки.... Навіть критично настроєні обсерватори стверджували, що коли мова про „полоскання мізків”, то полосканням був мізок п. Кочубея, а не українських студентів.

Отже в обох випадках реакція і в пресі, і на вічу — була нелогічна, як і нелогічним було пов'язання обох подій: відповіді діячів культури і бою з Кочубеєм. Але випадок із Кочубеєм особливо надавався для розбурхання мас, і це спокушувало дві групи використати той випадок проти немилих прояв в українському суспільстві. Таким чином мусимо шукати ще і питатись, чому і кому ці події такі немілі, що підказали вдаватись до демагогічних реакцій.

Поважний гурт діячів культури виступив із зверненням до діячів культури в Україні почерез залізну завісу і понад голови партійних політруків. Цього мало, він виступив понад голови тих, що в українському суспільстві ЗДА вважають себе монополістами проводу. Молода інтелігенція, студенти університету, також зробили крок без височайшого дозволу. Що ж уявляють собою ці дві групи? Між дія-

чами культури, підписаними під відповіддю, є люди старші, середнього віку і зовсім молоді: ціле суспільство духа. А його продовження, наслідники-спадкоємці, — це студенти, що пробували своїх сил і робили перші самостійні кроки. Всі разом — це суспільство духа, яке виявляє життєздатність і бажання творити і діяти згідно з власним переконанням і власною совістю.

Хто ж знайшовся по другій стороні цього новозарисованого фронту? Не будемо наслідувати винайдені більшовиками „методи спільного казана” і не вкидатимемо в нього всіх і вся без розбору, причепивши до казана якусь промовисту для дрімучого розуму наліпку. Цю методику, на жаль, засвоїли собі і пресові і вічові противники діячів культури і студентів. По другому боці маємо дві різні групи, яким спільне одне: посягання до монопольного проводу. Одна група — це традиційна провідна верхівка українського американського суспільства. Її осередок творять управи асекураційних союзів. Хай нас не миять різні новіші вивіски, як УККА чи Комітет для будови пам'ятника Шевченкові. Це прибудівки організовані „куріальною системою”. В них різні „Ради” — це більше декорація. Рішає „перша курія”, до якої належать верхівки асекураційних союзів і — що так висловимось — деякі „адоптовані інородці”. Але мусимо додати одне: вважаємо бажання цих кіл бути співучасниками в національному проводі, і вважаємо їх нинішні великі впливи в суспільстві — легітимними, оправданими. Асекураційні союзи мають за собою десятки років праці і заслуг. Із 70-літтям Українського Народного Союзу і „Свободи” українське громадянство щиро вітало ювілатів. Сумнівні тільки посягання по монополі проводу в сьогодні вже розвинutomу, духово і політично оформленому суспільстві. — Другу групу з монополістичними тенденціями творить партія, що виступає під назвою „Організації Визвольного Фронту”. Якими духовими, моральними чи матеріальними цінностями ця група оправдує свої претенсії до монополію — сказати трудно. — Між обома групами — основні різниці, і через те між ними бувають напруження. Вже їхнє посягання по єдиновладство дає багато нагод до непорозумінь. Але коли на суспільному обрії з'явилась духова сила, і в відповіді діячам культури, і в виступі студентів заманіфестувала бажання самостійно думати й діяти, — оба претенденти до монополію — на жаль — створили об'єднаний фронт і почали атаку.

Тож з одного боку маємо суспільство живого духа, — з другого, скажимо спрощено, „союзове суспільство” і залежних від нього людей, і також партію „Організації Визвольного Фронту”. Обі групи раді б спинити розвиток, щоб затримати свої життям і духом підірвані позиції.

Це та глибша суть останніх подій і реакцій на них: фронт духа проти фронту не зовсім уже відповідних, або взагалі невідповідних для сучасного нашого життя форм. Здоровий об'яв суспільної диференціації.

Тепер відповідайне завдання: не дати ворогові використати для себе цієї нормального процес внутрішнього різникування суспільства. Тому важно усвідомити собі суть справи і не допустити, щоб хтось підмінював її демагогією, мовляв, одні — м'ягкі, ревізіоністи, а ми — тверді і непохитні. Коли мова про московську окупацію та про ідеї, якими Москва старасться прислонити своє насильство, то тут єдність українського суспільства збережена. Задурені групи, підсиловані ворожими агентами і оплачуваними ворогом рептильками, знайшлися

поза рамами суспільства. Коли хтось задля хвилиної користі в між-групових розграх вмовляє в насторожені проти большевизму і довірливі маси, неначе наше суспільство поділене на „непохитних” і „схильних до радянофілства”, — то це короткозора і немудра тактика, який радіти може тільки ворог. Український фронт у відношенні до окупанта — одностайний.

Зате сумніше виглядає справа, коли дивитись на методи політичної праці й боротьби. Тут можна завважити виразну інфільтрацію большевицького духа і большевицьких метод. Це показують і останні виступи двох монополістичних груп, їх преси і вічових пропагандистів. Викривлені, тенденційні інформації, підсування противникові невірних замірів, шептана, повна злобних вигадок інтрига, вкінці те найгірше: терор — всі ці засоби були пущені в рух.**)

(Далі на 56 ст.)

**) Для ілюстрації подасмо уривок із „Вияснення управи Українського Студентського Клубу при університеті Ратгерс:”

Управа почала засідання розповідями присутніх про різні телефонічні розмови, що торкались доповіді. Тут панна М. П-юк поінформувала про телефон від п. С. Вожаківського, який заявив, що йому відомо від ред. В. Душника про те, що Федеральне Бюро Інвестицій (FBI) є проти доповіді п. Кочубея. До п. Вожаківського в цій справі телефонували також Др. І. Ярош, п. М. Поштар та п. Л. Футала з Дітройту, вимагаючи не допустити до виступу п. Кочубея. Пан Вожаківський говорив також про те, що „Свобода” друкуватиме в цій справі низку статей та що „члени Управи Клубу будуть викинені з української спільноти”.

Панна М. П-юк інформувала далше, що в неділю, для 5 квітня ц. р. відбулося в домі її батьків засідання, в якому брали участь пп. М. Поштар, В. Пришляк і С. Вожаківський. На засіданні п. Поштар заявив, що студенти Нью-Йорку є проти доповіді. Панове Пришляк і Вожаківський твердили, що, якщо ми запросимо п. Кочубея, тим ми визнаємо, що він є представником вільної України, а не колонії Москви. Таким чином ми станемо зрадниками. Нас усі критикуватимуть, а похвалить нас хіба комуністична газета „Правда України”. Крім того — казали згадані панове — якщо ми не послухаємо, прийдуть студенти з Нью-Йорку з палицями і каменями; що, зрештою, ми зовсім не підготовані до дискусії з Кочубеєм і він зробить з нас дурнів; що, запрошуючи його, ми повинні змінити назву Клубу на „совєтський”, а не український; що ми повинні вийти з усіх українських організацій; що проти нас є спільний фронт всіх українців, тощо. На закінчення своїх інформацій, панна М. П-юк показала нам письмо, яке зладив п. М. Поштар. В письмі засуджувалось членів Управи Клубу, а панна П-юк мала зібрати підписи різних громадян.

Інформації про організовану акцію проти нашого Клубу давав на засіданні також наш голова п. А. Шуль. Він говорив, що він також одержав пизку телефонів з пересторогами проти доповіді. Він казав, що в суботу і в неділю телефонував до нього п. С. Вожаківський і заявив, що вже в четвер преса назве нас зрадниками. Пан Вожаківський переконував п. Шуля, що між нами немає ні одного, хто міг би протиставитися в дискусії п. Кочубеєві, що ми пошлемось в дурні. Також один професор з Честер, казав п. Шуль, телефонічно перестерігав його перед доповіддю. Це саме робив п. Поштар. Крім того п. Вожаківський телефонував в цій справі до мамі п. Шуля.

Панна Н. Хитра, секретар Клубу, інформувала, що з нею телефонічно говорила панна М. Пришляк, перестерігаючи нас перед тим, щоб ми запрошували ворога на чай. Панна Пришляк казала, що такі зв'язки з комуністами можуть пошкодити Клубові, який чартерований при університеті, і його членам. Вона

СПРАВИ ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

З'їзд Делегатів у Чикаго

Перший З'їзд Делегатів Інституту відбувся в Чикаго, в неділю 19 квітня ц. р. при участі 20-ти осіб. Були делегати навіть із далеких Осередків, як Вінніпег (два делегати), Клівленд (два делегати), Вашингтон, Нью-Йорк і Нью-арк (по одному делегатові). Інші Осередки передали свої уповноваження довіреним особам.

З'їздом проводила Президія в складі: майор Осип Навроцький

(Вінніпег) — голова, інж. Михайло Хронов'ят (Клівленд) — заступник голови, і п. А. Іванів (Чикаго) — секретар.

Присутніх привітав в імені Осередку в Чикаго, який досі виконував чинності Головної Управи Інституту, — голова того Осередку, д-р Тома Лапичак. З уваги на те, що учасники З'їзду мали нагоду раніше вже познайомитися з дуже солідно виготовленим письмовим звітом Головної Упра-

Це воскресли примари з таборових часів у Німеччині. Що партія-наслідник тодішніх претендентів до єдиновладства — пригадала собі випробовані там методи застрашування — це зрозуміле. — Так само зрозуміле, що „союзове суспільство” обороняє свої впливи. Це нормальне і — скажимо — здорове явище. Бо тільки в боротьбі виростає і виховується зрілий і відповідальний спадкоємець проводу. Але що окремі особи „союзного суспільства” і союзові газети були спільниками боротьби веденої дуже нешляхетним способом, і солідаризувались із такою боротьбою — це те, що найбільш пригноблює. — Признання і подив належить молодим душам, що не піддалися теророві і не йшли на компроміс, але радше зреклись членства в студентській надбудові, ніж мали б зректися своїх переконань і людської достоїнності.

Історія повчас, що боротьба живого духа проти застарілих форм — це передумова поступу і свободи. І історія повчас, що вічний революціонер-дух вкінці виходить переможцем. Він переможе і в нашому суспільстві. Очевидно, будуть ще невдачі, будуть поразки. Будуть покаєнні відречення від своїх слів і своїх діл. Будуть заламання слабших душ під терором. Будуть хвилини зневіри і напружені зусилля противників поступу: згущена темінь перед сходом сонця. Але знову ж, усвідомлення суті боротьби — це крок до перемоги.

Віriamo, що вона прийде не тільки тут, у Вільному світі, але і в Україні. Діячам культури закидали, між іншим, і те, що вони своє звернення почали словами „дорогі земляки”, хоча там, між ними, були і партійні політруки. Віriamo, що коли б там була бодай частина тієї свободи, якою втїшаємось тут, тоді ті наші, справді дорогі земляки там зробили б те, що тут починає робити українське студентство: — вони попросили б партійних комісарів покинути їхнє товариство, ввічливо показуючи їм двері...

М. Шлемкевич

казала, що доповіді Кочубея залишать на пластинці і що всі учасники дискусії не одержать праці в урядових установах.

Пан А. Шуль додав, що редакція „Свободи” відбула вже паради в справі доповіді і вона виступить в передових статтях проти Клубу. Тому він радить це серйозно взяти до уваги.

ви, д-р Лапичак обмежився до реткого нарисом історії установи та до підсумків її дотеперішньої діяльності. Після цього прочитано детальний звіт несприятельного на З'їзді керівника Бюро Праці і Видань, д-ра Миколи Шлемкевича.

В імені Контрольної Комісії промовляв проф. Ілля Витанович. Він відзначив солідність діловодства Головної Управи.

Після звітів відбулася довша, поважна дискусія. Багато уваги присвячено обговоренню дотеперішніх організаційних і видавничих починів. Присутні зупинились над засобами зміцнення суспільної бази Інституту і можливостями виконати плани Інституту, накреслені в двох памфлетах: „За правду про Україну" і „Фронт української правди".

Після дискусії З'їзд признав абсолютною керівним органам Інституту та висловив подяку за їх дотеперішню жертвенну працю.

Довшого обговорення вимагав проєкт статуту. Його схвалено з деякими поправками, що їх запропонували делегати Осередків. З'їзд створив Статутно-редакційну комісію, що має випрацювати остаточний текст статуту. Склад цієї Комісії такий: д-р Микола Галій (Нью-Йорк), д-р Т. Лапичак, мгр. О. Олесницький (Нью-

арк), адв. Орест Попель (Чикаго), д-р М. Шлемкевич.

На пропозицію Номінаційної комісії (мгр. Белей, д-р Лапичак, мгр. Олесницький) З'їзд вибрав 9-членну Раду Директорів Інституту та двох заступників. До Ради ввійшли з Вінніпегу: майор О. Навроцький, сенатор Павло Юзик; із Клівленду: інж. М. Хронов'ят; із Чикаго: д-р Т. Лапичак і як заступники: д-р Роман Залучський і д-р Богдан Ткачук; із Нью-Йорку та Ньюарку: пані Стефанія Букшована, д-р М. Галій, д-р Степан Ріпецький, мгр. Володимир Сенежак, і М. Шлемкевич. Із Трентону: інж. Дмитро Кузик. Після З'їзду Делегатів, Рада Директорів оформилася так: М. Шлемкевич (голова), В. Сенежак (заступник голови), Ст. Ріпецький, (секретар).

З'їзд вибрав Контрольну Комісію в складі: д-р Роман Барановський (Вашингтон), панове Федір Бульбенко і Богун де ля Ре (Нью-Йорк)

Рада Директорів має продовжити 3-х місяців покликати до життя Головну Управу Інституту. Згідно з рішенням З'їзду вона матиме осідок в метрополітальній окрузі Нью-Йорку. До часу оформлення нової Головної Управи її функції далі виконуватиме Осередок у Чикаго. О. Ол.

УНІВЕРСАЛІЗМ — НАЦІОНАЛІЗМ

Світ поволі приймає до відома, що порядок 50-х років належить до історії. Тоді були два силові осередки: Вашингтон і Москва, а змістом подій був наступ Москви і оборонні заходи Вашингтону. Байдуже чи політику ЗДА називали за Кеннаном — політикою стримування, чи за Даллесом — політикою визволення. По суті, вона і за демократичної і за республіканської адміністрації залишалась однаковою.

Сьогодні ініціатива переходить

у руки нових претендентів до впливу на світову політику: на Далекому Сході — до Китаю, і в різних сторонах світу — до Франції де-Голя. Вашингтон і Москва разом заняли дефензивне становище, і це підмуровує їхнє спільне сьогодні бажання співіснування...

Це поверхня подій. За нею, під нею ховаються глибокі духові і політичні тенденції, яких удар особливо характеристичний для наших днів. 50-ті роки ідейно бу-

ли спрямовані до універсалізму. Сучасна техніка, зближивши найдавні країни одну до однієї, пов'язала континенти й держави духовою й економічною взаємозалежністю. Із сотні менших світиків створила один великий. Атомова зброя і загроза кінця життя на нашій планеті в випадку атомової війни, — діяли в цьому ж напрямі. Мислителі, як Расел, Ясперс і інші, історики, як Тойнбі, визначують цей стан грізною дилемою: — або один світ або ніякий! Обі ризикальні в 50-х роках сили з самої своєї природи схилилися до універсалізму. СССР, і з комуністичних мотивів і з імперіалістичних, московських, мріє про єдиний комуністичний світ після угроблення всіх його суперників. Але і для ЗДА, для цього казана, де перетоплюються члени різних націй в одну державну спільноту, універсалістичні ідеї близькі й зрозумілі. Ідея З'єднаних Держав Європи (ЗДЕ), на подоби ЗДА, — здавалося — чекає тільки свого втілення. Здавалося, що універсалізм прикрив давніший націоналізм, який актуальний ще кіба в недорозвинутих країнах Африки.

Та 60-ті роки і тут вносять радикальну зміну. Це роки відродження націоналізму. Сучасні ініціативні сили, Франція й Китай, стають його носіями. Найбільш наявна сила цього нового націоналізму в суперечках між СССР і Китаєм. Їх комуністична ідеологія з природи універсалістична. Однак, вона не здурила їхніх націоналізмів; навпаки, комунізм став для обох націоналізмів заслоною і новою зброєю.

Ще більше вражас пробудження націоналізму в місцях, де світ цього мало сподівався. Хто міг думати, що раптово валійці в Англії жадають тепер свого *home rule*, своєї автономії. Здавалося, що валійці давно вже і безслідно втопилися в англійському морі.

— Подібно справа з курдами. Вони часто пригадували себе світові, але повстання цього, зрештою невеликого, народу, поділеного між 5-юх окупантів, здавлювалися кривавими різнями, улаштуваними Туреччиною, Іраком, Іраном. Здавалося, що ці масакри зломлять опір малого племені. Тимчасом воно сьогодні змушує окупантів рахуватись із собою і оце Ірак старається кудюю автономією заспокоїти цей вічно живий націоналізм. — Дрімучі під автократичними, монархічним колись і диктаторським тепер, еспанськими режимами націоналізмами каталонців, басків дали про себе знати підчас громадянської війни 30-х років. — Хорвати непокоять югославський „універсалізм“, і оце в Німеччині недавно судили їх за напад на його амбасаду. — Грецько-турецький націоналізм на Кіпрі стає світовою проблемою і військом Об'єднаних Націй неспроможне погасити його вибухи. — Вкінці, в такий — здавалося б — заспокоєний, многонаціональний Канаді раптово зголошується французький сепаратизм проти всеканадійського універсалізму.

Не потрібно згадувати націоналізмів унутрі СССР щораз тяжче втримуваних у карбах: і поневолені народи СССР, і т. зв. сателіти різними способами заявляють світові, що вони не мають наміру топтитися в „руському“ морі, про яке мріяв Пушкін, і в яке насильно втискав їх усіх царський імперіалізм. Але так само вони не думають гинути в тому ж морі, на червоно забарвленому кров'ю жертв комуністичних режимів.

Що ж означають усі ці явища? Чи це мав би бути поворот до минулого? Перемога націоналізму над універсалізмом? Перемога інтернаціональної анархії, яка може привести до світової катастрофи — над спробами рятувати

світ організацією його економічної і політичної єдності?

Не думасмо, що перед людством стоїть питання в формі: або-або. Сучасний універсализм — це не мрія ідеалістичної мислі, це тенденція проказана несорбними дійсностями. Мрія про автаркію, самовистачальність відгороджених одна від однієї, більших, навіть зовсім малих держав — сьогодні погребана. Після сумної пам'яті версайського миру 1918-1920 років, випробували автаркію держави, різні величиною і можливостями. Наслідком цих проб була нужда населення під тягарем податків, і вкінці друга світова війна. Сьогодні навіть чільний носій націоналізму, як Франція, не замикається в своїй французькій „грандер-величі", але в Спільному Європейському Ринку і в своїй африканській спільноті народів шукає... і тут доходимо до суті, — шукає синтезу націоналізму з універсализмом.

Ця синтеза — це те завдання,

що перед ним стоять наступні роки. Це шукання інших доріг, ніж ті, що їх знаходили ЗДА і СССР. Досвід ЗДА щасливий, але він переведений успішно на розсіяних, відірваних від рідної землі людях. Перетоплювати їх у підсонні свободи, без примусу, в нову англомовну, американську спільноту — удавалось досі і удається далі. Московський універсализм пробував досягти цього страшним гнобленням народів, що жили на своїй землі судильною масою. Але навіть сталінські депортації малих народів, як балтійці й кавказці, не знищили їх. Вони не втопилися в великоросійській єдності. Світ шукає доріг до незнаного ще гармонії будучини, гармонії світової єдності в різноманітності націй і культур.

Це ідейний і політичний рух, що не суперечить українській боротьбі за своє самовизначення в незалежній культурі і державі.

М. І.

РОЗВИТОК СОВЕТСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

(Триптих)

Від „абсолютного зла”...

Російська імперія була тюрмою народів... Велика Росія побудована на костях не-росіян, і ці не-росіяни ледве чи могли знаходити велику потіху в тому, що 80 відсотків крові в жилах великоросів — це їхня кров. Тільки остаточно скинення гніту великоросів — силою, яка боролась і бореться проти всіх форм поневолення, могло б бути надолуженням за страждання, спричинене цим поневоленням.

М. П. Покровський, в „Історик Марксист", ч. 19. 1930, ст. 282).

До „меншого зла”...

Царизм був тюрмою народів — це глибоко правдиве ствердження. У цій тюрмі видів також... старший брат нашої країни — великоруський народ... В боротьбі проти спільного ворога, царизму, оформилася дружба наших народів... Постало братерство народів на базі... будови нового соціалістичного суспільства...

Оцінюючи наслідки включення різних народів до царської Росії, історики мусять звертати увагу на новий позитивний елемент, що його — помимо царизму — великоруський народ увів у господарське і культурне життя цих народів. Завданням істориків є опи-

сати історичні перспективи єдності і боротьби трудящих різних народів в майбутньому, під проводом їхнього старшого брата, російського народу і його пролетаріату.

(М. Нечкіна, в „Вопросы истории”, VI-4, 1951, ст. 45 і 47).

До „абсолютного добра”...

Інститут Історії при Академії Наук СРСР часто мав неправильний підхід до питань зв'язаних з історією народів СРСР... Замість... повністю підняти справу прогресивного і добродійного значення,

яке мало прилучення неросійських народів до Росії, журнал дав початок безцільній, абстрактній дискусії з приводу листа професора М. В. Нечкіна, де прилучення неросійських народів до Росії формулюється як „менше зло”...

(М. П. Дагіров, перший секретар Азербейджанської КП, „Правда”, 7 жовтня, 1952).

Подано, в перекладі з англійської мови, за *Problems of Communism*, Vol. XIII, № 1, Січень-лютий 1964.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Дозвольте мені через Ваш журнал подати до загального відома таке: Працюючи над однією темою, і переглядаючи для цього нашу періодику за останні 10 років, я натрапив у журналі „Вільна Україна” (збірник ч. 16, 1957), на статтю Фотія Мелешка під назвою „Поезія вірнопідданства і пропаганди”, де мова йде про збірку Тереня Масенка „Київські каштани”. У свій час я не звернув уваги на цю статтю, бо досить було прочитати її заголовки, щоб було ясно про що і як там йде мова. Але тепер, перечитавши її від початку до кінця, я несподівано знайшов там дещо таке, на що вважаю за свій моральний обов'язок подати корективи.

Мене не обходить оцінка автор статті поезії Тереня Масенка, тим більше, що зроблена вона в цілкоміто позалітературному плані. Але мене обходить те місце, де критик, розправившись з поезією поета, пробус знегувати його морально, як людину. Для цього критик недвозначно натякає на „нечисту” і „нечесну” роль Тереня Масенка серед вужчої групи його товаришів під час масового терору 1934-1938 р. р. Мовляв, всіх арештували, один лише Ма-

сенко залишився не доторканим. Для підтвердження цього свого довільного припущення автор статті посилається на якогось літератора, ніби то „бувшого товариша Масенка” і на цитату з моїх спогадів про Остапа Вишню (Письменник, людина, громадянин”. „Свобода”, 12 липня 1947).

У зв'язку з цим заявляю:

1) Моя цитата, як вона звучить у контексті спогадів про Остапа Вишню, в жодній мірі не підтверджує Фотія Мелешка.

2) Я знав ближче Тереня Масенка від 1923 року до часу мого арешту — листопад 1935 року як людину чесну, принципову й віддану справі української культури. Ніколи, ані в темні та нелюдські роки сталінського терору, ані під час слідства після мого арешту, ані після відходу з концетраку й посьогодні, в мене не було ні фактів, ні підозри, ні навіть думки щодо „нечесної”, чи „нечистої” ролі Тереня Масенка в нашому коліс ближчому середовищу. Не натякав мені навіть про це також ніколи ніхто з наших ближчих товаришів. 3) Натяк на це в статті Фотія Мелешка вважаю за необґрунтований і нічим, навіть глосоським односельчанством своїм, не виправданий.

Григорій Костюк

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

НАУКОВІ ВИДАННЯ:

Проф. Д-р. Юрій Панейко: *Теретичні Основи Самоврядування*. Видання УВАН, Мюнхен, 1963. Ст. 194.

Зміст. Частина I: Динаміка й методи дослідів самоврядних інституцій. — Історичні основи самоврядування. — Основні ідеї організації французького й пруського самоврядування та англійської льокальної адміністрації. — Частина II: Самоврядування в політичному аспекті. — Самоврядування в правничому аспекті. — Істота самоврядування. — Нагляд над самоврядуванням. — Вплив виборчих систем на фаховість у самоврядуванні. — Нетериторіальне самоврядування. — Резюме німецькою мовою. — Поіменний і предметний показник.

Андрій Влашенко: *Модерна українська номенклатура неорганічної хемії* (Проект). — Видання НТШ, Нью-Йорк, 1962. Ст. 24.

Бюлетень термінологічної Комісії. — Видання НТШ, Нью-Йорк, 1958. Ст. 12. (цикл).

Д-р Любомир Винар: *Історія українського раннього друкарства 1491-1600*. Видання Українського Бібліографічного Інституту, накл. Укр. Ам. Вид. Спільки в Чикаго. — 1963. Ст. 88.

Праця подає докладну бібліографію до цього предмету і сім сторінок репродукцій друків і портретів.

ПУБЛІЦИСТИКА:

Микола Лівницький: *Проблеми української міжнародної дії*. — Наклад і друк „Українські Вісті”, Новий Ульм, 1963. Ст. 25.

Доповідь виголошена автором під час „Студійних днів”, що їх улаштував у Римі Український Християнський Рух з 12 до 15 жовтня 1963 року.

Прот. М. Коржан: *Українська Православна Церква і екуменічний рух*. (Відбитка з журналу „Український Самостійник” чч. 10-12, 1963). Мюнхен, 1963. Ст. 28.

МЕМУАРИ:

інж. Кость Т. Туркало: *Тортури* (автобіографія за большевицьких часів) В-во „Наша Батьківщина”, Нью-Йорк, 1963. Ст. 204.

Левко Чикаленко: *Уривки зі спогадів з років 1919-1920*. — В-во „Наша Батьківщина”, Нью-Йорк, 1963. Ст. 168.

Лев Биковський: *Польське повстання у Варшаві 1944 року*. — Спомини очевидця. — Відбитка із „Визвольного Шляху”. — Лондон, 1963. Ст. 48.

Д-р Ярослав Солтикевич: *Салют останньої сотні*. — В 50-ті роковини збройного чину Українських Січових Стрільців. — Багато ілюстроване видання Комітету Коша Братства УСС у Канаді. — Торонто, 1964. — Ст. 64.

Ці цінні історичні матеріали вимагають докладнішого обговорення. До них маємо надію повернутись в наступних числах.

ЧУЖОМОВНІ ВИДАННЯ:

W. Luciv. — Th. Luciw: *Ahapius Honcharenko and the Alaska Herald*.

The Editor's Life and an Analysis of His Newspaper.

(Д-р В. Луців та мр. Т. Луців: Агапій Гончаренко та Аляска Геральд)

Слав'янська Бібліотека, Торонто, 1963. Ст. 120, ілюстр. В оправі ціна \$ 3,00 брошурований примірник \$ 2.00.

Більша монографія англійською мовою про славного панотця Агапія Гончаренка, не втом-

У 150-РІЧНИЦЮ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Український Публіцистично-науковий Інститут
видає працю проф. Петра Одарченка

на тему :

ЯК СВІТ ОЦІНЮЄ І ШАНУЄ ШЕВЧЕНКА

В цій праці зібрані думки білоруських, російських, польських, чеських, словацьких, словінських, хорватських, сербських, болгарських, румунських, прибалтійських, грузинських літературознавців і поетів про Шевченка. — Особливу цінність має збірка західно-європейських і американських голосів про творчість українського генія.

В час, коли наші вороги стараються обнизити значення Шевченка, цю працю треба знати кожному українцеві, щоб розумно, на основі певних матеріалів протиставитись цим ворожим спробам.

Праця вийде українською і англійською мовами. Читайте її і передавайте знайомим чужинцям.

ного борця проти московського самодержавства. Переслідування, арешти, підкуплений вбивник—не зламали його. В книжці оповідається про полеміку панотця Гончаренка з Герценом, Вакуніним, про зв'язки Гончаренка з Гарібальді і Мацціні, про те, що Атени надали йому громадянство, та про мрії панотця заснувати козацю нашу республіку.

Dr. Roman Holiat: *Short History of the Ukrainian Free University* (Коротка Історія Українського Вільного Університету) Видання: НТШ, Серія: Доповіді (Papers) ч. 21, НЙорк, 1964. Ст. 32.

BULLETIN FRANKO-UKRAINIEN

Гарно оформлені Книжечки Бюлетеня, видаваного французькою мовою, на обкладинці портрети діячів новішої української історії (Митрополита Йосифа Сліпого, полковників Євгена Коновальця та Андрія Мельника).

Цього року вийшло ч. 17 з портретом Симона Петлюри і подвійне число 18-19 п. з.

Taras Chevtchenko 1814-1861. — *Sa vie et son oeuvre.*

(Тарас Шевченко 1814-1861. — Його життя і його творчість).

Вибір статей і перекладів на французьку мову, зроблений Калиною Угрин і Аркадієм Жуковським. — Париж, 1964. Ст. 125.

ЧОМУ?

● В останньому числі журналу Ви підняли справу Шевченківського культурного фонду і культурних премій. Але Ви назвали премії тільки за літературні, наукові і публіцистичні твори. Чому поминули Ви музику і образотво-

рчі мистецтва? Вони ж хіба також належать до духової культури! Зрештою, не забуваймо, що Шевченко не тільки поет, але і маляр, і також чарував людей своїм співом!

Відповідь: Ми раді, що Ви звернули увагу на підняту нами спра-

ву. Ми сподівалися відгуку найбільш зацікавлених, отже письменників, публіцистів, науковців. На жаль, нашу думку покищо покрило мовчання. Чи це мав би бути знак, що всі вони вважають українські премії зовсім безнадійною річчю? Справою, що не варта навіть дискусії? Віримо, що так не є, і що почуємо ще голоси в цій справі, і спільним фронтом спробуємо побороти гріховну байдужість суспільства до духової праці і творчості.

Ми згадали письменників, публіцистів, науковців тому, що вони, передовсім вони, потребують підтримки й заохоти. Музики, різьбарі, малярі — користуються інтернаціональними засобами вияву: барвою, плястичною формою, тоном. Їм легше пробиватись і багато з них пробивається до чужих світів. Ділянки духової культури, які орудують словом, замкнуті в нашому, вузькому в діаспорі, світі. Тільки щасливі винятки знайшли дорогу поза його межі. А найвищі досягнення української поезії, наприклад Шевченко, Тичина, чекають і ледве чи скоро дочекаються співгениальних перекладачів. Зрештою, і в чужих, багатих суспільствах премії, як Нобеля, Гонкурів, Пуліцера призначаються головню за писані твори.

Очевидно, це не виключає розширення програми. Ми не згадували напр. і театру, якого один вид „Театр слова” вперто далі працює серед недостач. Було б тільки ще кращим вшануванням Шевченка, коли б удалося створити такий фонд, з якого можна б давати — хай що кілька років — премії за визначні твори з усіх ділянок духової культури. На нашу думку, це великою мірою залежить від активності діячів культури. Не чекаймо ласки, її не дочекаємось. Але добиваймось того, що нам — можна сказати — належить від суспільства, яке

при всіх нагодах повторює гарні слова про найважливіший сьгодні український фронт духа!

● Коли я читав виступи ред. Кедрина у „Свободі”, у мене виникало питання: чому ця людина вперто, через 20-тисячний тираж „Свободи”, поширює підозри в якихсь радянським комплексам, які нібито існують у цілих українських організаціях, зокрема в деяких видавництвах, як він сам пише, інтелектуалів? Чи це відповідна пора на цього роду заколот у середині українсько-американської громади, саме в час посиленого наступу ворога і в Україні і на еміграції? Навіщо, кому на користь — із найяскравіших українських антикомуністів робити... комуністів? Навіщо і кому в користь валити в одну купу колишніх галицьких і емігрантських радянських 20-х років — із тими людьми, з теперішньої підсоветської еміграції, які перейшли пекло терору, тюрем, концтаборів, маршових штрафних рот і крізь фронт війни втекли на Захід та краще за всіх показали світові геноцид комуністичної Москви на Україні?!

Відповідь: Ваші питання „чому”, „навіщо” і т. д. скеровані на неправильну адресу. Треба питати автора статей і редакцію „Свободи”.

● Редакція „Свободи” в 82-му числі попередила статті ред. Івана Кедрина рекламним оголошенням на першій сторінці. В ньому говорилося про те, що це будуть статті на тему напрямків і тенденцій, які вносять поважний фермент в українську політичну думку та в американсько-українську громаду. І далі: „статті базуються на деяких ще невідомих ширшому громадянству інформаціях...” — Я докладно перечитав усі три статті ред. Кедрина, але не знайшов нічого нового. Про хвилювізм — наслухався я і читався аж надто багато. „Реалі-

тети" досі шумлять у голові. А новаторства у нас скоріше замайло, аніж забагато. Де ж ті невідомі громадянству інформації?

Відповідь: На жаль, мусимо ствердити, що Ви, Приятелю, не читали цих статей з належною увагою. Адже досі ми не знали, що десь при чарці хтось назвав когось... Марксом, а хтось інший ще когось... Леніним. Це ж розкриття історичного значення, і воно вже виправдує всі інші, давно відомі додатки...

● Багато говорили люди й писали про виступ представника совітської місії при Об'єднаних Націях, Юрія Кочубея, в університеті Ратгерс, у Ньюарку. Одні казали, що студенти зробили добре і виграли бій, інші називали все те „жалюгідною подією". Аж „Народна Воля" в числі з 7-го травня остаточно пояснила справу і подала припис, що і як повинні робити студенти і старші громадяни, поки братися до дискусії з совітськими агентами. Отже, раніше треба замовити три книжки, які написав д-р Матвій Стахів, редактор „Народної Волі". Кошти невеликі, бо 5,50 дол. А тоді вже студент чи не-студент матиме повне розгрішення, якщо вдасться в таку дискусію. Принаймні ясно й одверто сказано і ціна розгрішення точно визначена. Чи треба ще щось додавати?

Відповідь: Очевидно, що треба. Ви забули подати адресу, на яку слід вислати замовлення і гроші: 524, Оліве Ст., Скрантон, Па.

● В моєму листі знайдете вірзку з „Гомону України" за 7 березня ц. р. Може не маєте цієї газети, може не звернули увагу на статтю Д. Донцова: — Шевченко і „лакеї у новій лівреї"... А може і цим разом, як досі хочете збуту напади мовчаням. На мій погляд, це не зовсім добра тактика. Чому нарешті не називати речей їх властивим ім'ям? —

В статті є окремі місця відведені для редактора „Листів до Приятелів". Від першого числа маю всі зшитки Вашого журналу, але аж зі статті пана Донцова довідаюся, що Ваш редактор — це не нависник Лесі Українки, проповідник „скотського" кохання, взагалі радостей зміслів, ситости в достатку та заспокоєння перших потреб істинків. Він же, редактор „Листів", — „адоратор" Маркса і Фройда, соціалізму і сексуалізму... „Лакеї готовий убратися в кожну нову ліврею, що шпурнуть йому з панського стола."

Догадуюся, що деякою потіхою для Вашого редактора буде те, що він знайшовся в незлому товаристві. Лакеями названі і Драгоманов, і Винниченко, і Грушевський... Але дозвольте, мовчати після всіх таких виливів (пропустимо одне слово, ред.) таки не добре. Або Донцов вірить у те, що пише, — то це ознака хворобливого маячення. Або не вірить, тоді це знак морального каліцтва.

— І ще подумати тільки, що все те поміщене в числі присвяченому Шевченкові, 150-літтю з дня його народження! А редакція „Гомону" підкреслює цінність цих лайок, друкуючи їх задля відзначення курсивом... Чи не образа Шевченка?

Відповідь: Дякуємо за вірзку. Та ми вже раніше читали цей причинок Донцова до вшанування Шевченківської річниці. Але довшє зупинятись над цим усім таки не думасмо. Бачите, Приятелю, кожне дихання хвалить Господа по своєму... Тож і різні люди приносять Шевченкові різні дари: хто пісню, хто думку, а хто... задушливе повітря... Зрештою самі називаєте зміст статті Донцова „хворобливим маяченням". Це ж проблема для психології, чи вкінці для якогось медичного журналу, але не для „Листів до Приятелів".

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

До всіх Членів нашого Збірного Меценатства ми вислали окремі листи і перше число **НОТАТНИКА**, журналу, що його видає поет і журналіст, п. Л. Лиман. Тепер уже кожного місяця Члени Збірного Меценатства отримуватимуть як премію це цінне видання з уривками із української підсовєтської преси. Прохасмо приймати його як привіт від нас і подяку за підтримку.

Коли б якесь число не дійшло, прохасмо негайно нас повідомити. Вислемо ще раз.

Від березня до травня ц. р. на цей фонд прислали Вшам. ПП.: Ол. Дерій, Балмор (12,00), Ю. Коритко, Данкірк (12), А. Косе, (12), В. Пасічняк, Данірк (12), А. Скробко, Л. Анджелес (12), В. Стефанович, Ньюарк (12), В.-Хр. Турченкочки, Філадельфія (25 за два роки), В. Филипчак, Пассайк (12).

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

Список датків від березня ц. р. до травня. Їх прислали Вшам. ПП.: 10,00 дол. — В. Витвицький, Детройт, — По 5,00 дол.: П. Богданський, Ньюарк; К. Роговський, Монреаль; — 3 дол.: А. Скробко, Л. Анджелес. — По 2 дол.: С. Бровчук, Оттава; Г. Репляиский, Торонто. — По 1,00.: А. Гудзяк, Вінніпег; Ст. Небеш, Клівленд; Я. Новацький, Парма.

В імені всіх, що отримуватимуть журнал даром, щиро дякуємо.

Зацікавлених Приятелів і Знайомих повідомляємо, що адреса редактора М. Шлемкевича від 1-го вересня ц. р. така:

205 Casino Ave, Cranford, N. J.

Адреса адміністрації „ЛИСТІВ до ПРИЯТЕЛІВ” залишається без змін:
P. O. Box 428, Newark 1, N. J.

В-во „КЛЮЧ”

За редакцію: М. Шлемкевич

За в-во Л. Кузик. Л. Ломин. О. Олесницький. Ом. Тарнавський

